

POMERANIA



MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 7,00 zł | NR 5 (597) | MAJ 2025

PIŁKA NOŻNA NA KASZUBACH.
KOLEJNY KASZUBSKI MECZ W GDYNI

Ò KASZÈBSCZICH SPRAWACH,
Z WIKSZA PÒ KASZÈBSKÙ

ÒRMÙZDOWÒ SÓDEMKA



XI Letnia Szkoła Języka Kaszubskiego

7-20 lipca 2025 roku

CZYM JEST NASZA KASZUBSKA LETNIA SZKOŁA?



Lektorat j. kaszubskiego

10 dni (od poniedziałku do piątku) intensywnego kursu, na którym uczestnicy poznają kaszubski lub doszlifowują go pod okiem profesjonalnej kadry nauczycieli. Osoba biorąca udział w kursie może dołączyć do grupy początkującej i uczyć się kaszubskiego od podstaw lub do grupy zaawansowanej.



Wycieczki

W ramach Letniej Szkoły organizujemy wycieczki, podczas których poznacie niezwykłą i wyjątkową kulturę, historię i tradycję regionu. Wśród atrakcji przewidujemy m.in. spływ kajakowy Zbrzycą, zwiedzanie muzeów kaszubskich i ważnych miejsc pamięci Pomorza.



Warsztaty regionalne

Przewidziane są warsztaty (m.in. tańca ludowego oraz rękodzielnicze), projekcje filmowe, spotkania z ciekawymi ludźmi zaangażowanymi w rozwój kaszubszczyzny.

Cena: 1800 zł

Miejsce: Kaszubski Uniwersytet Ludowy w Wieżycy

Termin: 7-20 lipca 2025 roku

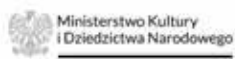
Program obejmuje:

- 120 godzin kursu (teoretycznego i warsztatowego)
- wyżywienie i nocleg
- wyjazdy studyjne (wraz z autokarem i biletami wstępu)





- 3 Òrmùzdowô sódemka
RED.
- 6 Piłka nożna na Kaszubach. Kolejny kaszubski mecz w Gdyni
ANDRZEJ BUSLER
- 10 Ò kaszëbszczich sprawach, z wiksza pò kaszëbskù
DARK MAJKÒWSCZI
- 12 Nòdzeja zawiesc ni mòże
GRACJANA PÒTRÈKÙS
- 14 Jubileusz święceń biskupich Prymasa z Kaszub
JÓZEF BORZYSZKOWSKI
- 16 Bòrzëszkòwsczé to pierwi Òstrété,
a mòstów bëło trzë
P.D.
- 19 Òddzàkòwanié sã z Darekã Szëmikòwsczim
JARK ELLWART
- 22 Prawo toni
MARCIN HERRMANN
- 25 O gdyńskich Dniach Morza i innych sprawach morskich
PIOTR SCHMANDT
- 30 Usiądź, Aneczka, pogadamy. Część 7
ANIA RÓŻEK
- 32 Starowiejska – ulica najpierwsza. Część 3
ANDRZEJ BUSLER
- 34 Gdańsk mniej znany
MARTA SZAGŹDOWICZ
- NAJÓ ÛCZBA. Edukacyjny dodôwk nr 5 (187)
- 35 Bieszczady a Kaszuby. Kilka subiektywnych refleksji. Część 5
BOGUSŁAW BREZA
- 38 Tëli piäkna w nitce!
GRACJANA PÒTRÈKÙS
- 40 Szeffa trafił do mie bez przetrôfk
Z ŁUKASZÄ ZOŁTKÒWSCZIM GÒDÒŁ
DARK MAJKÒWSCZI
- 43 Kaszëbszczé spiéwné pòdjimë. Pòmionë zymkù
TOMÒSZ FÓPKA
- 46 Nowi stòri star. Part I
MATEÛSZ BÛLLMANN
- 48 Jak to tak richtich je z tima żeniałima?
KLEBBÓW MATIS
- 50 Lektury
DANIEL KALINOWSKI, BOGUSŁAW BREZA
- 58 Z Kociewia
MARIA PAJAŃKOWSKA-KENSİK
- 59 Pila, pila... to je sztëczk ò dzëwëch a domòcëch
P.D.
- 61 Klëka
- 67 Kociewsko-pomorskim okiem
MICHAŁ KARGUL
- 68 To nie je w głowã do pòjãcò
ÒLGA KÛKLIŃSKÒ



Numer wydano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

„Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji”

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Zrealizowano ze środków Województwa Pomorskiego

Dofinansowano ze środków Miasta Gdańska

Dofinansowano ze środków Miasta Gdyni

Numer óstòł wëdóny dzãka dotacje Minystra Bënówëch Sprów i Administracje.

„Publikacja je leno wësłowieniem pòzdratków àutora/àutorów i ni mòże bëc trzimónò na jedno z óficyjalnym stanowiszczã Minystra Bënówëch Sprów i Administracje”

POMERANIA



MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23 / 80–837 Gdańsk
tel. 58 301 90 16 / 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)
Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch
(Najô Ûczba)
Krystyna Sulicka
Małgorzata Micał
Bogumiła Cirocka
Ludmiła Kucharska
Paweł Wiczyński
Bogdan Adamczyk (skład graficzny)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Mateusz Bullmann
Andrzej Busler
Ewa Górską
Stanisław Janke
Piotr Lessnau
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Rugia, przyładek Arkona
Fot. Sławomir Lewandowski

Na biôli Arkónie stolémné kamienie, pò chtèrnèch wanozi syn dôwnèch Weletów z wèstèdzoną dèszą, mòdlący sã Bògù gòdką swich wrogów, sóm wróg krèwi swòjji i głèchi na skardzi, co wèchòdzą z mòdżil.

Aleksander Majkòwsczi, *Žécé i przigòdè Remùsa*

WYDAWCA

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk

DRUK

Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o.
ul. Biskupa Dominika 11, 83-130 Pelplin

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam.

PRENUMERATA

Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 77 zł. W przypadku prenumeraty zagranicznej: 172 zł. Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

• dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

OD REDAKTORA



Wybór laureatów Skier Ormuzdowych, dokonywany przez redakcję i kolegium redakcyjne „Pomeranii”, nie należy do łatwych zadań. Wszyscy podejmujący tę trudną decyzję mogą zaświadczyć, że nie towarzyszy jej pośpiech, a poprzedzona

jest długą dyskusją. Za zgłoszonymi kandydatami przemawia wiele argumentów, które należy dokładnie i sprawiedliwie rozważyć. Osoba odbierająca Skrę Ormuzdową, posiadająca wiele oczywistych zalet, poprzez swoje działania powinna być bowiem inspiracją dla innych.

Siedmioro tegorocznych laureatów, których sylwetki przybliżamy na łamach „Pomeranii”, reprezentuje niemal każdy rejon Kaszub. Jest pośród nich także przedstawicielka Kociewia.

Dodam tylko, że od 2013 roku drewniane statuetki z sylwetką rycerza, wręczone wraz z dyplomami, powstają w Żelistrzewie, w warsztacie tegorocznego laureata Wojciecha Wesserlinga, który tym razem wyrzeźbił jedną z figur sam dla siebie.

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk,
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki zamawiającej) oraz dokładny adres

• złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,

tel. 58 301 27 31

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl



ÒRMUZDOWÒ SÓDEMKA

Rokrocznym swiãtã dlô redakcji i Redakcyjowégò Kòlegium „Pòmëranie” je dzén wrãcziwaniò najich nôdgradów – Òrmuzdowëch Skrów. Latos ta ùroczeniã bëła 10 lżëkwiata w Mieszczãnszi Zalë Stòromieszi Radnicë we Gduńskù.

Zaczãło sã 2 gromicznika, czedë òb wieczór nôleżnicë kapitulë pòtkelë sã online i dlugò diskutowelë ò kandidatech zgłoszonëch do nôdgradë przez rozmajitë òrganizacje, gazëtników, kaszëbszczich dzejarzów, ùszlëch laurëatów Skrë. Za kòzdim z nich bëłë wòznë argumentë, przesłóné ùdokaznienia robilë wiòldzë wrazenië, tej wëbranië dobiwców nie szło letkò. Pò czile gòdzënach òbgòdków prowadzonëch przez Piotra Dzekanowsczégò ùdało sã równak duńc do zgòdë i na najim facebòkówim profilu òstało ògłoszoné: *W dniu 2 lutego br. kolegium redakcyjne wraz z redakcją „Pomeranii” wybrało laureatów Skier Ormuzdowych za 2024 rok oraz przyznało Stypendium im. Izabelli Trojanowskiej na 2025 rok. A dali szlë alfabetyczno nôzwëska nôdgradzonëch.*

Wszëtcë laurëacë pòtkelë sã dwa miesãce pòzni, òb czas wspòmniòny ju ùroczeniã w gduńszi Stòromieszi Radnicë. Rozegracjã prowadzëlë: Andrzej Bùsler i Alicjò Balcerzak, chtërny przëwitelë laurëatów i gòscy, wëstrzòd chtërnëch pòjawilë sã przedstòwcowie samòrządowëch wëszëznów i przëdnik Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò Jón Wërowińszi.

Równak nié òni dostelë prawò głosu na zòczãtkù. Òb czas wrãcziwaniò Skrów nôwòzniëszim VIP-ã je Aleksander Majkòwsczi i jegò arcydokòz *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Wëjimk ò zëndzenim Arimana z Òrmuzdã na swiãti gòrze Rewkòl przëczëta Éwëlina Stefańskò. Pòtemù wszëtcë ùczãstnicë ùroczeniã



Barbara Kąkol

przëbòczëlë so nôzwëska laurëatów, slëchajãcë protokòlu ze zëndzeniò kapitulë.

Nòwòzniëszim pùntkã wëdarzeniò w Stòromieszi Radnicë bëło wrãcziwanië Skrów pòprzëdzonë laudacjama. Jakno pierszò na stòlkù przërëchtownym dlô nôdgradzonëch sadla Dariò Kaszëbòwskò. Dark Majkòwsczi tak jã wëchwòliwòł: *Dariò rozmiejë bęc Skrã téz w swòjim nôblëższim òkòlim. Je zakòchónò w Pòmieczenië i òkòlim, rozkòscërzò wiëdzã ò herojizmie mieszkańców tëch stròn òb czas marszu smier-*

cę, organizację i fundację zrodzenia promującą kaszëbską kulturã, jãzëk i literaturã. Nie zabëła tãż ò swòjòj familie. Zaczãła do swòjich dzecy gadac pò kaszëbskù. Jak rzekła: „[Gòdóm do nich] tak, jak rozmiejã, bò jò tãż wcyg sã ùczã, ale wòlã, żebë mòje dzecë znalë kaszëbszczi z felama, nizlë nijak nie znalë”.

Drëdżi za régã bël Klebbów Matis. Laùdacjã na jegò tczã wëgłosyl przëdnik rëmszczégò partu KPZ, Józef Lanc. Wëmienił wiele zasłëgów nómłodszi latosy Skrë, m.jin. jegò lëteracczë i gazëtnë dobëca. Hewò wëjimk: *W 2020 roku wëdòł tomik pòezji „Dolëzna jiwru”.* Regularno pùblikùje swòje tekstë w dodòwkù do miesãcznika „Pomerania” – „Stegnie”. Je nòlëznikã redakcyjowégò kòlegium biuletinu „Rëmskò Klëka” i nómłodszim w historii nòlëznikã Radzëznë Kaszëbszczégò Jãzëka.

Pòsobnã laùdacjã wëgłosyl Èdmùnd Szczesòk, chtëren nòprzòd przëbòczil historiã i znaczenië Kaszëbszczégò Mùzeùm w Kartuzach, a pòzni dziejania jegò direktòrczi Barbarë Kàkòl. Hewò wëjimk jegò wëpòwiedzë: *W wywiadzie udzielonym portalowi Kartuzy.info pani Barbara powiedziała: „Mam osobistã satysfakcjã, że przywróciłam muzeum mieszkańcom”.* Nie były to słowa bez pokrycia. W licznych wydarzeniach najwiëcej uczestniczy osòb z Kartuz. Nic dziwnego, majã najbliżëj. Ale i muzeum odpowiada na ich zainteresowania, wiëkszość wydarzeń jest zwiãzana z Kartuzami i powiatem kartuskim Podobnie jak publikacje wydawane przez muzeum.

Pòstãpnò Skra trafiła do karna ùczeniów z I Ògłòwòsztòlczãcégò Liceùm w Kòscérznie i jich szkòlny kaszëbszczégò jãzëka, ò chtërny tak gòdała Béata Jankòwskò z partu KPZ w Kòscérznie: *Iwóna Makùròt w swòjòj pedagògicznòj robòce mò wiòldzi cësk na to, żebë ùczëc kaszëbszczégò jãzëka na ùtwòrczi òrt, co dówò bëlny brzòd [...]. Umiejãtnosc pòdskòcaniò jinëch, robòcsc Iwónë i pedagògicznë spòsobnoscë majã cësk na wielnë dobëca jãzëkòwé, mùzycznë i wòkalnë ji ùczeniów, chtërnëch rozmiejë zarażac swòjã pasjã i miłotã do kaszëbszczi òjczëznë.*

Je ju tradicjã, że jedna ze Skrów trófiò na Kòcewié. Tim razã dostała jã Magdaléna Pòtulskò, etnodzajnérka, promòtòrka kòcewsczi kùchnie i kùlturë swòjégò regionu. Bògdón Peplińsczi rzekł ò ni tak: *Jest inicjatorkã wielu dzieł promujących Kociewie. To ona – w ramach regionalnego etnodesignu – wypromowała stroje sportowe z kociewskimi ornamentami. Również z jej inicjatywy Fabryka Fajansu we Włocławku stworzyła pierwszą linię ceramiki, ręcznie malowaną w kociewskie kwiaty, produkowaną na skalę przemysłową. Gotuje unikatowy produkt regionalny, tzw. fjut kociewski, czyli miód z maślanki, który zdobył nagrodę w konkursie Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów. Ten kociewski przysmak, z inicjatywy pani Magdaleny został w 2023 r. wpisany na prestiżową Listę Produktów Tradycyjnych, prowadzoną przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.*

Laùreatã Òrmùzdowi Skrë òstòł tãż Zbigniew Studzyńsczi, wielelatny czerownik karna „Kaszuby”



Dariò Kaszëbòwskò



Iwóna Makùròt



Magdaléna Pòtulskò



Zbigniew Studzyńsczi



Karno „Kaszuby” z Kòrsëna i Wielò

z Kòrsëna i Wielò i jeden ze załózców partu KPZ w tëch mòlëznach. Miklosz Ridiger tak ò nim pòwiòdòł: *To postać niezwykła, człowiek głąboko zakorzeniony w kaszubskiej kulturze, który od lat z oddaniem, pasją i pokorą działa na rzecz społeczności Zaborów i Gochów. [...] działa nie dla poklasku, lecz z potrzeby serca. Skromny, otwarty, życzliwy – jest żywym przykładem tego, jak można łączyć ludzi, pielęgnować dziedzictwo i przekazywać je kolejnym pokoleniom.*

Jakno slédny swòjã Skrà za 2024 rok dostòł zło-biòrz z Żelëstrzewa Wójcech Wesserling. Co czekawé, rzezba, chtërnã wrãczëlë mù redaktorzë „Pòmëranie”, Słòwk Lewandowsczi i Dark Majkòwsczi, wëkùmòł sòm dlò se. Kò to prawie wasta Wójcech rëchtëje zło-binë dlò wszëtzcich laùreatów òd 2013 rokù. A w laù-dacje na jegò tczã Rómk Drzëdzdòn napisòł m.jin.: *W swòji chëczy w Żelëstrzewie, w sklepie, Wójcech mò swój warstat. Tam, czãsto zabiwajãc ò swiece, sedzy ë wërzinò ptòszczy, swiãtzi, kòniczi, ricerzów czë krò-lewiònczi. Kòl ti robòtë wióra jaż fruwanã pò sklepie, jistno jak ne Òrmùzdowé Skrë sejãcë dobro. Jo, jo, bò Wójcech jak jaczi czarzëlc, w kòzdim wërzinkù tacy sztëczk swòji dëszë. A wspiërajã gò w tim jegò dzecë a bialka Dorota, mésterka, co rozmieje swòjégò artistã, czëj trzeba, scygnãc na zemiã.*

Pò wrãcenim wszëtzcich nòdgradów przemówilë nowé Skrë, a pòzni jesz bël czas na pòrà wëstãpieniów z gratulacjami.

Òb czas ùroczëznë bëło tész wrãconë sztìpendium m. Izabellë Trojanowsczi dlò młòdëch gazëtników. Latos dostała je Werònika Kòszòłka, sparłãczonò z Radiã Kaszëbë i gduńsczim òstrzòdkã Pòlsczi Telewizje. Nòdgradã wrãczëlë ji: Èwa Gòrskò i Jón Wërowińsczi.

Na zakùnczenië rozegracji wëstãpiło karno „Kaszuby” z Kòrsëna i Wielò, razã z latosym dobiwã Skrë, Zbigniewã Studzyńsczim.

Laùreatóm winszëjemë i ju terò zdajemë za pòsobnyma herojama rozsónyma przez Òrmùzda.

RED.

ÒDJ. SŁAWÒMIR LEWANDOWSCZI



Klebbów Matis



Wójcech Wesserling



Òd lewi: Èwa Gòrskò, Werònika Kòszòłka i Jón Wërowińsczi



Przewodniczący Rady Nadzorczej Marcin Gruchała i prezes Zarządu Wojciech Pertkiewicz. Fot. archiwum Arki Gdynia

PIŁKA NOŻNA NA KASZUBACH KOLEJNY KASZUBSKI MECZ W GDYNI

O gdyńskiej Arce z właścicielem klubu, gdynianinem o kaszubskich korzeniach Marcinem Gruchałą rozmawia Andrzej Busler.

Arka Gdynia 30 marca tego roku podejmowała na stadionie miejskim w Gdyni Miedź Legnica. W związku z Dniem Jedności Kaszubów mecz rozegrano w kaszubskiej oprawie. Na trybunach zasiadło blisko 11 tysięcy widzów, a klub i kibice przygotowali mnóstwo akcentów kaszubskich – oflagowanie wokół stadionu, wielkie banery z hasłem *Kaszëbë znaczy Arka*, akcje promujące w różnych częściach Kaszub. W dniu meczu na gdyńskim stadionie wystąpili Weronika Korthals z zespołem Norda Kids oraz Tomasz Fopke – tych dwoje artystów zaprezentowało hymn kaszubski oraz rotę Arki Gdynia. Piłkarzy i sędziów wprowadziły na murawę dzieci z Nordy Kids oraz uczniowie z Zespołu Szkół Katolickich im. Jana Pawła II w Gdyni uczący się języka kaszubskiego. Na trybunie GOSiR zasiadło blisko 2,5 tysiąca uczniów z różnych części regionu. Przed meczem odbył się także pokaz kaszubskiej gry – buczka, a przed stadionem przygrywała kaszubska kapela. Klub przygotował także okolicznościowe gadżety kaszubskie – szaliki, koszulki, kubki, wlepki itp.

Od przeszło roku jesteś właścicielem Arki Gdynia. Kiedy i jak do tego doszło?

Pierwsze zaproszenie na rozmowy o wejściu do akcjonariatu Arki otrzymałem od Romana Waldera w 2019 roku, bez tego nie byłoby zapewne późniejszych wydarzeń. Potem były nieudane negocjacje z byłym właścicielem Włodzimierzem Midakiem, następnie odkup szesnastu procent akcji od Ejsmond Clubu, dający pakiet wprawdzie mniejszościowy, ale pozwalający na zobaczenie spółki od środka. Finalne przejście klubu dokonało się 4 kwietnia 2024 roku.

Arka pod twoimi sterami walczy o Ekstraklasę, ale trzeba zauważyć, że oprócz aspektu sportowego bardzo silnie akcentujecie kwestie społeczne, w szczególności prozdrowotne i kaszubskie.

Są oczywiste kierunki rozwoju, takie jak wynik sportowy, stabilność finansowa i organizacyjna, ale od samego początku jest dla mnie jasne, że Arka w bardzo silny sposób ogniskuje uwagę naszych kibiców,

POWRÓT DO KASZUBSKIEJ ARKI

Wracam do Arki po ponad sześciu latach. To dla mnie niezwykle wyróżnienie, jestem wdzięczny Marcinowi Gruchale, że zaproponował mi współpracę, wracam do domu. Przez ostatnie trzy lata obserwowałem naszą Arkę z Podlasia, gdzie byłem prezesem Jagiellonii. Wielokrotnie miałem okazję rozmawiać o Arce z kibicami „Jagi” i często z podziwem mówili o tym, jak Arka kultywuje swoje dziedzictwo, historię i kaszubskie korzenie. Kluby w różny sposób dbają i podkreślają swe pochodzenie. Arka i osoby wokół niej skupione robią to wybitnie, a ostatni rok jeszcze bardziej to uwypuklił, co zachęciło kolejnych kibiców do przychodzenia na mecze. To daje też szansę zrozumieć, że łączą nas nie tylko żółto-niebieskie barwy i miłość do piłki nożnej, ale i to, skąd pochodzimy. Będziemy nadal szli tą drogą.

WOJCIECH PERTKIEWICZ
PREZES ZARZĄDU ARKI GDYNIA



Wojciech Pertkiewicz.
Fot. archiwum Arki Gdynia

mieszkańców Gdyni i innych części Kaszub. Widzę dużą różnicę między pojęciem spółka, która ma określonych akcjonariuszy, a pojęciem klub. To jest nasz Klub, a skoro jest nasz, to róbmy to, co dla nas ważne, w każdym obszarze, nie tylko w tym oczywistym, sportowym. Kierunek nadali ludzie, którzy wspierali mnie mocno w okresie przejmowania Arki – pomysły na Arka Znaczy Zdrowie wyszedł od profesora Tomasza Zdrojewskiego, a Arka Znaczy Kaszëbë i Ludzie Morza to inicjatywy Pawła Bienia.

Twoje korzenie są mocno kaszubskie, prawda?

Kolebka mojego nazwiska to Węsiory i Zdunowice, stamtąd pochodził mój dziadek, ale nie poznałem ani jego, ani nikogo z jego rodziny. Mama natomiast urodziła się w Wejherowie i zawsze ciągnęło ją tam jak wilka do lasu. Mówiła zresztą taką mieszkanką języka polskiego i kaszubskiego, bardzo charakterystyczną dla tego regionu. Mój tata pochodzi z Chyloni, tutaj język był już w większości polski. W domu były



Przed meczem wokół stadionu zawisły kaszubskie flagi i baner z napisem w języku kaszubskim. Fot. archiwum Arki Gdynia



Na każdym meczu ujrzymy wiele flag nawiązujących do kaszubskości Arki. Fot. Andrzej Busler

obecne motywy kaszubskie: hafty, mieszkanka językowa mamy, a moim ulubionym kaszubskim akcentem była gra w baškę.

Ostatni rok w klubie to wiele działań promujących kaszubskość. Co ciekawego robicie?

Zaczęliśmy od hasła Arka Znaczy Kaszëbë. Potem powstała Rada Kaszubów, a w marcu i we wrześniu ubiegłego roku graliśmy mecze w kaszubskiej oprawie, przed którymi piłkarzy wyprowadzały dzieci ubrane w tradycyjne stroje. Hymn Arki odśpiewany został również w obu językach. Kolejny mecz z kaszubskim akcentem z okazji Dnia Jedności Kaszubów graliśmy przeszło miesiąc temu – 30 marca. W terminach, w których jest ligowa przerwa na reprezentację,

pierwsza drużyna Arki ruszała w kaszubski teren, aby być bliżej swoich kibiców. Graliśmy sparingi w Kościerzynie, Władysławowie i Choczewie. Arka jest też członkiem Kaszubskiego Związku Pracodawców.

Jakie są twoje główne cele związane z Arką w najbliższym czasie?

Budowa podstawowej struktury organizacyjnej została zakończona wraz z przyjściem prezesa Wojciecha Pertkiewicza. Wierzę, że z Wojtka doświadczeniem i kompetencjami zadamy o stabilny rozwój na wielu płaszczyznach. A konkretnie: sportowo - awans do Ekstraklasy, organizacyjnie - znaczne zwiększenie frekwencji, finansowo - pozyskanie kolejnych sponsorów i akcjonariuszy, którzy pomogą nam w realizacji bardziej ambitnych planów, infrastrukturalnie - rozpoczęcie w przyszłym roku budowy boisk, skoro z miastem Gdynia tak sprawnie udało się wypracować plany co do terenów pod tę inwestycję przy ulicy Krauzego.

Na koniec lżejsza tematyka - twoje ulubione miejsce w Gdyni?



Tomasz Majchrowicz, członek Zarządu Arki Gdynia.
Fot. archiwum Arki Gdynia

O KASZUBSKOŚCI ARKI

Arka zawsze była związana z Kaszubami, można śmiało powiedzieć, że w dużej mierze jest klubem Kaszubów. Sama Gdynia to przecież dawna kaszubska wieś gbursko-rybacka, a dodatkowo Arka była zawsze mocno związana z większością regionu, klubem morskim i klubem ludzi morza. Ludzie morza to przecież między innymi rybacy, marynarze, portowcy i stocznioowcy, a te zawody związane są mocno z Kaszubami, zwłaszcza tymi nordowymi. Również ci, którzy mieszkali dalej od morza i nie parali się tymi zajęciami, od lat licznie pojawiali się na meczach i wspierali nasz klub. Poza Gdynią Małe Trójmiasto Kaszubskie - Rumia, Reda i Wejherowo - to kibicowski bastion Arki. Niezwykle silne są także pozostałe części powiatu wejherowskiego, puckiego i częściowo kościerskiego oraz kartuskiego. Arka nigdy też nie odzęgnywała się od lokalnej tradycji i przywiązania do rdzennej ludności Pomorza. Od wielu lat na meczach wywieszana jest słynna flaga Kaszëbë, a kibice noszą żółto-niebieskie szaliki i koszulki z kaszubskimi motywami. W wielu miejscach na stadionie można zobaczyć kibiców częstujących się tabaką.

Arka chce być klubem nowoczesnym, ale nie odwróconym od tradycji. Zwłaszcza teraz, kiedy jej właścicielami są ludzie stąd, z Pomorza. Chcemy kultywować swoją, między innymi kaszubską, tożsamość. Mecze Arki rozgrywane w Gdyni w okolicach Dnia Jedności Kaszubów są pełne regionalnej symboliki i akcentów. Hymn Arki Gdynia został przetłumaczony na kaszubski, a od niedawna system internetowy do kupowania biletów na mecze ma również kaszubską wersję językową.



Paweł Bień.
Fot. archiwum Arki Gdynia

W organizację kaszubskich meczów mocno angażują się członkowie Rady Kaszubów, która od ponad roku działa przy klubie. W jej skład wchodzi działacze z całego regionu chcący przybliżyć wszystkim kibicom Arki, ale również piłkarzom przybywającym do Gdyni z różnych stron Polski i świata, kulturę i tradycję kaszubską. Z drugiej strony rada promuje w lokalnych środowiskach Arkę Gdynia jako świetną rozrywkę, zapewniającą dużo emocji, a przy okazji łączącą ludzi wokół lokalnej pomorskiej i kaszubskiej tożsamości. Niech wszyscy wiedzą, że *Kaszëbë znaczi Arka!*

PAWEŁ BIEŃ
CZŁONEK ZARZĄDU ARKI GDYNIA



Piłkarzy wprowadzała kaszubska eskorta. Fot. Wojciech Szymański

Orłowo. Tam mieszkam z rodziną, pracuję i biegam. No i oczywiście Stadion Miejski!

Twoje ulubione miejsce poza Gdynią?

Londyn i włoskie jezioro Como.

Ulubiona potrawa?

Mielone z ziemniakami i buraczkami.

Mecz Arki, który najbardziej utkwił ci w pamięci?

Finał Pucharu Polski z Lechem Poznań w 2017 roku.

Największe marzenie Marcina Gruchały?

Oprócz tych związanych z przyszłością moich dzieci, to Arka Gdynia w Lidze Mistrzów.

Gdybyś miał określić siebie trzema słowami, powiedziałbyś, że...

... jestem po trzykroć uparty.

Dziękuję za rozmowę, życząc awansu do Ekstraklasy!

Marcin Gruchała (ur. 1974 r.) – gdynianin, wychowanek i piłkarz Arki, absolwent Wyższej Szkoły Morskiej, współzałożyciel jednego z największych w Polsce operatorów logistycznych VGL Solid Group, obecnie działającego globalnie podmiotu pod nazwą Ligentia. Przewodniczący Rady Nadzorczej Arki Gdynia.

SYSTEM BILETOWY PO KASZUBSKU

Roboticket jest intuicyjny i prosty w obsłudze. System oferuje szereg innowacji, które znacząco usprawniają proces zakupu biletów i zarządzania nimi.

- Użytkownicy mają możliwość wyboru, w jakiej formie chcą otrzymać bilet: papierowy, elektroniczny (PDF, Apple Pass, Google Pass) czy Bilet SMS.
- Łatwość zmiany miejsca na stadionie – jednym z kluczowych udogodnień jest możliwość zmiany miejsca po zakupie biletu, co pozwala kibicom na większą swobodę i dopasowanie lokalizacji do własnych preferencji.
- Zmiana danych na bilecie – system umożliwia również edytowanie danych na już zakupionych biletach, co jest szczególnie przydatne w przypadku błędów lub zmian personalnych.
- Możliwość łatwego wprowadzania przez organizatora promocji, zniżek, a także kodów rabatowych, które mogą być automatycznie zastosowane do zakupu biletu.
- Dostępność w wielu wersjach językowych, włącznie z językiem kaszubskim.

- Prosty proces składania zamówień oraz tworzenia rezerwacji dla grup zorganizowanych (szkolnych) pozwala uniknąć zbędnych formalności i skomplikowanych procedur.
- System Roboticket oferuje rozbudowane raporty, które umożliwiają organizatorowi podejmowanie świadomych i strategicznych decyzji w obszarze sprzedaży oraz marketingu.

Nowy system spotkał się z bardzo dobrym odbiorem ze strony kibiców. Liczba reklamacji oraz problemów związanych z zakupem biletów znacząco spadła, co świadczy o wysokiej jakości i intuicyjności systemu. Użytkownicy doceniają jego prostotę, wygodę oraz elastyczność. Również partnerskie punkty sprzedaży wyraziły pozytywne opinie o użytkowaniu systemu, chwaliąc jego funkcjonalność i łatwość obsługi, co przekłada się na sprawniejszą sprzedaż biletów i lepszą obsługę klienta. Jest nam bardzo miło, że mogliśmy wdrożyć go w momencie meczu z kaszubską oprawą, tym bardziej że jest tam wspomniana kaszubska wersja językowa.

TOMASZ MAJCHROWICZ
CZŁONEK ZARZĄDU ARKI GDYNIA



Pòdrchòwanié debatë przërèchtowóné przez jedno z karnów. Òdj. www.kaszubi.pl

Ò KASZÈBSCZICH SPRAWACH, Z WIKSZA PÒ KASZÈBSKÙ

W Kartuzach cziledzesąt młodèch lédzy z wszelejaczich dzélów Kaszèb pòtkalo sã z leżnoscã promòcji àudiobòka. Bëła to dlô nich òràdz do czekawi rozmòwë ò pòzdratkù jich pòkòleniò na kaszèbiznã.

PROMÒCJÒ NOWI KASZÈBSCZI PLATCZI

Zaczãło sã òd nagriwaniò àudiobòka ksążczy Karolènë Serkòwsczi-Secechòwsczi *Scygnac miesqdz*. Brelë w nim ùdzél ùczniowie z 15 wëzispòdlecznëch szkòłów, sztuderzë kaszèbsczi etnofilologie na Gduńszim Ùniwersytece a téz autòrka ze swòjã mëmã, Alicjã Serkòwską, i chłopã, Jerzim Secechòwsczim. Nagriwòł jich znóny z wiele kaszèbskòjãzèkòwëch pòdjimiznów Jack Pùchalsczi z Radia Gduńsk (pòl. Radio Gdańsk). Na taczì òrt pòwstòł ju piãtnòsti dzél w òbrëmim projektu „Akademiò Kaszèbsczi Bòjczy”.

Czekawã nowiznã je w ti platce prawie ùdba, zebë nagrało jã tak szeroczé karno młodèch lédzy. Lucyna Radzymińskò, chtërna kòòrdinowała cali projekt, wespół z Èwelinã Stefańskã, jakò zajimò sã w Kaszèbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim pòdjimiznoma szcerowónyma do młodzèznë, pòmëslałë, że zòł bë bëło skùńczèc wespółbòtã z tã grëpã lédzy na nagraniem. Dlòte 3 Ìzèkwiaata w I Òglowòstòłcãcym Liceùm z Dëbeltjãzèkòwima Òddzélama w Kartuzach òstała zòrganizowòno promòcjà àudiobòka sparlãczonò z debatã w czile karnach.

Gòscy przëwitòł wicedirektòr szkòlë, Witòld Wòjewòdka, a pòzni przemòwielë przëdnik KPZ, Jón Wërowińsczi, i Paul Kòwalewsczi, nòleźnik Zarzãdu Kartëszczégò Krézu.

Wòżnym dzelã promòcji àudiobòka bëła gòdka z Karolënã Serkòwską-Secechòwską, chtërna òd-



Òd lewi: Èwelina Stefańskò, Karolëna Serkòwskò-Secechòwskò i Lucyna Radzymińskò. Òdj. www.kaszubi.pl

pòwiòdała na pitania Lucynë Radzymińsczi. Bël téz czas na pòdzãkòwania dlò ùczniów, co nagriwelë platkã, jich szkòlnëch i wszëtczich, co mielë ùdzél w pòwstaniem *Scygnac miesqdz* w wersji àudio.

KASZÈBSCZÈ DISKÙSJE MŁODÈCH LÈDZY

Drëdzi dzél kartëszczégò wëdarzeniò to òbgòdzczi w karnach. Młodi lédze rozpròwieli na taczé hewò témë:

1. Kaszèbsczi jãzèk w szkòle – jiwrë
2. Kaszèbsczi w dozdrzeniałim zëcym – je to wòrt?
3. Wespółbòta midzë pòkòleniama dlò regionu
4. Kreòwanié òbrazu Kaszèbów
5. Kaszèbsczi jãzèk w bédènkù instytucjów kùlturë
6. Kaszèbsczi jãzèk dzysdnia.

Kòzdé z karnów mògło òbgadac dwie z tĕch témów (na kòzdą mielĕ pół gòdzĕnĕ). Mòderatorama bĕlĕ: Mònika Kapiszka, Míchòł Kargùł, Marta Majkòwsczi, Dark Majkòwsczi, Iwóna Makùròt i Tatiana Slowi. Òb ten czas jich szkòłny, pòd czerĕnkã Katarzĕnĕ Czedrowsczi-Zagòzdòn, diskutowelĕ ò tĕch samĕch sprawach.

Na kuńc bĕlĕ jesz prezentacje brzadu tĕch rozmòwów.

CZEGÒ CHCĄ MŁODI?

Miòł jem leżnosc prowadzĕc zĕndzeniĕ z dwùma karnama na témã midzĕpòkòleniowi wespółrobòtĕ. Ni móm tej wierã cawnĕgò pòdrzatkù na to, co gòdelĕ młodi ùczãstnicĕ zĕndzeniò, ale z kuńcowĕch prezentacji wĕchòdò, że wikszosc jich wĕpòwiescòw bĕła dosc szlachòwnò do te, co jò mògł òd nich czĕc.

Pò pierszĕ wòrt je rzeknãc, że gòdaniĕ ò kaszĕbsczim kòmplesku w przĕtròfkù dzysdniowĕch licealistów je ju wierã bùten szĕkù. Móm pròwdac swiãdã, że rozpròwiòł jem z elitã (zĕlĕ jidze ò kaszĕbszczĕ sprawĕ) – z tima ùczniama, co chòdzą na zajmĕ z kaszĕbszczĕgò jãzĕka i cos ju wiedzą ò naji historii i kùlturze, ale zgòdno pòdczorchiwelĕ, że dzysò gòdaniĕ pò kaszĕbskù nijak nie je òrãdzã do wĕszczĕrzaniò sã. Dlò wiele jich równienikòw je wòrtnotã, tim, co pòzytwno wĕprzĕdniwò młòdegò człowieka. A kòmpleskĕ widzą leno w pòkòlenim swòjich starszich i jich nie rozmiĕją. Jak mie rzekłĕ w jednym z karnów: *Mĕ bĕ chcelĕ, żebĕ òni gòdelĕ z nama pò kaszĕbskù, ale ni mòzemĕ sã ò to doprosĕc. Abò sã wstidzã, abò pò prostu nie chcã wińc ze swòji „strefy komfortu”. Je jima zgniò, a mĕ bĕ chcelĕ sã ùczĕc razã z nima. Nibĕ nama gòdajã, że mómĕ bĕc bùszny z tegò, że jesmĕ Kaszĕbama, ale sami nick òd se nie dòwajã, a nawet tej-sej zniechãcywajã i kòzã nama ùczĕc sã lepi anielszczĕgò, bò sã barzi przĕdò.*

Mòcnĕ słowa... Przĕjimóm tã kritikã tĕż do se i wierã dobrze bĕ bĕło, żebĕ kòzdi, chto zajmò sã dzecama (swòjima abò w szkòle) je wzał so do serca. Wòrt dodac do swòjegò kaszĕbszczĕgò rechùnkù sĕmieniò pitaniĕ: Nie zabijóm jò w młòdĕch pasji do kaszĕbiznĕ swòjim zgnilstwã?

NICHT NIE ZNÒŁ PARTÓW KPZ (I KASZĒBSZCZI JEDNOTĒ MĒT)

Pitòł jem ò to, jak mògã pòmòc młòdim lĕdzóm kaszĕbszczĕ òrganizacje, czegò bĕ sã òd nich spòdzewelĕ i czĕ sã jima do czegòs brĕkòwnĕ. Dostòł jem takã òdpòwiĕdz: *Fejn sã taczĕ akcje, jak to nagriwaniĕ platczy. Dzãka temù mĕ sã dowiedzelĕ, że jistnieje tak cos jak Kaszĕbskò-Pòmòrsczĕ Zrzeszeniĕ. Ò jinĕch dziejaniach KPZ za baro nie czĕlĕ, òkróm dwùch knòpów, chtĕrny bĕlĕ czedĕs na warkòwniach dlò piszãcĕch pò kaszĕbskù òrganizowònĕch przez „Pòmërianiã”. Nawetka òni równak nie wiedzelĕ, że w jich wsĕ dziejò part Zrzeszeniò, a tim barzi, chto je jegò przĕdnikã. Dopitiwelĕ tĕż, dze mògã nalezc Zrzeszeniĕ na Tik-toku, Discordze abò Instagramie.*



Òdj. www.kaszubi.pl



Òdj. www.kaszubi.pl

Zapitòł jem tej ò Kaszĕbskã Jednotã, ale òd-pòwiĕdz bĕła jistnò. Mòze jò lĕchò trafił, bò widzòł jem na zalĕ czile lĕdzy, co „sã krãcã” kòł KPZ abò KJ, ale je to wierã òstrzĕga dlò wĕszĕznów tĕch òrganizacji, że wòrt pòmĕslĕc, co zrobic, żebĕ lepi trafic do młòdzĕżĕ.

KRÓTCZĒ PÒDRECHÒWANĒ

Zĕndzeniĕ w Kartuzach bĕło dlò mie wiòldzim pòcwierdzenim wòrtnotĕ kaszĕbszczi edukacji. Pòrãdzesãt młòdĕch lĕdzy rozmiało gadac midzĕ sobã ò kaszĕbszczich sprawach, wiele z nich pò kaszĕbskù, nie sromiãcĕ sã swòji wĕmòwĕ, słowiznĕ itd. Miòł jem wrazeniĕ, że nawetka jich szkòłny bĕlĕ zadzĕwòwòny tim, jak jima bĕlno szłò.

Wierã nicht z nich (abò wnet nicht) nie znòł najĕgò jãzĕka òd swòjich starszich. Pòznelĕ gò w szkòle i bĕlĕ ròd, że majã leżnosc sã pòchwalĕc jegò znajòmòscã. Baro wòznĕ sã tĕż kòntaktĕ midzĕ szkòłownikama z rozmajitĕch młòw. Wszĕtcĕ doznelĕ sã, że kaszĕbszczĕgò jãzĕka w strzĕdnĕch szkòłach ùcã sã lĕdze òd nordĕ do pòłniò i wĕmieniwelĕ sã numrama telefonów, pòdòwkama do swòjich spòlĕznowĕch mediów.

Winszĕjã ùdbĕ na to zĕndzeniĕ jegò òrganizatoróm. Jem gwĕs, że to bĕł wòzny dzień dlò tĕch młòdĕch lĕdzy, jich szkòlnĕch, mòderatorów diskut-sje i wszĕtczich, co brełĕ ùdzĕł w promòcji audiobòka i przĕslĕchiwelĕ sã òbgòdkóm ùczniów z kaszĕbszczich strzĕdnĕch szkòłòw.

DARK MAJKÒWSCZI



Brzozowi krziż w räkach szkólnëch z parafii Swiönowò

NÔDZEJA ZAWIESC NI MÒŻE

W niedzielny wieczór 13 lżëkwiata w Swiönowie ùrma wiérnëch mòdlëła sã òb czas XXII Kaszëbsczi Krziżewi Drodzi. Latosé wëdarzenié òdbiwało sã pòd hasłã „Nôdzeja zawiesc ni mòże” – w dëchù Jubileùszowégò Rokù ògłoszonégò przez papieża Frãcëszka. Temù prawie nôdzeja sta sã przëdnã témã rozwòżaniów czëtónëch przez dzejarzy z rozmajitëch strón Kaszëb.

Na tã drogã krziżewã w Swiönowie – w Palmòwã Niedzelã – przëjachelë lëdze z blëszczich ë daleczich strón Kaszëb, żebë wërazëc swòjã chrzescyjańską wiarã ë szacënk do kaszëbsczi tradicje. Karna ze swiönowsczi parafie niosłë brzozowi krziż, a na samim wëstrzòdkù pielgrzimkòwégò placu wiòldzi symboliczny krziż ùtwòrzëlë harcerze z Kòlonii ë ze Staniszewa trzimiący w räkach smòlnice. Brzozowi krziż wãdrowòł òd stacji do stacji. Niesłë gò ògniarze, młodi, co latos przëjimną sakramënt bierzëmòwaniégò, szkòlny, matczy z Różów Różańcowëch, pòdjimcë z lokalnëch geszëftów, a na samim kùńcu szafarze. Krziż, jaczi razã pòniesłë, nie bël przëpòdkowi. Brzozowé drzewò mò przëbòczëwac ò zbrodni, jakò 84 lata rëchli – òb czas wòjnë – wëdarza sã prawie w Swiönowie.

– Je symbolã pamiãcë ò tragiczny historie naji swiönowsczi zemi: òb czas òdpùstu Matczy Bòsczi Szkaplërzny 16 lëpińca 1941 roku òdbëła sã publicznò egzekucjò sòdzowników z lógru w Stutthofie. Zabitì bëlë partizanowie z kartëszczégò krëzu, chtërny slëchelë do „Grifa Pòmòrszczégò”. W dzëń egzekucje przëwieszlë sòdzowników z Kartuz do Swiönowa. Bëlë to: Antòn Naczka z Tëchlëna, Jón Dąbrowsczi z Kamiëncë Królewsczi, Frãcëszk Paszka z Kartuz ë Józef Głodowsczi z Gòwidlëna. Przëwieszlë téż czile sztëk sòdzowników do pòmòcë w bùdowie szëbie-nicë. Lëdzy, co bëlë zebróny na òdpùsce, szcerowelë

na plac zbrodni ë zmùszëlë do òbzeraniò egzekucje – rzeklë òrganizatorzë.

Na wdór smiercë partizanów lëdze pòstawilë pòzni w tim placu sztëre brzozowé krziże, pòd jaczima gromadzëlë sã z ksãdzã, żebë sã mòdlëc.



Harcerze ùtwòrzëlë symboliczny krziż na wëstrzòdkù Pielgrzimkòwégò Placu



Rzmě wiérnëch na Kaszëbsczi Krzizewi Drodze



Ogniarze z parafii Swiõnowò trzimają krziz

Na binie na Pielgrzimkòwim Placu dzejarze z partów KPZ
czëtają rozwòzania ë spiëwają piesnie

Òb czas XXII Kaszëbsczi Krzizewi Drodzi dało sã czëc kaszëbszczégò dëcha w lëfce. To bëło dzëka spiëwóm ë rozwòzanióm zrëchtowónym pò kaszëbskù bez przedstòwców partów Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò z Szëmòlda, Gduńska, Żukòwa, Kòlbùd, Gòrë, Przewidza ë z samégò Swiõnowa. Bël westrzòd nich téz przëdnik Zrzeszeniégò, Jón Wërowińszci.

Rozwòzania, chòc dotikałë témë cãzczich lëdzczich kawłów, wëfùlowiwalë wiarą w człowieka ë prawie nõdzeją, téz pòmògałë w akceptacji cãzòrów, jaczé zëcé człowiekòwi nieròz przënosy. Tak na przikłòd z binë szlë słowa: *Chto nie bierze swòjégò krziza, a nie jidze za mną, nie je miã wòrtny. Do chwalë niebiesczi mòzëmë duńc, czedë z miłotą ë nõdzeją przëjimómë codniowi jiwier.*

Bëło téz słowò ò wsparcym drëdzégò człowieka w lëchim cządze zëcégò. Bò doch wiedno są wkòł nas lëdze, jaczi brëkują pòceszeniò i nõdzeji. Naszim za-

danim je òtrzcëc twòrz taczëmù człowiekòwi ùcemiãzonémù krzizã. Takò leznosc sã jesz ròz nie zdarzi. Czë jem w sztãdze to zrobic? Nawetka tej, czëj jiny òdpichają negò człowieka na stronã?

Òsoblëwie piãkné bëłë spiëwë w kaszëbsczim jãzëkù, jaczé letëchny zymkòwi wiatér niòsł dalek w swiat. Tam ònë łączëlë sã ze spiëwã ptòchów ë daleczim szczekanim psów. Pòmalinkù robiło sã coròz cemni, bò to doch bëł wieczòr. Czëj niebò szarzało, krziz nacéchòwóny pòchòdniamã przez harcerzi stòwòł sã coròz to wërazniëszci.

Na sòm kùnc, czëj ju brzozowi krziz bëł nazòd do kòscoła wniosli, zgromadzony wiérny òdspiewelë piesniã „Swiõnowskò nasza Matinkò”.

Òrganizatorama nõbòżeństwa bëłë: parafiò pw. Nòswiãtszi Mariji Pannë w Swiõnowie ë swiõnowszci part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniégò, z jegò prezeską Danutą Kòbielą w rolë przëdny òrganizatorczi.



JUBILEUSZ ŚWIĘCEŃ BISKUPICH PRYMASA Z KASZUB

Uroczystości z okazji 40-lecia święceń biskupich Jego Ekscelencji Henryka Józefa Muszyńskiego odbyły się 25 marca 2025 roku w Gnieźnie. Następca Jubilata – arcybiskup metropolita gnieźnieński, prymas Polski Wojciech Polak – zaprosił na nie spore grono współpracowników i przyjaciół. Wśród nich było wielu Kaszubów – osób świeckich i duchownych.

W gronie duchownych byli seniorzy, m.in. były prymas Polski Józef Kowalczyk i były przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski ks. abp Stanisław Gądecki, metropolita poznański. W komplecie zjawili się biskupi z Torunia i Włocławka. Wśród torunian obok bpa seniora Andrzeja Suskiego byli wychowankowie Pelplina – obecny administrator diecezji ks. bp Józef Szamocki oraz ks. Wiesław Śmigiel – od niedawna abp metropolita szczecińsko-kamieński. Pelplin reprezentowali dwaj proboszczowie cnej Kościerzyny – rodzinnego miasta Jubilata: obecny proboszcz ks. prałat Antoni Bączkowski, były rektor Wyższego Seminarium Duchownego, oraz jego poprzednik ks. prałat Marian Szczepiński.

Głównym punktem uroczystości była Msza św. w kaplicy Dominus Jesus Magister Apostolorum, Centrum Edukacyjno-Formacyjnym zlokalizowanym w najnowszym z gmachów prymasowskiego seminarium, wspaniale odnowionym i urządzonym. Koncelebrze dwunastu biskupów przewodniczył prymas Wojciech Polak, który wygłosił jubileuszowo-odpustowe kazanie, kierując bardzo ciepłe słowa do Jubilata. Na koniec sam Prymas z Kaszub podzielił się

swoimi życiowo-eschatologicznymi refleksjami, które – mam nadzieję – ukażą się drukiem, bo ich odbiór był ze względu na braki w nagłośnieniu ograniczony.

Jeszcze w kaplicy wielu z obecnych podeszło do Jubilata, siedzącego skromnie na skraju prezbiterium, by złożyć mu życzenia i dary. Byli wśród nich czterej przedstawiciele kościerskiej władzy świeckiej z burmistrzem Dawidem Jereczkiem i kierownikiem Muzeum Ziemi Kościerskiej Krzysztofem Jażdżewskim na czele, gdzie od lat mieści się izba pamięci Prymasa z Kaszub.

Po Mszy Świętej ciąg dalszy uroczystości miał miejsce w refektarzu, gdzie ks. prymas Wojciech Polak dwoił się i troił, dbając o Jubilata i gości. Wśród duchownych liczną grupę stanowiły zakonnice, z których niejedna na co dzień współpracowała lub współpracuje nadal z trzema prymasami. Dla mnie do szczególnie miłych momentów należało spotkanie z trzema bardzo pogodnymi siostrami pracującymi w kancelarii prymasowskiej, pochodzącymi z moich rodzinnych Zaborów – z Brus, Dziemian. Była wśród nich siostra Mirona (Barbara Turzyńska) z Orlika. Ich obecność i pogodę ducha przyjąłem jako szczególnie miły znak istnienia w prymasowskim Gnieź-



nie kaszubskiej oazy, związanej z osobowością ks. abpa Henryka Józefa Muszyńskiego – Kaszuby i ks. prymasa Wojciecha Polaka, dalekiego od znanego nam, a dominującego wzorca najdosjowniejszych księży biskupów...

W trakcie uroczystości wspomniano o zakończonej kolejnej renowacji katedry gnieźnieńskiej, w dniu jubileuszu jeszcze niedostępnej, ale dziś – w mileniu koronacji Bolesława Chrobrego – już otwartej dla zwiedzających.

Wśród darów, które trafiły do dostojnego Jubilata, obok gdańskiego wydania dzieła ks. Jana Borka z Borzyszków *Echo Sepulchralis. Echo z grobów*, (t. 1 – tekst łaciński, t. 2 – tekst polski), zauważyłem stułą zdobioną kaszubskim haftem z Kościerzyny, która wzbogaci może skarbiec muzeum prymasowskiego w Gnieźnie. Dzieło ks. Borka zaś, jak poinformował Jubilat, trafiło już do zbiorów archiwalnych Gniezna.

Wśród odczytanych listów gratulacyjnych znalazły się serdeczne słowa prezesów Instytutu Kaszub-

skiego: prof. Cezarego Obracht-Prondzyńskiego i niżej podpisanego – honorowego, wzmacniające nasze życzenia „Plurimos annos, plurimos!”

Będąc wraz z białką, kościerzanką Anną, przytomnym uczestnikiem gnieźnieńskiej uroczystości, przypomniałem sobie święcenia biskupie Jubilata w Pelplinie w 1985 roku oraz jego ingres prymasowski w Gnieźnie, gdzie znalazłem się razem ze śp. prof. Andrzejem Ceynową. Niezapomniane pozostało spotkanie sprzed laty z Księdzem Prymasem w Domu Kaszubskim w Tawernie „Mestwin”. Była to promocja książki Krzysztofa Łukasika, *Prymas z Kaszub*, będącej wywiadem rzeką z duchownym, połączona z wręczeniem ks. abp. H. Muszyńskiemu dyplomu członka honorowego Instytutu Kaszubskiego. Taki sam dokument wręczono wtedy przyjacielowi Jubilata i Kaszubów, ks. abp. Tadeuszowi Goćłowskiemu.

JÓZEF BORZYSZKOWSKI

FOT. PRYMASPOLSKI.PL



BÒRZÈSZKÒWSCZÉ TO PIERWI ÒSTRÉTÉ, A MÒSTÓW BÈŁO TRZÈ

Nie je wiedzec, dlócze w 1352 r. człèchòwsczi kómtur Ludolf Hake òddòł 30 włóków dąbrowë Janowi Szadémù. Je gwës, że dwa lata pòtemù jegò szef – wiòldzi méster krzèzacczégò zókònu Winrich von Kniprode – copnął nen darënk. Tuwò nadczi dnã, że 30 włóków to wedle dzysòdniowëch rechùnków kòle 500 ha! I jész jedno – pò tim copnienim Ludolf stracył kómtursczi stòłk w Człèchòwie. Tëli prawią strzédniowiekòwé dokùmentë. Kò równo cekawé rzeczë dô dozdrzec pòd wòdã Bòrzèszkòwsczégò Jezora.

RÓJ PTÒSZÈZNÈ

To bël piákny zòczàtk lata. Mòje pierszé zetkanié z Gòchama. Razã ze slëpsczima òrnitologama, chtèrnëch przédnikã bël prof. Wójcech Górszczi, mieszkòł jem w szkòle w Bòrowim Mlënie, skądka òni rëzowelë pò òkòlim rechòwac dzëwé ptòczy, jich gniòzda, zniósé jaja. Jakno sztudéra geògrafie w tim karnie robił jem za gòsca. Temù nie towarzil jem jima, le przëzéròł na rozmajité rzmë, cziskùle i wszëtkò jiné, gdzie mògl jem òbzerac geòlogicznë ùsadzenié kròjnë Gòchów. Równak prawie nad Bòrzèszkòwsczé Jezoro rëgnął jem z òrnitologama. Mielë zazdrzec na jeden z jegò dwùch òstrowów. Nen krãgli, mniész. W tim czasie na zymkù i wczasnym latã ten òblóny wòdã sztëczk gòszi ziemie ùwidzalë sobie wielné karna mëwë smiészci. To bël jich gniòzdowi rój. Mëwów, co bróniã swòje jaja a pi-zglàta, bòji sã wiele drapiezników, temù w nen ùbëtny plac przëcygalë téz rëbòczy, krzizówczy i czernice.

– Do tegò wiele gniòzdów ùsòdzalë liśczi a perkòzë – wdarzi prof. Leszk Jerzak z Zelonogórszczégò Ùniwersytetu, chtèren ò ptòchach z Bòrzèszkòwsczégò Jezora napisòł swój magistersczi dokòz.

Na òstrów badërzë bieżëlë czòlnã, kò nié dlò wszët-zich sygło w nim placu. Niezabrónym òstało skòczëc do wòdë a plënac z nòdzeją, że na te 120 métrów wòdë

sygnie mòcë, a nie dostónie jich krãp. Mie nie dostòł. Kò pamiátóm dzywné czëcë, czëj stanął jem nogama na snòdczim krótkò òstrowa. Bëlò dzywno miãtkò. Mòje nodzi zapòdalë sã w zelonã glëmzã. Chùtkò jem zmerkòł, że miãtkò wiòrzta to gluúndë ptòchów. Fùj! Nè, doch badëra ni mòze sã za tak czims czerowac. Gluúndów na òstrowie leżało wiele mni, chùtkò rozjãté òd slùńca a deszczu stòwalë sã bëlnym nòwòzã dlò zelëska. Òsoblëwie dlò pòkrzëwë. Co tej tam rosło! Parzëła jak smòk... doch badëra ni mòze... Nòdgròdã za te zòwadë bëlò òbzëranie cëdu òd nòtëré – setczy gniòzdów, w niejednëch jész leżalë farwné jaja. Kò nòwiãcy trafilë më pòpãcanëch skòrëpków. Jich przëszli lokatorzë, terò ju pùchòwé kùgelczy na nòzkach, wszãdze sã krãcëlë. Mùsz bëlò baczcëc, zëbë jaczégò pi-zglàca nie trãpnaç. I jész nen ptòchów trzòsk, jaczi ani na chwilã nie cëchnãł...

Dłudzé lata fiucëznówò kòloniò na Bòrzèszkòwsczim Jezorze jawiła sã dlò mie jakno symbòł dzëwégò zëcò na Zòpadnëch Kaszëbach. Taczi pùnk, pròwdac niewiòldzi i leno na krótczi czãd w rokù, w jaczim stolemno mòcno òbjòwiała sã dòga pòmòrszczi nòtëré. Tak ju òstało nawet tej, czëj na zòczàtkù 90. lat XX w. kòloniò wëcygnała na òstrów na niedalczim jezorze Trzebielsk.



Bòrzèszkòwsczé Jezoro z pierwsza zwelë Òstrété. Òdj. K. Rolbieczi

PÓDWÓDNÉ SKARBĚ

Wnet szterë dekadë pòtemù Bòrzëszkòwsczé Jezoro zòs przëcygò bôczenié. Równak dzysò nié z leżnosćë ptòchów. W lëstopadnikù 2019 r. w wòdã wkòł òstrowów weszłë nurkòwie z Institutu Archeòlogie Ùniwersytetu Mikòłajã Kòpernika w Torniu. Zrobilë to òb jeséń, bò tej wòdã je nòbarzi przezërnò (do trzech mètrów je widzec). Na dwóch hektarach dna szukelë za stòrima artefaktama. W 2021 r. wròcalë jesz dwa razë (w lëpińcu a lëstopadnikù), żebë dokùnczëc badérowanié. Brzadã sznëkrowaniò bëłë nézcki dábòwëch kòstrukcjów (niejedne pòle sztopòrczã nawet na dwa mètrë nad mùlëstim spòdkã). Na kùnc wészło, że òdkrëlë trzë kòstrukcje, kònkretno trzë mòstë, zbùdowóné w różnym czasie, kò wszëtczé w strzëdniowieczim. Archeòlodzë pòdezdrëwajã, że trafilë téż pòòstałosćë drzewianégò pirsu. Wiek dało sã pòznac dzãka dendrochronologie, tj. ùsòdzanim datë spùszczeniò drzewa wedle sekwencje grëbòscë rocznëch piestrzeniów rostu. Badérzë wëkòrzëstelë téż datowanié wãglowé. Tim szëkã doznelë sã, że nòstarszi mòst pòwstòł w XI w. Kòstrukcjò łączëła nordowi brzëg jezora z mniészim, krãglim òstrowã. Dwa pòstãpné mòstë pòchòdzą ju z XIV w. Jeden z zòczãtkù wiekù bieził wnet tak jak starszò kòstrukcjò. Drëdzi, wierã zdebło młodszi, prowadził z mniészégò na wiãkszi òstrow.

Za jednã starã archeòlodzë wëcygnãłë z wòdë nézcki dówny ceramiczi (do grëpë 33 dzëlëczy). Skòrëpë szlachùją za znónyma z jinëch placów na Pòmòrzim, jaczé sã datowóné na XI–XII w.

SZADA ÒD BÙDOWĚ MÒSTU?

Chto ùsadył pierszi mòst? Tegò dzysò nie jesmë w sztãdze zmãdrzëc. Ò Gòchach w XI w. ni mómë niżòdnégò dokùmentu. Nasza wiédzò z archeòlogie téż nie je wiòlgò, żebë prosto dało sã wëklarowac twòrcã kòstrukcje. Nim badérzë przedstawiajã nama nowë wiadła, bãdzemë mòglë spùscëc sã leno na pòdezdrë-



Dzysdniowi kòscòł w Bòrzëszkòwach, jaczi wierã stoi na tim samym placu, co swiãtnica z XIV w. Òdj. K. Rolbiecczi



nia. Mòże na òstrowie swòjã sedzbã miòł jaczis miestny pón? A mòże pragòchòwie zbiérelë sã tam wedle jaczégòs przedchrzescëjańszégò kùltu?

Zdebło wiãcy jidze rzec ò Bòrzëszkòwach w XIV w. W 1352 r., czej Gòchë slëchalë Krzëżòkóm, czlëchòwsczi kómtur Ludolf Hake wëstawil akt nadaniò dlò Jana Szadégò. Wedle ks. Kazmierza Raepczy, bòrzëszkòwsczégò probòszczã, Jan pòchòdzył z Bëtowa. Bòrzëszczy miòł dostac pò Nikòdemie w *suis antiquis graniceis*, to je w swòjich dòwnëch granicach. To òznòczò, że wies nie bëła nowò. Jan Szadi dostòł téż prawò do łowieniò rib w jez. *Osterwitz* i pòłowã łàków *Zmolsin*. Dzysò na Gòchach nie znómë taczégò jezora, a *Zmolsin* to gwësno Smòldzënë krótkò Lëpińc. Kò znómë wies, jaczi grunhtë òd pòlnia dochòdzą do Bòrzëszkòwsczégò Jezora. To Òstrowite (miéstny rzekã Òstrété). W Pòlsce, òsoblëwie w wòjewòdztwach pòmòrsczim a kùjawskò-pòmòrsczim, wsów z taczima pòzwama je pòránòsce. Wszëtczé leżą krótkò jezór, na jaczych sã abò bëłë... òstrowë. Òkróm Bòrzëszk czlëchòwsczi kómtur nadòł Janowi Szadémù jesz 30 włók dąbrowë i prawò założeniò parafie. Tu nòlégò nadcziđnac, że datowanié dãbów wzãtëch do bűdowë abò ùpròwianiò nòmłòdszégò mòstu to lata 1355–1443. Mòże nowi miéwca wsë spűszył czile drzew z dostòny dąbrowë prawie do robòtów przë ti hidrokòstrukcje? Na gwes Nikòdem i Jan Szadi na jaczis òrt mielë do ùczinkù z mòstama. Kò jak?

GDZE TE DãBË?

Pitaniów je wiãcy. Ju w 1354 r. krzëżacczi wiòłdzi méster zmienił nadanié dlò Szadégò. Zabròł mù dąbrowã i prawò do łowieniò w jezorze Òstrowite (wierã dzysészim Bòrzëszkòwsczim). Pròwdã je téż to, że w tim samym rokù Ludolf, kómtur z Czlëchòwa, stracył swòje stanowiszczë. Ks. Raepke pòdezdrzewò, że wiòłdzi méster lëchò zdrzòł na darënk dãbówégò lasu dlò nowégò miéwcë Bòrzëszk. To bëło wiele za wiele. 30 włóków to doch kòle pòł tësãca hektarów! Tacz rum mòże zajëmac jedna wies. Jinò sprawa, że nie je wiedzec, gdzie ta dąbrowa leżała. Na lëchëch gòsczych zemiach krótkò Bòrzëszk trudno dzys nalezc wiele mniészé plachce gruntu, jaczé bë bëłë tëli dobré, żebë mòglë tam rosc dãbë. Pròwdac ju pò Szadim, bez wieczy, czej miéstnò szlachta wëcëskała ze swòji ziemié wiele sã dało, glebë sã degradowalë. Temù dzysò wkòł roscã wnet same chòjnë (wiãcy jak 90% areãlu).

– Jo, to pròwda. Kò nawet przed degradacjã ten teren nie bëł òbrodny – klarëje Jaroslów Czarneczi, direktòr regionalny Państwòwëch Lasów w Szczecynkù. Przez dekadë robił w nadlesniënstwie Òsésznica, temù bòrë na Gòchach znajë jak mało chto. – Mòże ten las rósł na wschòdnym przitczim brzegù jezora Kamiéńczno, co lezi na zòpòd òd Bòrzëszk. Abò



Ten òstrów bëł w XI w. sparłãczony z brzegã drzewianym mòstã. Òdj. K. Rolbiecczi

z drëdzi stronë wsë, pòd Dzerzãznikã w stronã Kłaczna? – lesny próbujë nalezc plac dlò stari dąbrowë. Nie je to równak prosté.

Na rozrzeszenié wëzgòdci ze strzédniowiekòwima mòstama na Gòchach przidze nama jesz zdebło dozdac. Na gwes terò pòtrzëbnë je „ładowé” badërowanié òstrowòw na Bòrzëszkòwsczim Jezorze. Archeòlodzë pewno zazdrzã téż na jiné gòsczé jezora. Tec starò legenda prawi, że sedzba na jednym òstrowie jezora Trzebielsk wëbròł so pón, òd chtërnégò pòchòdzy ród, jaczi ùsadzyl Lëpińcë. Òstrów mò téż Czëdrowiczcé Jezoro (pòl. Kiedrowickie). Chto wié, czegò sã doznómë.

P.D.



Darek Szëmikòwsczi (2013 r.)

*Dzāka wòlnoscë – i leno dzāka ni – Jò to Jò,
a to, co je mòje, je pò pròwdze mòje.*

J. TISCHNER

ÒDDZĀKÒWANIÉ SĀ Z DAREKĀ SZĒMIKÒWSCZIM

Wiadło, że Darek Szëmikòwsczi òdszedł, nie bëło dlò mie i dlò nas – dréchów z „Tatczëznë” – zaskòczeniem. Wszëtcë jesmë wiedzelë, że ju òd miesący cāżkò chòrzeje. Jednakò, mést jak wiedno, ta òstatecznò infòmacyjò nas pòrëszëła, nama strzāsnała, bò òdszedł jeden z nas. I pierszi z najégò karna. Òdeńscë drëcha z młodoscë je tak pò pròwdze domkniācym w žëcym wszëtczich – tak òstateczno kùnczi sĀ jacziš etap žëcégò, domikò tamta dzyrskòsc i cwiardò wiara, że pòspòlno jesmë w sztādze zmieniec calëchny swiat wedle swòjich ùdbów. Razā z nim òdszedł dzël nëch juńszcizich lat, dëchòwi i dejowi wespółnotë, jacziš zdrzòdłĀ bëł jidealizm młodoscë. Chòcòž òd czasë najégò dzejaniów w „Tatczëznë” mināło ju trzëdzescë pòrā lat, a kòzden z nas pòszedł jinszĀ stegną, gdzes bënë, głābok w se – wierzĀ, niesemë jesz nen òdžin ě wid.

Rok 1990, czedë jem pòznòł Dareka, bëł czasĀ zmianów – w Pòlsce kùncził sĀ „lëdowi socjalizm” i to wszëtkò, co po 1945 roku pòlityczno ògrāncziwało kaszëbiznĀ. Wòlnosc, jakĀ tédë ùsmiëwa sĀ do naji przindnosc, pòdskòca do dzejaniów ě mësleniów ò czësto jinszim mòlu dlò kaszëbiznë, jinaš niž donąđ bëło to dozwołonë, jinaš niž gòdalë ò tim ùczali, ě na kùnc – jinaš jak to donąđ robilë dzejarze KPZ. Òdrzucajęcë falsz lat kòmùnë, jesmë slëchalë ks. Frāca Grëczë – òstatnegò žëjającégò z karna zrzeszińców. Òn bëł najim mentorā, tim, chtëren naji inspirowòł i parłęcził z jinyma Kaszëbama tak samò mësłęcyma apartno ò Kaszëbach. Na jednym z tacziš pòtkaniów, w Kartuzach, pòjawił sĀ i Darek – tédë sztuderā historie na lubelsczim KUL. Małomówiācy ě òstròžny w òbsądach, bëł równak gwësny swòjégò pòzdrzatkù na mól Kaszëbów i kaszëbiznë. Cwiardo, ale rozwòżno



Dzëń Jednotë Kaszëbów, 2006 r. Kòl Dareka Szëmikòwsczégò stojĀ (pierszi z prawi) Karól Ròda



Zéńdzenié redaktorów i wespółrobotników „Ódrodź” (2004 r.). Darek Szëmikòwsczi sedzy w pierszi rédze

òbstòwòł, że terò to je akuratno czas, cobë przemëslnò biòtkòwac sã ò nowi, szerszi jak donąd rëm dla kaszëbiznë.

Ta dejowò dozdrzeniałosc Dareka wërózniwa gò w najim karnie, a dlò mie – tédë kãsk neòficczégò radikała – bëła nòlepszą zachãbã do blëszszégò pòznaniò ò zdrëzeniò sã. To sã sta, jak jesmë zaczãlë robic miesãcznik „Tatczëzna”, gdzie całò redakcjò òdpòwiòda równo za przërëchtowanié, kòłpòrtãz ò finansowanié pismiona. Pòspòlno jesmë planowalë numrë gazëtë ò pòspòlno sprzedajęcë jã, jesmë jezdzelë pò Kaszëbach. Më dwaji zajimalë jesmë sã kòłpòrtãzã na nordze Kaszëb. Të latowë niedzele 1990 rokù – czédë ò 5 reno zugã (tak jesmë dwaji gòdalë na banã) jachalë jesmë z Żukòwa przez Gdiniã na Nordã, żebë przedawac „Tatczëzna” kòł pùcczi farë, w Lesniëwie, w Jastarnë, ò wròcalë dodòm slédnym àutobùsã – z dzysdniowi perspektiwë widzã jakno jeden z nòlepszych czasów tamti, kaszëbsczi młodoscë. To bëł czas, czëj jem sã uczil gadac pò kaszëbskù, czédë pòznòwalë jesmë wszëlejaczich Kaszëbów – tëch zrzeszonëch, jak Jan Drzëzdżòn, Jerzi Łisk, Sztefòn Rambiert, ò tëch zwiklëch, jak pùcczi szkolny Staszek Bùdzysz, chtëren nie sromòł sã z nama pùbliczno pò kaszëbskù gadac przë kòscele, ò starëszk z Jastarnë, co nama wprzòd rzekł, że je *trzë ò sémédzesãt lat stòri*, a pòzni zarzucył, że: *Wa, tam z krajë, tak echt pò kaszëbskù to nie rozmiejece*.

W „Tatczëznë” Darek òdpòwiòdòł za historicznë tekstë, a te ùkòzywãlë sã nié za czãsto, bò kòzden fakt mùszòł bëc trzë razë spròwdzony. I to tak po pròwdze òsta ju na lata w jegò pisanim. Kòzden dokòz – articzël czë ksãzka – mùszòł bëc wiedzno rzetelno przërëchtòwóny. Dzys, mësziãc ò Darekòwi robòce ò jegò dziejanim na kaszëbscziach gònach, widzã jesz jedno – chòcòz cwiardo òbstòwòł przë swòjim pòzdrzatkù, bëł òstat-



Òb czas pòtkaniò nòlezników Stowòrë Gryf w Kartuzach (1995 r.)



Kòł grobù Floriana Cenòwë (2004 r.). Ókròm Dareka na òdjimkù je jesz widzec W. Bòbrowszczégò



Redaktorze „Tatczężnë” òb czas zéndzeniò w 2010 r. Òd lewi: Jark Ellwart, Pioter Dzekanowski, Artur Jabłoński, Wòjk Etmański i Darek Szëmikòwsczi



Gòdka z Darekã Majkòwsczim (2013 r.)



Kòlowò wanoga na Zëlawie

nym do sztridë. Wiedno nòwòznieszò bëła rozmòwa, a jak chtos nie chcòł przejmnać mòcnëch argùmentów, to Darek wòlòł sã wëcopac ë robiac swòje. I to mëst bëła ta pròwdzëwò wòlnosc, ò jaczi jesmë tëli razy gòdalë. Z czasã naji stegnë sã rozeszłë – kòzden z nas jakòs zatraczył sã w codniowim žëcym, gdzie robòta ë familiò bëłë na pierszim placu. Jem sã przeniòł do Gdinie ë zaczął jem twòrzëc wëdòwiznã, a Darek òstòł – z tą swòją pasją ë kaszëbską dzyrskòscã – szkòlnym we Gduńskù, gdzie chùtkò dół sã pòznac jakno pròwdzëwi drëch młòdëch i mądri propagatòr kaszëbiznë. Pòtikalë jesmë sã przë różnëch leżnoscach, nòczãscy tëch kaszëbszczich. Wiedzòł jem, że przë kòzdi nowi kaszëbszczi, nié le z nazwë, jinicjatiwie pòtkóm Dareka. Tak bëło, czëj na zòczątkù lat dwatësãcznëch pòstãpnë pòkòlenië

kaszëbszczich młòdëch buntowników załòza „Òdrodã”, a Stanisłòw Geppert zaczął twòrzëc kaszëbszczi [internetowi] pòrtal – Zasoby Kaszubsko-Pomorskie, pòznieszë naszekaszuby.pl. Brzadã tamtëch czasów je nòwòznieszë dzys kaszëbszczë swiãto – Dzeń Jednotë Kaszëbów, w jaczégò ùstanowienim akùratno 19 strëmiannika, miòł swòj ùdzël téz Darek. Mëst bez jegò dejowi robòtë w spisu pòwszechnym 2002 rokù kaszëbszczich deklaracjów nòrodnëch téz bëłòbë ò wiele mni. Nót je téz wespółnać ò pòwstanim nòrodnym stòworë Kaszëbów „Kaszëbskò Jednota” w 2006 rokù. Darek bëł w karnie ji załòzców i do òstatnëch swòjich dniów aktywno tam dzejòł dlò kaszëbiznë, nie patrzącë na òsobisti zwësk. Mëślącë ò dziecach i przindnoce kaszëbszczi edukacje stwòrził *Internetowy Podręcznik Historii Kaszubów* z 29 témamë ë scenariuszama lekcjów.

Czilenòsce lat temù Darek przeniòł sã na Zëlawã [pòl. Żuławy] i ze swòją biãkã zamieszkoł kòl Pruszczã. Leno róż ùda sã nama pòspòlno, na kòlach, òbjachac to jegò nowé òkòlë. Jesmë so planowalë pòstãpnë wanodzi pò ny plaskati kròjnie, ale ju nick z tegò nie wëszło. Piérwi jaczës niewòznë chòròbska, pòzni pandemiò, a na kùnc rek... Bò taczì ju je lëdzczì kawel. Wcyg żdzemë na tã dobrã leżnosc, ale czas nie żdze, leno ùcëkò. I cëż nama òstòwò? Rëgnąc w nã òstatnã drogã abò kòmùdno wespółninać ùszli czas ë lëdzy, jaczych ju ni ma tuwò. Pò Darekù òsta pùstka i wsczëcë, że òdszedł z nim dzël młòdoscë. Ale to sã leno mòje priwatné jiscënczi. Dlò kaszëbiznë to je wiele wiãkszò strata – z naji wespółnotë òdszedł pòstãpnny stolëm, òddòny w kòzdim mòmence kaszëbiznie. Mdze nama braknać drëcha, dejowégò dzejarza, człowieka, chtëren chãtno słužil radã i wiedno trzimòł sã cwiardo zasadów. Kaszëbizna bëła dlò Dareka całim žëcym. I tak jak žił pò swòjémù, tak z kaszëbszczim słowã òstatny mszë, legnãł w zëlawsczi zemi. Niech òstònie dobrze w naji pamiãcë.

JARK ELLWART

WSZËTCZË ÒDJIMCZI Z ARCHIWÙM AÙTORA



Maszoperia Rychartowi po powrocie z połowu węgorzy. Jastarnia, 1959 rok. Fot. Jadwiga Kucharska

PRAWO TONI

Prawa rybacczé są, że nicht jiny ni może łowic na jiny toni, jak jemù je wężnaczonô – odpowiedź Jakuba Myśliśza z Wielkiej Wsi na pytanie o to, jakie są prawa rybackie¹.

Przestrzeganie granicy łowisk było jedną z głównych zasad obowiązujących w rybołówstwie na Półwyspie Helskim. Każda z miejscowości miała wyznaczony akwen, na którym mogli poławiać jej mieszkańcy. W zespołach maszoperyjnych przy połowach łososi i węgorzy obowiązywał ścisły podział na tonie. *Każda maszoperja ma na strzędzie wielkiego i małego morza prawie swoje miejsce, gdzie tylko ona może niewody zapuszczać lub żaki stawiać* – pisał proboszcz Hieronim Gołębiowski².

Status rybacki dla Helu z 3 lipca 1891 roku stanowił wprost, że *granica toni musi być przy połowach skrupulatnie przestrzegana*³. Podobne regulacje zawierał dokument z Jastarni, w którym czytamy, że *przy wykonywaniu rybołówstwa muszą być ściśle przestrzegane ustalone już granice poszczególnych miejsc połowu*⁴. Nie były to jedynie martwe paragrafy. Rybacy, dopytywani o obowiązujące prawa rybackie, w pierwszej kolejności spontanicznie wskazywali właśnie na te dotyczące podziału łowisk i uszanowania już zajętego miejsca⁵.

Łamanie powyższych zasad miało charakter co najwyżej incydentalny. Zachowały się tylko pojedyncze relacje dotyczące sporów o miejsca połowu. Takie konflikty miały wymiar zarówno jednostkowy – dotyczyły pojedynczych rybaków,

jak i zbiorowy – angażujący całe nadmorskie miejscowości.

Jedną z takich sytuacji, zakończonych tragedią, relacjonował na łamach „Pielgrzyma” korespondent z Jastarni, najpewniej ks. Hieronim Gołębiowski. Do zdarzenia doszło 16 lipca 1883 roku na wodach Zatok Puckiej. Tego dnia nad ranem trzech rybaków z Jastarni udali się na połów fląder za pomocą cezy – niewodu ściąganej siłą mięśni. Połów odbywał się w ten sposób, że rybacy po wpłynięciu na łowisko wyrzucali najpierw kotwicę z pękarkiem – dużym pływakiem wykonywanym często ze sporej beczki po piwie, do którego przywiązywali linę zamocowaną do skrzydła sieci. Następnie zataczali łodzią szeroki krąg, jednocześnie wydając cezę do wody. Gdy po zrobieniu pętli łódź wracała do pękarka, rozpoczynało się mozolne ściąganie sieci. Przeważnie w ciągu całego dnia pracy dokonywano kilkunastu takich zaciągów.

Feralnego dnia w miejscu, w którym poławiali jastarnianie, zjawiała się łódź z niemieckojęzycznymi rybakami z Sopotu. Podczas czwartego zaciągu, gdy jastarnianie wydawali niewód z łodzi, obcy – żli, że inni wcześniej przybyli na obiecujące łowisko – podpłynęli do dryfującego pękarka i odcięli linę łączącą go z dnem. Od wymiany zdań szybko przeszło do

¹ B. Stelmachowska, *Zwyczaj rybaków polskiego wybrzeża Bałtyku*, Hel 2009, s. 167.

² H. Gołębiowski, *Obrazki rybackie z półwyspy Helu*, Pelplin 1927, s. 22.

³ M. Kuklik, *Tryptyk helski*, cz. I, Gdańsk 2010, s. 34.

⁴ A. Selin, *Zarys dziejów Jastarni do 1939 r.*, Jastarnia 2000, s. 93.

⁵ B. Stelmachowska, dz. cyt., s. 166.

awantury. Jastarnianie podpłynęli do intruzów i próbowali zabrać im w ramach rekompensaty kotwicę. W czasie zwady jeden z tamtych uderzył wiosłem rybaka Jana Piepera, który po ciosie *ręce opuścił, na wznak wytoczył się z bata [łódki] i natychmiast na dno poszedł*⁶. Ciało nieszczęśnika odnaleziono dopiero po dziewięciu dniach.

Ślady tej tragedii odnajdziemy w księgach metrykalnych parafii Jastarnia. Jan urodził się 29 października 1854 roku jako syn Michała i Rozalii z domu Konkel. Dnia 12 stycznia 1880 roku poślubił Mariannę Kąkol, z którą miał córkę Emilię. Jego pogrzeb odbył się dopiero 29 lipca, blisko dwa tygodnie od feralnych wydarzeń. *Submersus in mare* (utopił się w morzu) – podano jako przyczynę śmierci.

Prócz zwad pojedynczych grup rybaków, takich jak ta, w której zginął Jan Pieper, dochodziło także do sporów między mieszkańcami całych nadmorskich osad. O takim konflikcie wspomina w swoich pamiętnikach Martin Struck, który podaje, że w sierpniu 1896 roku rozpoczęły się rokowania między mieszkańcami Helu i sąsiedniego Boru dotyczące podziału łowisk. Borowianie poławiali na wodach, które helanie uważali za swoje i żądali oficjalnego przesunięcia granicy akwenów o dwie tonie w stronę Helu, zarówno od strony Małego, jak i Wielkiego Morza. Po blisko roku mediacji, przesłuchań świadków i wertowania starych akt gdańska administracja przyznała rację borowianom i granica akwenów została oficjalnie zmieniona⁷. Konflikt z Helem musiał trwać od dawna, ponieważ Struck podaje, że borowscy rybacy byli karani za poławianie na rzekomo helskich wodach już w 1867 roku⁸.

Do podobnych sporów dochodziło również w latach znaczne późniejszych. W sierpniu 1953 roku „Dziennik Bałtycki” opisywał zatarg sąsiedzki między rybakami z Kuźnicy i Chałup. Mieszkańcy Chałup zrezygnowali z połowów węgorza na Wielkim Morzu i przenieśli się całkowicie na zatokę. W związku z tym zaistniała potrzeba nowego podziału akwenów między obie wsie. Morski Urząd Rybacki – zgodnie z duchem epoki – zadecydował o równym podziale łowisk. Kusfelanom groziła utrata akwenów użytkowanych przez pokolenia! Ostatecznie to jednak nie sentyment, a niuanse socjalistycznej gospodarki zadecydowały o korekcie proponowanej przez MUR demarkacji. Podział zagrażał osiągnięciu wyników założonych w planie, w Kuźnicy bowiem w połowy węgorza zaangażowanych było dwukrotnie więcej rybaków niż w Chałupach, a plan pozyskania węgorza dla tej wsi był zdecydowanie bardziej ambitny⁹.

Konflikty między miejscowościami nie zawsze były rozwiązywane w sposób pokojowy. We wrześniu

polskich.
— Hel. Między Kusfeldzanami a Krakowczykanami przyszło do zatargu o rybolóstwo. Mieszkańcy Kusfeldu twierdzą, że Krakowianie nie mają prawa łowić ryb nad ich brzegiem, i przymusili ich gwałtem do opuszczenia zajętej pozycji. Zapewne będzie musiał sąd tę sprawę rozstrzygnąć.
— Królewiec. Tu przypada na 100 mie-

Notatka prasowa z „Pielgrzyma” z 18 września 1886 roku

1886 roku doszło do sporu o miejsca połowu między rybakami z Kuźnicy a mieszkańcami innej wsi, oddalonej nieco od Półwyspu. Trudno dokładnie wskazać, o którą miejscowość chodziło, ze względu na niejednoznaczność pisowni jej nazwy. Prasa niemiecka podawała, że stroną konfliktu byli mieszkańcy Krakau, co polskie pisma tłumaczyły na Krokowiec... Nazwie najbliższej do Krokowej, jednak miejscowość ta jest oddalona od morza o kilka kilometrów. Prawdopodobnie chodziło więc o Chłapowo, którego niemiecka nazwa (Chlapau) jest fonetycznie zbliżona do podawanej przez redakcję.

Nie rozstrzygając tej kwestii, dość powiedzieć, że mieszkańcy miejscowości, powołując się na rządowe zezwolenie, zaczęli zapuszczać się w okolice półwyspu, na akweny, na których poławiali kusfelanie. Konsekwencją była chyba jedyna w historii rybacka bitwa morska na kaszubskim brzegu.

Do pierwszego incydentu doszło w poniedziałek 6 września. Załogi dwóch kutrów, które zakotwiczyły niedaleko Kuźnicy, zauważyły, że od brzegu kieruje się w ich stronę parę łodzi. Krewcy kusfelanie mieli grozić przybyszom, a argumenty o rządowym zezwoleniu kwitowali stwierdzeniem, że obcy nie rządowi, lecz im muszą być posłuszni. Jako że od plaży ciągnęło coraz więcej łodzi, kutrowi – nie czekając na rozwój wypadków – podnieśli kotwicę i oddalili się z pomyślnym wiatrem.

Najwyraźniej nie wyciągnęli jednak z całej sytuacji należytych wniosków, ponieważ dwa dni później pojawili się w tym samym miejscu. Tym razem nie zdołali jednak odpłynąć na czas. Obce jednostki zostały otoczone przez chmarę łodzi z uzbrojonymi rybakami. Kusfelanie, wyposażeni w strzelby, topory i harpuny, wdarli się na kutry i zabrali za rąbanie masztów i darcie żagli. Powstrzymały ich dopiero błagania i solenne obietnice o zmianie miejsca połowów. *Sytuacja przypominała wypadki z powieści indyjskich. Krokowianie na kolanach przyrzekali, że nigdy już na wody helskie nie przyplyną – i uszli zagłady. Helanie obchodzili zwycięstwo swoje świetnym bankietem z ryb i gorzałki – donosił „Kuryjer Poznański”¹⁰.*

MARCIN HERRMANN

⁶ *Listy do przyjaciół „Pielgrzyma”*, „Pielgrzym: pismo religijne dla ludu” nr 81, 21 lipca 1883.

⁷ M. Struck, *Kronika Helu*, Hel 2019, s. 139.

⁸ Tamże, s. 177.

⁹ *Czy rybacy z Kuźnicy mają rację?*, „Dziennik Bałtycki” nr 193, 14 sierpnia 1953; *Spór o łowiska węgorzowe został zażegnany*, „Dziennik Bałtycki” nr 205, 28 sierpnia 1953.

¹⁰ *Nasza stara Hela*, „Kuryjer Poznański”, nr 212, 17 września 1886.

ZAPRENUMERUJ „POMERANIĘ”
NA 2025 ROK Z DOSTAWĄ DO DOMU
A OTRZYMASZ CIEKAWĄ KSIĄŻKĘ



**WYSTARCZY ZŁOŻYĆ ZAMÓWIENIE
W BIURZE ZARZĄDU GŁÓWNEGO
ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO**

Liczba egzemplarzy każdej pozycji książkowej
jest ograniczona. Decyduje kolejność zgłoszeń

☎ 58 301 27 31

✉ prenumerata@kaszubi.pl

O GDYŃSKICH DNIACH MORZA I INNYCH SPRAWACH MORSKICH

Dziś słowo kolonie wzbudza alergię u większości ludzi. Kojarzy się z wyzyskiem ekonomicznym i hamowaniem aspiracji krajów i społeczeństw, które dostały się w ręce nienasyconych, okrutnych zdobywców. W latach trzydziestych ubiegłego wieku spojrzenie (użyjmy tu niepoprawnego politycznie określenia) białego człowieka – choć nie tylko jego – na te kwestie było zupełnie inne.

ORGAN PRASOWY LIGI MORSKIEJ I KOLONIALNEJ

W międzywojniu, kiedy posiadanie kolonii przez wiele państw europejskich było oczywiste i naturalne (z tym że nie wszystkie kraje Europy je miały), takowe aspiracje pojawiły się w odrodzonej Rzeczypospolitej. Zabory i niewola uniemożliwiły wcześniej udział Polski w wyścigu po kolonie, wątpliwe zresztą, czy nasz kraj by w nim uczestniczył, ponieważ nie wszystkie państwa europejskie owładnięte były manią kolonizacyjną, a Rzeczpospolita nie miała większych morskich tradycji. Aspiracje tego rodzaju po roku 1918 musiały być bardzo ograniczone, wszystko bowiem, co było do skolonizowania, już skolonizowano, choć własność poszczególnych terytoriów mogła ulegać zmianie, np. Niemcy po wielkiej wojnie utraciły wszystkie swoje posiadłości zamorskie.



Liga Morska i Kolonialna, organizacja prężna i masowa, koncentrowała się głównie na propagowaniu idei Polski morskiej, popularyzacji marynarki wojennej i handlu morskiego, nie zapominając o kwestiach turystyki, także wewnętrznej, w tym słodководnej. Organizowano manifestacje, prelekcje, odczyty i obozy żeglarskie (oraz lądowe) z elementami, dziś powiedzielibyśmy, survivalu.

Duże stowarzyszenie musiało mieć swoje czasopismo. „Morze i Kolonie. Organ Ligi Morskiej i Kolonialnej” w roku 1939 to miesięcznik, a interesujący nas numer to zeszyt ósmy z sierpnia. Pod tą nazwą pismo funkcjonowało od stycznia 1939 roku, przedtem było to „Morze. Organ Ligi Morskiej i Kolonialnej”. Nakład sierpniowego numeru wynosił kilkaset tysięcy (!) egzemplarzy, wszak liga była organizacją masową, a jej członkowie chciwie chłonęli rozmaite nowości i ciekawostki podawane przez tytuł, cechujący się atrakcyjną szatą graficzną.

Redaktorem numeru ósmego był Janusz Lewandowski. W 1939 roku „Morze i Kolonie” wychodziło jako rocznik I, a, uwzględniając tytuł poprzedni, XVI. Redakcja mieściła się w Warszawie przy ulicy Widok 10.

PO DNIACH MORZA

Dni Morza w okresie międzywojennym stały się wielkim świętem, które gromadziło w polskim „oknie na świat” wielkie rzesze uczestników, widzów, turystów.

Kulminacyjnym dniem obchodów był 29 czerwca, święto apostołów Piotra i Pawła. Tym razem, w roku 1939, nastrój musiał panować bardziej podniosły i poważny niż dotąd. Autor artykułu redaktor Janusz Lewandowski pisze: *Nieustająca od szeregu tygodni, gromadząca się w milionach serc energia sprzeciwu i czujności, wybuchnęła w potężnym entuzjazmie i cały Naród wykrzyknął: „Polska od Bałtyku odepchnąć się nie da!”*. Więcej też chyba było niż w latach poprzednich transparentów i okrzyków wzywających do mobilizacji duchowej i organizacyjnej w perspektywie zagrożenia wojną.

Z inicjatywy Ligi Morskiej i Kolonialnej oraz prezesa Zarządu Głównego gen. bryg. Stanisława Kwasińskiego „cała Polska” pokryła się barwami naro-



dowymi, najbardziej, rzecz jasna, było to widoczne w Gdyni. Tam też w owych dniach odbywał się wielki Kongres Eucharystyczny, stąd obok biało-czerwonych mnóstwo było flag biało-żółtych, papieskich. Udekorowane, obok wszelkich instytucji, były także domy i kamienice. Przed dworcem kolejowym wzniesiono imponującą bramę powitalną z sieci rybackich. Po zmierzchu miasto błyszczało iluminacjami. Kościół Najświętszej Marii Panny oświetlony był *tyśiącem żarówek*.

Ulice wypełnione były tłumami pielgrzymów i turystów, którzy zawitali do Gdyni licznymi pociągami specjalnymi, kursującymi ze wszystkich zakątków kraju. Plac Grunwaldzki wypełnił się 29 czerwca tłumem szacowanym na blisko sto tysięcy ludzi. *Na zielonym tle Kamiennej Góry wystrzelały ku niebu białe kolumny ołtarza, przybranego w czerwień i biel i słoneczną żółtość flag. Nad ołtarzem rozpięto żółty bogaty baldachim na lancach husarskich. Dookoła powiewały różnobarwne sztandary, a wśród nich sztandary polskich stowarzyszeń gdańskich.* Nieopodal zasiedli m.in. wicepremier Eugeniusz Kwiatkowski jako reprezentant prezydenta RP, minister przemysłu i handlu Antoni Roman i wojewoda pomorski Władysław Raczkiewicz. W trakcie nabożeństwa podniosłe kazanie wygłosił biskup chełmiński Stanisław Okoniewski, a po zakończeniu mszy przemawiali oczywiście także wymienieni przedstawiciele władz państwowych.

Według autora relacji kulminacyjnym momentem uroczystości była przysięga wygłoszona przez



prezesa Obwodu Morskiego LMK Andrzeja Wachowiaka: *Przysiegamy odwiecznych przodków Polski do Bałtyku i morskich przeznaczeń Rzplitej strzec! Nad ujściem Wisły straż niezłomną trzymać! Dorobek Polski na wybrzeżu i morzu stale pomnażać! Braci naszych za kordonem, nierozzerwalną część Narodu Polskiego, wspomagać i bronić! Tak nam dopomóż Bóg!*

Dziesiątki tysięcy zgromadzonych powtarzały słowa przysięgi.

Po uroczystym przekazaniu Brygadzie Obrony Narodowej sprzętu wojennego, ufundowanego przez społeczeństwo gdyńskie, głos zabrał wiceprezes Zarządu Głównego LMK sen. J. Dębcki. Po tym i innych przemówieniach oraz powitaniach rozpoczęła się defilada, którą odbierali przedstawiciele władz na czele z wicepremierem Kwiatkowskim. Defiladę otwierał oddział Marynarki Wojennej, za nią szły oddziały Brygady Obrony Narodowej, dalej – oddziały przysposobienia wojskowego w regionalnych strojach, związki strzeleckie, delegacje cechów rzemieślniczych, oddziały pracownicze firm portowych, młodzież, w tym harcerze, LMK, LOPP i przedstawiciele wielu innych organizacji.

Entuzjazm wywołali Polacy gdańscy, w tym poczty sztandarowe studentów Politechniki Gdańskiej, członkinie Katolickiego Związku Polek w Gdańsku, harcerze, kolejarze, członkowie związków i klubów sportowych, delegacja Polskiego Zjednoczenia Narodowego, liczne zastępy Gminy Polskiej Związku Polaków w Gdańsku.



Zwieńczeniem Kongresu Eucharystycznego była w dniu 1 lipca pierwsza w Polsce procesja morska. Prymas August Hlond [...] stojąc na stopniach ołtarza, wzniesionego na pokładzie „Pomorzanina”, błogosławił ustawione na redzie w szyku bojowym wszystkie okręty wojenne, jak również stojące obok nich statki morskie i łodzie rybackie.

Warto nadmienić, iż Dni Morza odbyły się również 29 czerwca w Warszawie, gdzie nie zabrakło barwnych dekoracji, defilad i przemówień. Temat obecny był również w prasie i radiu.

PAMIĘCI STRAŻNIKA MORZA

Każda epoka ma swoich bohaterów, osoby, z których powinno się, według oficjalnej narracji państwowej, brać przykład. Takim kimś był bez wątpienia generał Gustaw Orlicz-Dreszer, legionista, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, wierny zwolennik Józefa Piłsudskiego (odegrał ważną rolę podczas przewrotu majowego), prezes Ligi Morskiej i Kolonialnej, inspektor Obrony Powietrznej Państwa. Wspierał harcerskie drużyny żeglarskie, brał udział w poświęceniu gdyńskiego dworca w 1933 roku. Przypisuje mu się hasło „Ubierzmy Gdynię w las masztów”. Zginął w katastrofie lotniczej 16 lipca 1936 roku. Znajdował się wtedy na pokładzie RWD-9 nad Zatoką Gdańską, na wysokości Orłowa.

Artykuł opisuje imponujące mauzoleum wystawione ku czci generała na podstawie projektu artysty rzeźbiarza Maksymiliana Piotrowiaka, przy współpra-

cy Stanisława Sikory i Jana Bogusławskiego, znajdujące się na Oksywiu. Tekst napisany został w charakterystycznym dla okresu sanacyjnego pompacyjnym, niemal bizantyjskim stylu i jest pełnym na cześć dzielności i dalekowzroczności Orlicz-Dreszera. Niewątpliwie tragiczna śmierć generała podnosiła jeszcze jego „walory” hagiograficzne w panteonie oficerów wiernych Marszałkowi.

GDAŃSK KLUCZEM SYTUACJI

Jak w wielu momentach rodzimej historii, tak i w okresie międzywojennym Gdańsk był miejscem strategicznym z geopolitycznego punktu widzenia. Tadeusz Ocioszyński w obszernej analizie geopolitycznej odnosi się do przybierających na sile niemieckich roszczeń do grodu nad Motławą. Ważne są, jako odpowiedź, intensywne zbrojenia i konsekwentna presja międzynarodowa.

Jak smutne memento czyta się następujący fragment artykułu: *Na zapewnienia płynące z zachodu, że sprawa Gdańska jest obecnie również sprawą Anglii i Francji – mamy dziś uszy otwarte z pełną ufnością wiarą. Źródłem tej wiary nie jest jednak fakt, że zapewnienia te są składane w słowach mocnych, zdecydowanych, nie zostawiających miejsca na niedomówienia i wątpliwości. Zapewnienia te traktujemy realnie dlatego, że na ich straży stoi przede wszystkim nasza własna siła oraz uzasadnione przekonanie, że jak Gdańsk jest niezbędny Polsce, tak Polska jest niezbędna wszystkim, którzy w dzisiejszej Europie umieją istotnie cenić wolność, niepodległość i honor, jako wartości nadrzędne.*

POLITYKA MORSKA

Druga Rzeczpospolita starała się prowadzić przemysłaną politykę morską. Różnie bywało z jej realizacją, ale dziś raczej moglibyśmy uczyć się od naszych przodków dalekowzrocznego spojrzenia na tę kwestię. W kolejnym swym artykule Tadeusz Ocioszyński w słowach bardzo ogólnych i niepozabawionych literackiego uroku pisze, że powinniśmy patrzeć przez pryzmat morza na politykę, obronność i gospodarkę nie tylko naszą, ale i europejską oraz światową. Podnosi kwestię znaczenia wychowania i wykształcenia człowieka pracy morskiej, a przede wszystkim kupca morskiego. Kapitał, człowiek, inwestycje, inicjatywa handlowa – oto pojęcia, którymi powinno się kierować państwo kształtujące w nowoczesny sposób swoje całociowe oblicze.

Konkluzją artykułu jest swoisty apel do wszystkich Polaków: *Czyż może nasuwać się jakkolwiek wątpliwość, że jest naszym obowiązkiem powszechnym, ciągłym i kategorycznym – uczynić z morza, z polskiego gospodarstwa morskiego, z naszego odwiecznego braterstwa z Bałtykiem trwałą, płodną i ważką element siły mocarstwowej? Na takie pytanie jest jedna tylko odpowiedź: brzmi ona – Gdynia! To, co raduje nas a często zdumiewa cudzoziemców: Gdynia! To, co rosło tak szybko i rosnąć będzie dalej – Gdynia!*



INSTYTUT HIGIENY MORSKIEJ I TROPIKALNEJ

Tak, chodzi o ten sam instytut, który do dziś funkcjonuje w Gdyni pod nazwą Uniwersyteckiego Centrum Medycyny Morskiej i Tropikalnej i jest placówką medyczną unikalną w skali kraju. [...] dnia 28 czerwca br. w ramach „Dni Morza” nastąpiło w obecności delegata Zarządu Głównego LMK uroczyste otwarcie „Instytutu Higieny Morskiej i Tropikalnej” w Gdyni. Instytut ten, którego zaczątkiem była gdyńska filia Państwowego Zakładu Higieny – będzie miał za zadanie przygotowanie kadr lekarzy obeznanych z pracą w koloniach i z pracą na szlakach żeglugowych, prowadzących do krain, które wchodzić będą w orbitę naszych zainteresowań.

Do zadań instytutu należeć miały:

- szkolenie lekarzy okrętowych, portowych, emigracyjnych i tropikalnych, nie wyłączając niższego personelu medycznego;
- prace nad zagadnieniami aklimatyzacji w krajach tropikalnych oraz nad higieną i zdrowotnością emigracji i pracowników portowych;
- prace badawcze w zakresie epidemiologii, bakteriologii, parazytologii (nauka o pasożytach), patologii chorób tropikalnych;
- badania dotyczące toksykologii;
- kwestie diagnostyczno-lekarskie dla Gdyni i powiatu morskiego;
- kontrola środków spożywczych i przedmiotów

użytku na terenie Gdyni i powiatu morskiego ze specjalnym uwzględnieniem artykułów spożywczych importowych i eksportowych;

- kontrola nad wodą do picia dostępną w Gdyni i powiecie morskim oraz prace naukowe z dziedziny chemii i biologii wody morskiej,
- na koniec – działalność wydawnicza.

Instytut współpracować miał m.in. z Instytutem Pasteura w Paryżu i szpitalem w Dakarze oraz studium kolonialnym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Warto dodać, że jeden z lekarzy zatrudnionych w instytucie odbył stypendium w Marsylii (kurs medycyny i farmacji tropikalnej) ufundowane przez Ligę Morską i Kolonialną, drugi przeszedł kurs w Londynie, trzeci natomiast wyjechał do Francji i Senegalu. LMK miała sukcesywnie fundować kolejne stypendia.

ZE ŚWIATA

W magazynie o tytule „Morze i Kolonie” nie mogło zabraknąć tematów z dalekiego świata, egzotycznych i tak odmiennych od polskich realiów.

Azjatycki trójkąt bezpieczeństwa. Artykuł dotyczy Singapuru (wtedy brytyjskiego), Indochin (kolonii francuskich) i Hongkongu (brytyjskiego). Autor Edward Czerw omawia tu strategiczne aspekty wymienionych kolonii i grę mocarstw w Azji Południowo-Wschodniej.

Bamwanjara wódz czarnej safari. Doktor Tadeusz Bernadzikiewicz w reportażu zapoznaje czytelników z losami wyprawy do Ugandy, Konga Belgijskiego i Ruandy-Urundi, w której brał udział. Góry, wąwozy, dzika roślinność, przyjaźni mieszkańcy egzotycznych krain, dzielni podróżnicy, czegoż tam nie ma!

Największy odkrywca – marzyciel. Kto był największym odkrywcą w historii świata? Oczywiście Krzysztof Kolumb – odpowiedzą szkolne podręczniki. Tym też tropem poszedł autor artykułu Bogusław Domaniewski, pisząc pean na cześć wielkiego genu-eńczyka. Omawia m.in. jego relacje z królową Izabelą Katolicką i królem Ferdynandem Aragońskim oraz perypetie podczas ostatniego etapu życia.

Z życia Marynarki Wojennej. Polacy, odkąd odkryli, że są (a przynajmniej mogą być) narodem morskim, zainteresowali się kwestiami związanymi z marynarką wojenną. Że jednak Polska nie była samotną wyspą, zainteresowanie owo skierowane było również w stronę sił morskich innych państw, marynarka wojenna bliższego lub dalszego kraju mogła bowiem stać się (lub już była) siłą sojuszniczą bądź stanowiła potencjalne zagrożenie. Przykładem relacji polskiej Marynarki Wojennej z flotami wojennymi innych państw może być interesująca rewizyta. Oto do Polski przybył okręt szkolny marynarki jugosłowiańskiej Jadran. Na pokładzie znajdowało się dwudziestu trzech podchorążych, czterdziestu uczniów szkoły podoficerskiej, sześćdziesięciu trzech podoficerów

W KOŃCU SIĘ DOCZEKAŁAM



USIĄDŹ, ANECZKA, POGADAMY. CZĘŚĆ 7

Pamiętać twarze, imiona, historie ludzi sprzed osiemdziesięciu lat. Opisywać ich wygląd i cytować ich słowa. „Jak żywych mam ich przed oczami” – często mówi babcia. Co się z nimi stało po obozie, po wojnie? Czy mieli szczęście przeżyć i żyć? Na pewno do dzisiaj zostali w pamięci mojej ukochanej babci. W jej pamięci i głęboko w jej sercu.

Ten dzień, 15 października 1943 roku, to ja pamiętam jak dzisiaj. Jak która miała iść do domu, to ją wywołymano na porannym apelu. No i nadszedł mój czas. Usłyszałam swój numer 23 772, że po śniadaniu jestem zwolniona do domu. Jak mnie się lekko na sercu zrobiło! Łzy stanęły w oczach, że to już koniec. Ale też musiałam zostawić tam te moje koleżanki – na to nie było rady.

Po śniadaniu przyszedł po mnie wachman. Pojechał ze mną i innymi zwolnionymi pociągiem do Elbląga i tam nas odstawił. A jak wychodziłam z obozu, to na wachcie stał ten strażnik, co o nim opowiadałam, Janek. Jak on mnie zobaczył i się dowiedział, że wychodzę, to chciał się zamienić, żeby ze mną jechać, ale już nie można było. Ja ino popatrzyłam na niego, a on na mnie. I tyleśmy się widzieli. To był dobry chłopak, ten Janek. Ino imię mi po nim zostało. Takie czasy.

Jak wychodziłam, to dostałam wszystkie swoje rzeczy, com miała, jak tam przysłałam. One były „zablombowane” i ja od razu zajrzałam do tej mojej torebki, czy tam jest ten mój złoty łańcuszek. Wszystko było. A tak się gadało wtedy, że w „Szczutofie” to wszystko biorą. A ja swoje rzeczy jakem dała, takem dostała. Dopiero później ruskie mi ten łańcuszek zabrały.

Jak nas odstawili do tego Elbląga na posterunek, to ty możesz wiedzieć, że ta niemra na mnie tam czekała. A taka to była gruba baba i tak na mnie z boku spozierała. Po polsku mnie tam pytali, czy ja chcę do niej wrócić. A ja już nie byłam taka załęczniona, wstałam i mówię, że jak mam iść do niej, to niech mnie lepiej z powrotem odstawią do obozu, bo tam mi było lepiej. Bo miałam swoje łóżko, jedzenie i wolne niedziele. Ona na mnie spojrziała i wyzwiała po niemiecku od polskich świń.

Milicjant kazał mi usiąść i powiedział, że za godzinę będzie wiadomo, gdzie mnie pošlą. Ale jeszcze mi powiedział, że jest szansa, że pójdę do innej rodziny niemieckiej, bo taki Niemiec, ojciec z córką, złożyli zamówienie na pomoc do domu. On, ten niemiecki gospodarz, później mi opowiadał, że mieli dwie dziewczuchy. Jedna Polka, ale ta zachorowała. Potem była Niemka, ale ta latała ino po chłopach i robić nie chciała. Później dostali jeszcze Ukrainkę. A ty wiesz, jak oni chodzili. Licho ubrani, brudni. I ta młoda Niemka, Ula jej było na imię, ona była o dwa lata starsza ode mnie, jak ją zobaczyła, to powiedziała, że takiej nie chce. No i ja się trafiłam. Kiedy ta córka poleciała do ojca na pole powiedzieć mu, że jest dla nich Polka, co wróciła z obozu, to on prosto z pola konie zaprzęgił i po mnie przyjechali. Jak mnie zobaczył, to się przywitał i od razu mnie zabrał. Ale tam byli inni gospodarze, co mu mówili, żeby on mnie nie brał, bo ja z obozu jestem i do roboty się nie nadaję. A to ta Niemra im tak nagadała, że ja jestem zła i leniwa. Ale on po niemiecku powiedział, że się nie boi, bo już miał różne dziewczyny. A ja wszystko rozumiałam, bo już trochę tego niemieckiego języka byłam nauczona, alem się nie przyznała. Też się bałam, do kogo trafię, bo ty możesz wiedzieć, co za jedni. Ale uznałam, że wszędzie lepiej niż u tego babska.

On po mnie przyjechał taką „bryszuszką” z Ukraincem. I ja tego Ukrainca się pytam, jak tam u nich jest. Czy jedzenie dobre, czy nie krzyczą? A on mi powiedział, że jest dobrze. Jedzenie dobre i praca też. I mało tego, ten gospodarz pojechał ze mną do tej niemry, bo to niedaleko było, po moje rzeczy. Wiele tego już tam nie było, ale co zostało, tom wzięła i pojechaliśmy do niego.

Jak weszłam do ich domu, to ten gospodarz od razu zawołał swoją córkę i kazał jej się mną zająć i zrobić jedzenie. A ja się trochę bojałam, bo nie

wiedziałam, co teraz będzie. Ale ona mnie zaprowadziła do takiego pokoiczku i powiedziała, że tu będę mieszkać, tylko muszę sobie zrobić porządek. Kazała się rozebrać i przyjść na jedzenie. A ja już byłam taka głodna, bo od rana nicem nie jadła. No nic, mówię, zobaczę, co będzie.

Jak ja tam poszłam, to na stole była już ciepła kawa zalana. Ukroiła mi dwie kromeczki chleba i szynką obłożyła. Jakem zjadła, to poszłam posprzątać ten swój pokój. A ona mi przyniosła takie dwie grube pierzyny, bo oni tak spali.

Potem była kolacja. A tam tak pachniały smażone jajka z boczkiem, chleb. Ale ja się bojałam jeść, po tym obozie. Ino tak trochulkę zjadłam. A na myśl mi przyszła ta moja koleżanka z obozu, czy ona ma co jeść tam. Człowiek się tak frasował, bo wiedział, że tam licho i głód. Byłabym im paczki wysłała, ale to mogła robić tylko rodzina.

I tak ja tam u nich mieszkałam i pracowałam. Od razu następnego dnia napisałam list do mojej rodziny. Że już wyszłam z obozu i że trafiłam do dobrego gospodarza, że nie mają się o mnie martwić. Później, jak się widziałyśmy, to moja siostra Stasia mówiła mi, że oni się martwili, jak ja wyglądam. Myśleli, że mi te moje „kruzowate” długie włosy ścięli. Do domu i tak nie mogłam wrócić, a tam mi było dobrze. Ja nawet dostawałam płacone za swoją pracę. Tego nie mogę powiedzieć, bo Niemcy dbali i dobrze płacili, jak już do dobrego trafiłaś. Ja za swoją pracę dostawałam 40 marek na miesiąc. To ty możesz wiedzieć. Część z tych pieniędzy posyłałam do domu.

I tak mi tam czas leciał. A to byli dobrzy ludzie. Tam obok tego gospodarza miała gospodarstwo jego siostra z synem. To myśmy się tak polubiły, jak rodzina bez mała.

WSPOMNIENIA SPISAŁA
ANIA RÓZEK, WNUCZKA



Genowefa Bartkowska z domu Rafalska z koleżankami podczas pobytu u niemieckiej rodziny na robotach. Fot. ze zbiorów rodzinnych



Kamienica rodziny Skwirczów, ul. Starowiejska 37. Fot. Andrzej Busler

STAROWIEJSKA – ULICA NAJPIERWSZA

CZĘŚĆ 3

Po raz trzeci powracamy do dziejów najstarszej gdyńskiej ulicy – Starowiejskiej, nawiązując do przyszlórocznego świętowania przez Gdynię stulecia nadania praw miejskich. Pozostajemy w latach II Rzeczypospolitej. Przechadzamy się świeżo wybrukowaną ulicą Starowiejską, już wyprostowaną, ze sporą liczbą kamienic. Dziś nawiązujemy do pierwiastków kaszubskich: przedstawiciele rodów, które odcisnęły trwałą ślad w początkach nadmorskiego miasta.

Jesteśmy przy ul. Starowiejskiej 30. Ceglany dom, który znajduje się tutaj do dziś, został wybudowany na przełomie XIX i XX wieku przez Franciszka Skwircza. W 1920 roku dzięki uprzejmości tego kaszubskiego rodu zamieszkał tutaj Antoni Abraham – żarliwy orędownik powrotu Polski na Pomorze. W tym domu Abraham zmarł 23 czerwca 1923 roku. Mimo że ta nieruchomość do dziś jest własnością rodziny Skwirczów, powszechnie jest nazywana domkiem Abrahama. Lekko ukośne usytuowanie budowli w stosunku do głównej osi Starowiejskiej to pozostałość po dawnym kształcie ulicy, który zmienił się po wyprostowaniu w latach dwudziestych XX wieku.

Podczas Święta Morza natomiast, 28 czerwca 1936 roku, odbył się w Gdyni Zjazd Kaszubski. Pamiątką po tym wydarzeniu jest znajdująca się w pobliżu domu tablica z płaskorzeźbą przedstawiającą popiersie Antoniego Abrahama z napisem: *Na tym skrawku ziemi znojnego żywota dokonał Antoni Abraham (1869–1923). Wielkiemu Synowi Ludu Kaszubskiego, niestrudzonemu bojownikowi o polskość Kaszub i przyłączenie Pomorza do Polski – wdzięczni Kaszubi, Gdynia 28.6.1936.*



Tablica na poświęcona A. Abrahamowi na ceglany domu Skwirczów. Fot. Andrzej Busler



Dom rodziny Skwierczów zwany popularnie domkiem Abrahama. Fot. Andrzej Busler



Kamienica, w której w międzywojniu znajdował się Hotel Centralny. Fot. Andrzej Busler

Wspominając rodzinę Skwierczów, na chwilę cofniemy się do adresu Starowiejska 1. Pod tym numerem stał niegdyś dom z karczmą Augusta Józefa Skwiercza (1879–1949). W czasach wiejskiej Gdyni było to miejsce spotkań towarzyskich rodzących się elit samorządowo-gospodarczych. W tym domu w 1922 roku Teatr Narodowy z Torunia wystawił sztukę *Obrona Częstochowy*. Było to pierwsze przedstawienie teatralne w Gdyni. W 1928 roku w miejscu dawnej ceglanej chaty stała kamienica z Hotelem Centralnym. Augustyn Józef Skwiercz był właścicielem tego hotelu oraz kupcem i współzałożycielem Towarzystwa Kupców Samodzielnych, a także gdyńskim radnym. W 1937 roku został członkiem i współfundatorem Kaszubskiego Komitetu Budowy Koszar w Gdyni.



Ulica Starowiejska w stronę gdyńskiego dworca. Fot. Andrzej Busler

Z rodziną Skwierczów związany jest także inny adres: Starowiejska 37. U zbiegu ulic Starowiejskiej i 3 Maja Jan Skwiercz (1907–2001) otworzył w 1926 roku zakład ślusarski. W latach 1935–1936 wybudował okazałą, pięciopiętrową kamienicę pod numerem 37. Warsztat ślusarski zamienił niebawem na przedstawicielstwo Mercedesa, Opla i Buicka na Pomorze oraz Forda na całą Polskę. W narożniku ulicy 3 Maja wznosił salon wystawienniczy z serwisem, recepcją i dystrybutorem paliwa. Firma nosiła nazwę Autocentrala Bracia Skwiercz. Wspólnikiem Jana był jego brat Stefan (1912–1943) – jeden z najlepszych oszczepników II RP (zginął w czasie II wojny światowej w KL Bergen-Belzen).

Idąc dalej Starowiejską, pod numerami 56 i 58 zobaczylibyśmy gospodarstwo najbogatszego gburą gdyńskiego Augustyna Grubby, który w końcu XIX wieku wybudował tutaj dom otoczony sadem i kwiatowym ogrodem. Na sąsiedniej działce syn Augustyna Stefan postawił w 1931 roku okazałą kamienicę.

Augustyn Grubba (1861–1949) pochodził z Kamienia. Poślubił Annę Rozalię z domu Magrean primo voto Skwiercz z bogatym posagiem. Jego gospodarstwo obejmowało dzięki ożenkowi obszar około stu hektarów. Zasiadał w Radzie Gminnej, a w momencie, gdy Gdynia stała się miastem – Radzie Miejskiej. Jako najstarszy na inauguracyjnym posiedzeniu pełnił funkcję przewodniczącego. Był współzałożycielem – wraz z innymi znanymi gdyńskimi Kaszubami Janem Radtkem (pierwszym polskim wójtem Gdyni) oraz Antonim Abrahamem – gdyńskiego oddziału Towarzystwa Ludowego.

W Radzie Miejskiej zasiadał także od 1927 roku syn Augustyna – wspomniany Stefan Grubba (1891–1970). Należał do Bractwa Kurkowego, był jednym z organizatorów obchodów Święta Morza w 1932 roku – przewodził komitetowi odpowiedzialnemu za przebieg wizyty prezydenta RP Ignacego Mościckiego. W 1937 roku został przewodniczącym Kaszubskiego Komitetu Budowy Koszar w Gdyni.

ANDRZEJ BUSLER



POLE BITWY WESTERPLATTE

W maju wspominamy 80. rocznicę zakończenia II wojny światowej. Wybierzemy się dziś na Westerplatte, symboliczne miejsce jej wybuchu. W kwietniu tego roku Muzeum II Wojny Światowej udostępniło tu zwiedzającym kolejne obiekty.

Zwiedzanie Westerplatte za jakiś czas rozpoczniemy zaraz po wjeździe na półwysep. Część dawnego ogromnego parkingu zajmuje dziś budynek obsługi ruchu turystycznego. Przyjezdni skorzystają tu z punktu informacji, sklepu z pamiątkami czy toalet. W salkach będą prowadzone zajęcia edukacyjne. Przeszkłone ściany pozwolą na odpoczynek z pięknym widokiem na Zatokę Gdańską. Przy nowym budynku nadal funkcjonuje parking. Warto tu zwrócić uwagę na odsłonięte fragmenty tzw. opaski – kamiennej konstrukcji z końca XIX wieku, która wzmacniała półwysep przed działaniem fali morskich.

Możemy już zajrzeć do środka, jednak jeszcze nie wszystkie pomieszczenia są gotowe. Restauracja i kawiarnia rozpoczną działalność prawdopodobnie dopiero w wakacje.

🗝️ SZLAKIEM WALK

Przesunięcie początku zwiedzania to zabieg celowy i umożliwiający przejście przez całe pole starć. Zaznaczono to również, przenosząc wielki napis Westerplatte na miejsce przed granicą polskiego obszaru, czyli Wojskowej Składnicy Tranzytowej. Idąc w głąb półwyspu, mijamy historyczne miejsca związane z pierwszymi godzinami II wojny światowej. Do tej pory najczęściej oglądane były z okien autokarów czy aut w drodze na centralnie położony parking. W przyszłości zostanie on zlikwidowany.

Podczas dzisiejszego spaceru przenosimy się na drugi koniec półwyspu. Cmentarz Obrońców i inne



mijane miejsca opisywałam już w „Pomeranii”, więc ruszamy odkryć otwartą dla zwiedzających elektrownię.

🗝️ NA UBOCZU

Docieramy zatem do stóp kopca. Zanim skierujemy kroki w górę, pójdźmy w dół. Schodami prowadzącymi z placu przed pomnikiem upamiętniającym wizytę Jana Pawła II na Westerplatte w 1987 roku docieramy do terenu o pierwotnej wysokości całego półwyspu nad poziomem morza. Plac i kopiec powstały z ziemi nasypywanej w latach sześćdziesiątych XX wieku. Poszerzano wtedy kanał portowy, a jednocześnie planowano wzniesienie monumentu.

Tymczasem w zagłębieniu, do którego do tej pory mało kto schodził, stoi dawna elektrownia. Ten niewielki obiekt o powierzchni 350 m kw. zbudowano w 1926 roku. Polska placówka na Westerplatte planowała uniezależnić się od dostaw energii elektrycznej z Wolnego Miasta Gdańska, dlatego budynek wyposażono w stację transformatorową, generatory spalinowe i pompy, które zasilają dźwigi pracujące w basenie amunicyjnym. W czasie obrony Westerplatte elektrownia nie była wykorzystywana. Celowo zamontowano osobny generator w nowych koszarach. Choć w 1939 roku budynek uniknął zniszczeń, to ucierpiał w 1945 roku. Został jednak odrestaurowany i możemy go podziwiać w niemal niezmiennym stanie.

🗝️ SKARBY WYDOBYTE

Obecnie w elektrowni zobaczymy wystawę opowiadającą o historii Westerplatte poprzez znaleziska archeologiczne. W gablotach prezentowanych jest około pięciuset eksponatów, które pamiętają dzieje półwyspu od czasów nowożytnych do okresu II wojny światowej. W centrum ekspozycji odtworzono zniszczoną 2 września 1939 roku Wartownię nr 5. Wszedłszy do środka, zobaczymy animację ukazującą nalot bombowy, w którego wyniku zginęło co najmniej siedmiu obrońców. Część wystawy przybliży proces poszukiwań i odnalezienia w 2019 roku ciał dziewięciu polskich żołnierzy oraz ich identyfikacji.

Eksponaty przybliżają również życie codzienne załogi. Możemy wysłuchać wspomnień westerplattczyków. Pamiątka po nich zachowała się między innymi na murach elektrowni – można odczytać nazwy ich rodzinnych miejscowości, które wydrapali w ceglach, stojąc na warcie.

MARTA SZAGŹDOWICZ

FOT. MARTA SZAGŹDOWICZ



BIESZCZADY A KASZUBY. KILKA SUBIEKTYWNYCH REFLEKSJI

CZĘŚĆ 5

Co oczywiste i często podnoszone, podróże umożliwiają spojrzenie z innej perspektywy na różne zagadnienia, zarówno te ogólne, jak i bardziej osobiste. Do tych pierwszych zaliczyłem między innymi rozpamiętywanie (przy okazji ukazania się książki Stasi Budzisz *Welewetka*) trudności, szykan, jakie dotknęły kaszubskich uczniów, którym – szczególnie na pierwszych etapach nauki, nieznającym języka polskiego, tylko kaszubski – nie było, mówiąc delikatnie, łatwo sprostać wymaganiom oświatowym. Tym bardziej że część nauczycieli nie rozumiała ich sytuacji, także języka, jakim się posługiwali w domu. Byli przez to narażeni na różne nieprzyjemności, upokarżania, karani. Nie było to jednak doświadczenie w ówczesnych warunkach wyjątkowe, przynależne jedynie Kaszubom, na nich tylko ukierunkowane. Wynikało bowiem z ogólnej polityki Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, przeciwnej wszelkim odrębnościom i mającej na celu pełne ujednoczenie społeczeństwa.

Dzieci ukraińskie, łemkowskie, Bojków po wojnie musiały chodzić do polskich szkół, usiłowano nie dopuścić, by rozwijały swój język ojczysty. Więcej, znam kilka przekazów o wysiedlonych w ramach Akcji „Wisła” na Kaszuby, którym zakazano posługiwania się ukraińskim nie tylko w szkole i na szkolnym podwórku, ale też w domu. Znajdowali się nawet donosiciele podsłuchujący pod oknami, czy zakaz ten jest respektowany, i informujący władze o jego złamaniu. Bariera językowa u kaszubskich dzieci była na tyle duża, że spowodowane nią opóźnienia w przyswajaniu języka polskiego niekiedy wywoływały sugestie środowiska nauczycielskiego, że wśród nich szczególnie dużo było uczniów ograniczonych umysłowo.

Nic dziwnego, że dla niektórych z nich okres nauki stanowił długo przeżywaną traumę. Nie spotkałem się natomiast, by był przyczyną rzeczywistej choroby psychicznej, jak skarżyli się w 1950 roku niemieccy rodzice z powiatu człuchowskiego, których pociechy musiały chodzić do polskiej szkoły, podobnie jak pozostałe po 1945 roku w Polsce inne niemieckie dzieci (IPN Sz 472/1680, s. 47–48 i inne).

Szczególnym impulsem do snucia przeze mnie porównań o sytuacji różnych grup ludności w polskim szkolnictwie była wizyta w muzeum zamkowym w Niedzicy w innym ciekawym regionie Polski, Pieninach (to tylko trzy godziny drogi z Połańczyka). W dużej mierze poświęcone jest kulturze

i dziejom Spiszu, przedzielonego obecnie polsko-słowacką granicą, a sama Niedzica przez większość historii stanowiła część Górnych Węgier (Słowacji). Tutaj też można znaleźć sporo kaszubskich nawiązań. Starczy powiedzieć w pewnym uproszczeniu o językoznawczym sporze, czy miejscowa, niedzicka gwara była częścią języka polskiego czy słowackiego. W dużej mierze granicę poglądów na ten temat wyznaczała narodowość badaczy, tak jak niegdyś polskie i niemieckie stanowisko o specyfice języka (mowy) Kaszubów. Dotąd z wdzięcznością wspominam cierpliwość tamtejszych muzealników, kiedy zamęczałem ich różnymi pytaniami właśnie w kontekście podobieństw i różnic w kulturze, dziejach tej części Spiszu i Kaszub. W pewnym momencie rozmowa zesłała na dzieci miejscowych Słowaków, których tutaj było sporo w chwili przejścia tych ziem przez Polskę po I wojnie światowej. Również one przeszły traumę w polskiej szkole, w każdym kolejnym pokoleniu mniejszą, stopniowo prawie w pełni integrując się z polskim społeczeństwem, tak jak w naszym regionie.

Ktoś mógłby powiedzieć: to byli Ukraińcy, Niemcy, Słowacy, polskie dzieci takich oświatowych przeżyć nie miały. Zgoda, to trzeba uzupełnić. Po 1945 roku w większości polskich regionów posługiwano się różnymi gwarami, mniej lub bardziej odrębnymi od polskiego języka literackiego. Dlatego również dla większości polskich uczniów było to nielekkie oświatowe doświadczenie, co warto też zaznaczyć. Tak więc można powoływać się na odrębność językową kaszubskich dzieci w polskiej szkole i negatywne tego skutki. Jednocześnie jednak trzeba mieć w pamięci, że było to w okresie PRL-u o wiele szersze zjawisko, a Kaszubi wcale niekoniecznie znaleźliby się na pierwszym miejscu, gdyby ktoś chciał przeprowadzić ranking krzywd doznanych w tym zakresie przez przedstawicieli różnych nacji i mieszkańców poszczególnych części Polski.

Jedną z bardziej osobistych, miłych niespodzianek przeżyłem, gdy wyjechałem po raz pierwszy na wycieczkę samochodową z Polańczyka i prawie za jego rogatkami natknąłem się na wieś o nazwie zbliżonej do mojego nazwiska, Berezka. Nieco później, już po stronie słowackiej, przejeżdżałem przez miejscowość o nazwie identycznej, co moje nazwisko, Breza. Skąd inąd wiem, że podobne nazwy występują też w Słowenii i Białorusi. Pomyślałem, że na tym przypadku można lepiej zrozumieć, dlaczego i na jakiej podstawie powstają różne opowieści, subiektywne przekonanie, że sporo rodów, nie tylko z Pomorza i Kaszub, wywodzi się z innych terenów. Łatwo bowiem wywieść, że skoro takie nazwy miejscowości występują na południu Polski i poza jej południowymi granicami, to właśnie z tych obszarów pochodzą też rodziny o podobnych czy wręcz takich samych nazwiskach. Proste rozwiązania najłatwiej przyjąć, nie wymagają większego in-

telektualnego zaangażowania. Jednocześnie w ten sposób w odczuciu powszechnym nobilitują dany ród, otaczają go pewnym nimbem tajemniczości itp. Jeśli rodziny pomorskich Brezów miałyby południowy rodowód, zastanawia natomiast, czemu ogromna większość osób o tym nazwisku zamieszkuje na terenie Kaszub. Według danych sprzed kilkudziesięciu lat w Polsce było 455 nosicieli tego nazwiska, z których aż 400 było z naszego regionu. Wyjaśnienie tego tkwi w rodowodzie tych wszystkich nazw. Jak mówią językoznawcy, te miejscowe z południa pochodzą od słowa breza bądź bereza oznaczającego w kilku językach słowiańskich brzozę, w tym w ukraińskim i słowackim. Z kolei pomorskie nazwisko Breza według nich pochodzi od zdrobniałej niemieckiej formy imienia Ambroży, czyli Bräse (E. Breza, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, Gdańsk 2000, s. 64–66).

Powyższe można by skwitować krótkim stwierdzeniem odnoszącym się do wszystkich porównań pomiędzy różnymi krainami. Jedno w którejś z nich nie oznacza wcale tego samego w którejś z pozostałych. Mimo wszystko byłoby to jednak zbytne uproszczenie. Warto bowiem zwrócić uwagę, że zarówno nazwa miejscowa Berezka i podobne, jak i nazwisko Breza i jemu podobne, swój rodowód zawdzięczają wielokulturowości miejsc, w których powstawały. Berezka na styku żywiołu ukraińskiego, polskiego i słowackiego, Breza polsko- (kaszubsko-) -niemieckiego. Właśnie to należy zaliczyć do elementów fenomenu podróżowania i wynikających z niego refleksji. Mieszają się w nich wątki mało znaczące z doniosłymi, osobiste z bardziej ogólnymi, odmienności i podobieństwa.

Opowieść o różnych bieszczadzkich ciekawostkach, ich związkach z różnymi przejawami historii i kultury, nie tylko kaszubskiej, można by snuć bez końca. Żeby nie być gołosłownym, wspomnę jeszcze, że Bieszczady to obszar w obecnych granicach Polski najbogatszy w ślady bytności Aleksandra Fredry. Spotkałem ich sporo, ale z żalem przyjąłem, że ten wielki polski komediopisarz był – mimo to – w nim słabo eksponowany, chociaż ubiegły rok Sejm ustanowił jego rokiem.

Niniejszy cykl należy jednak zakończyć inaczej. Bez wątplenia jest on wynikiem subiektywnego, na pewno też wybiórczego spojrzenia na szeroko rozumiane kaszubsko-bieszczadzkie nawiązania. Jednak mam nadzieję, że potwierdza, iż warto w swoich podróżach mieć w pamięci stwierdzenie Hieronima Derdowskiego o istnieniu na całym świecie pamiątek po Kaszubach. To ułatwia ich ewentualne odnalezienie w każdym zakątku globu, także tym niezbyt od nas odległym. Jednocześnie bardziej umożliwia umiejscowienie kaszubskiej specyfiki kulturowej i historycznej w większym, bardziej ogólnoludzkim kontekście.

BOGUSŁAW BREZA

XI odpust Kaszubski

ku czci Matki Bożej Pani Pomorza

14-15 czerwca 2025
Święta Góra Polanowska

SOBOTA – 14 CZERWCA

- 11:00 Zbiórka przy figurze św. Ottona (ul. Bobolicka)
– przemarsz pocztów sztandarowych na Świętą Górę
- 11:15 Różaniec w języku kaszubskim na Świętej Górze
- 12:00 Konferencja pt. *"Święty Franciszek w historii i pobożności Kaszub"* – ks. Marian Miotk
- 12:30 **Uroczysta suma odpustowa** – przewodniczy o. bp Piotr Kleszcz OFMConv
Posiłek dla wszystkich pielgrzymów
Prezentacja rycerska Zastępu Krzyżogryfa z Bytowa

NIEDZIELA – 15 CZERWCA

- 15:00 Msza święta
16:00 Akatyst ku czci św. Franciszka z Asyżu



*800-lecie
Pieśni
Słonecznej
św. Ojca Franciszka*





Ōd lewi stronë: Karolëna Ęwa Niemczik, Anna Miszczak, Iwóna Ęwa Klinger ë Pieter Zaton

TĚLI PIĀKNA W NITCE!

W Bibliotece w Stążęcë 14 lżëkwiata zôs pòtkelë sã lubòtnicë filmów ò Kaszëbach. Tim razã òbzerele dwa filmë ò jedny pòspòlny témie: kaszëbsczë wësziwë. Na ekranie stążëcczi projekcyjny zalë pòjawilë sã dwa dokazë: „Co z tym haftem, Teodoro?” ë „Oto czepiec! Chapeau bas”. Ten drëdzi film sparłaczony bëł z wëstòwkã jednegò czepca – zrekonstruòwónégò bez Annã Miszczak na spòdlim òryginału z XVIII wiekù!

To bëło pòtkanië z cyklu filmówëch pòkazów ò Kaszëbach, jaczé stążëcczi part Kaszëbskò-Pòmòrsczegò Zrzeszeniò òrganizëje w kòzdi drëdzi pòniëdzòlk miesãca. Pòprowadzyl je Artur Zagòzdòn. Jakò pierszi pòkòzóny bëł film zrëchtowóny w technice pòklatkowi animacje pt. „Co z tym haftem, Teodoro?”. Ten dërëjacy kask wiãcy jak 14 minut dokòz òstòł stwòrzony bez Iwónã Ęwã Klinger (scenariusz, reżiseriò, plasticznò kòncepcjò, lektòr), Piotra Zatonia (zdjãca, mòntaż ë animacjò pòstacjów) ë Karolëna Ęwã Niemczik (animacjò pòstacjów). Film ten je do òbezdrzeniò na YouTube.

Dokòz na pierszim placu badërëje rozmaite mitë ë legenëdë, jaczé ùrosle wkòł kaszëbsczich wësziwów. Równoległò do rozwiëwaniò tëch piãknëch, le niepròwdzëwëch historiów, autòrka òpòwiòdò pròwdzëwã historiã rozwoju kaszëbsczich wësziwów. Ōpisëje téz dzejanië Tëdorë Gùlgòwsczi (do jaczi narzesziwò titel) ë ji ùczenków. Ō dzysdniowim kaszëbsczim etnodizajnë, w jaczim wësziwë sã przëdnã inspiracjã, téz bëło rzekłë – kò je to nasza wizytòwka.

– Ta téma wësziwù bëła mie barò bliskò, bò jesz jak jò robiła w Mùzeùm [Kaszëbsczim Etnograficznym Parkù] we Wdzydzach, jò mia z nią do ùcinkù, ë to wiedno gdzes we mie sedzało. Bròł mie gòrz, że



Űczãstnicë pòtkaniëgò òbzërajã czepc.

te mitë ë legenëdë tak narosle, a jò ùwòzajã, że pròwda historicznò sã człowiekowi nòlezi! Ę ta pròwda historicznò ani temù wësziwowi nie dodòwò ùrodë, ani jemù ji nie òdbiërò – rzekła Iwóna Ęwa Klinger òb czas diskùsje, jakò zaczãła sã pò òbezdrzenim filmù.



Od lewi stronë: Karolëna Éwa Niemczik ë Anna Miszczak



Czepc stwòrzony bez Annã Miszczak



Od lewi stronë: Iwóna Éwa Klinger, Artur Zagòzdòn ë Piotr Zatoñ

Tej nadszedł czas na drëdzi film, tim razã w sparłãczeniu z wëstòwkã jednegò czepca ë performansã. Widzawiszczã te zamklë sã pòd jednym pòspòlnym titlã: „Oto czepiec! Chapeau bas”. Zrobiło sã pò pròwdze magiczno, czej na ekranie pòjawilië sã òdjimczy Piotra Zatonia przedstòwijiãc detale czepca stwòrzonégò bez mésterkã kaszëbszczégò wësziwù Annã Miszczak. Òna sama wëstãpia téz w rolë lektòrczi – ë włòsnym głosã òpòwiedza ò procesu jegò pòwstòwaniégò.

Czepc stwòrzëła na spòdlim òriginału pòchòdzącégò z pierszi pòłowë XVIII wiekù, jaczi nalazła w zbiorach Etnograficznégò Mùzeùm w Toruniu.

– To je gwësno òriginalny barokòwi czepc ze strzëbrnym wësziwã ë anturazã. Majãcë tak rzetelny zdrój wiedzy na témã bùdowë czepca, materiałòw wëzwëskònych do jegò stwòrzeniégò, mògła jem spòkójno na jegò wzór stwòrzec swój włòsny barokòwi czepc – taczë słowa Annë Miszczak wëbrzmiajë na filmie.

Historiò pòwstòwaniégò czepca fùl bëła niezaplãnowónëch zwrotów ë wiòldzich emòcji. Dzãka pasji

ë determinacji wësziwòrczi pòwstòł pò pròwdze wòrtny dokòz, kòl jaczégò kòzdi malinczi element òstòł stwòrzony z precyzjã ë talentã. Droga do stwòrzeniégò tak piãknégò czepca szła téz przez zmiłczy ë zwãtpienia – jaż dwa razë artistka mùszã rozproc swiëzo wëszëté kwiatë...

Le wëszło piãkno! Czepc je dokazã talentu artistczci. A kòzdi kwiatkë ë kòzdo farwa mò w nim swòje symbolicznë znaczenië, jaczë Anna Miszczak òdczëta dopiërze pò zakùnczenim robòtë.

Jesz òb czas waraniégò filmù na binie pòjawia sã białka z miotłã ë rozbùdzëła w òbzërajãcëch tësãce pitaniów. Bëła to Karolëna Éwa Niemczik (kùratòrka wëstòwkù), jakò prawie rozpòczãła swój performans. Wëmiotła binã do czësta ë zrëchtowa plac wòrtny przëjãcégò tak snòzégò czepca.

Tej przëszedł ten sztòt! Czepc òstòł wniosli na binã na tak ùroczeniòrt, jakbë ksãdz wnòszòł relikwie jaczégò swiatégò. We widach, jaczë òstãlë rëchli przemëslno wëreżiserowónë, wëzdrzòł pò pròwdze magiczno. Kòzdi mògł òbezdrzec gò z blëska, le mùszòł przë tim miec rãce òbklkë w biòfë rãkawice. W òbòczeniim nòmniëszich detali dopòmòglë lupë.

Òbadwa filmë pòwstałë w strzodowiszczu Kaszëbszczégò Lëdowégò Ùniwersytetu we Wieszëcë ë Fùndacje Aby Chciało się Chcieć. Film „Co z tym haftem, Teodoro?” narodzył sã dzãka projëctowi „Haft kaszubski 2.0 – fakty, legendy, tożsamość – na podstawie prac poplenerowych w ramach 40 lat dzialalności Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego”.

Czepc zrekonstruowóny bez Annã Miszczak pòwstòł dzãka stypendium Nòrodnégò Jinstytutu Kùlturë ë Spòdkòwiznë Wsë dlò Lëdowëch Ùtwòrców ze strzòdków Ministra Ròlnictwa ë Rozwiju Wsë.

GRACJANA PÒTRÈKÙS

SZEFKA TRAFIŁ DO MIE BEZ PRZETRÓFK

Z dr. Łukaszã Zoltkòwsczim, àutorã ksążczi *Pomiędzy etnografiã a dramaturgiã kaszubskã. Twórczość Pawła Szefki*, gòdómë ò robòce wkòł tego dokazu i ò rozmajitèch dzejaniach heroje jegò pùblikacje.



Łukasz Zoltkòwsczi òb czas promòcji swòji ksążczi we wejrowsczim MKPPiM. Òdj. am

Pùblikacjò ò Pawle Szefce to brzòd twòjich doktoranczczich studiów. Jak dłu-gò badérowòł jes jegò biografiã i dokazè?

Nad badérowaniem dokazów Szefczy, a téz jegò spòdkòwiznè, spãdzył jem wiele lat. Nié leno òb czas studiów, ale i pózni, czej jem rëchtowòł ksążkã do wëdaniò.

Dlòcze tak pò pròwdze zainteresowòł cã Szefka? Jaczi dzél jegò ùtwòrstwa abò robòtè nôbarzi ce zaszekawil?

Chòc czasã gòdóm, że Paùel Szefka trafił do mie bez przetròfk, bò tak rzeknac mòżna z mòjégò pòdrzatku, to bëła to ùdba wëchòdajãcò z głąbòczégò namësłu mòji promòtòrczi Adelè Kùjik-Kalinowsczi. Jakno recenzentka mòjégò magisterszczégò dokazu

(tikòł sã wierzeniów a zwéków na Gòchach i miòł ti-tel „Zwyczajè, obyczajè i wierzenia Kaszubów na Gòchach w relacji mieszkańców wsi Borzyszkowy”) miała swiãdã, że jakno lèteraturoznajarzowi baro blëskò je mie do etnografie i antropòlogie, a òsoblëwie dëchòwi kulturè. Òd zòczątkù, czej jem zaczął doktoranczczé studia, jò wiedzòł, że tim chcã sã zajãc. Mëslòł jem ò czims sparłãczonym z Gòchama, mòjima rodzèznowima stronama, le w nym czasie niżòdny skònkretizowóny ùdbè na to jem ni miòł. Pamiãtóm, że na pierszim seminarium, czedè kòzdi gòdòł ò nym, czym chcòlbè sã zajãc, Adela pòdsënãła mie Szefkã. Tedè barzi parłãczył mie sã z tuńcama, a nié z lèteracczima dokazama.

Wdarzã so, że pierszim jegò dramata, jaczi jem wëpòziczil, bëła *Sobòtka*. Sztèrnòsce starnów tekstu. Drëdzé bëłè *Gwizdze*, téz cos kòł teli starnów. Bël jem mòckò wërzaszì, mëslòł jem: jak na spòdlim tegò napisac doktorat? A mùsi pamiãtac, że Paùel Szefka napisòł le czile dokazów na binã. Pamiãtóm, jak dzys, że *Gwizdze* czëtòł jem na banowiszczu we Gduńsku. Wiele czasu mie to nie zajãło [smièch]. Mòja bana jesz nie zajachała, tej czëtòł jem jesz ròz, ale ju barzi ùwòżno. Wëcygnãł jem òłówk i robił strzałczi, co mùszi etnograficzno wëjasnic, na marginesu zapisywòł kòmentarze. Wnetka kòzdi wers miòł jem pòdsztrichniãti, z bòkù wëpisònèch kaszëbszczich pisarzów, chtèrny téz na pòdobnã témã piselè. Doznòł jem sã, że mòże z tegò wińc cos cekawégò. Baro wdzãczny jem prof. Adelè Kùjik-Kalinowsczi za pòdsënãcè mie pòstacje Szefczy.

Chcemè tu dodac, że Szefka to nié leno tèch pòrà dokazów na binã.

Jak rozmajitima nòùkòwima szlachama w swòji warkòwi robòce òn siedł, doznòł jem sã, czej jem zaczął przererac jegò spòdkòwiznã, jakã nalezc mòżna w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznè i Mùzyczci we Wejrowie. Tekstè tikajã sã przedwòjnowégò teatralnégò dzejaniò we Wejrowie i òkòlim, kaszëbszczich instrumentów, mùzycznèch karnów, jigrów, bójków, wëròbianiò instrumentów, zwéków, dzejaniò chùrów i wiele wiãcy. Jednym słowã, bëło co badérowac.

Chto przed tobã zajimòł sã Szefkã?

Tuwò mùszi rzeknac, że donèchczas Szefka bëł znóny przede wszètczim jakno àutor zesziwków kaszëbszczich tuńców, kãsk téz jakno mùzyk. Za jegò zècégò ùkòzało sã dosc





Paul Szeffa (drédzi z lewi) w 1928 r.

tëli rozmówców z nim. Pò jegò smiercë wiadła ò nim to w pierszi rédze notë bibliograficznë. Mészłã tuwò chòcle ò teksce z encyklopedie *Muzyka Kaszub* àutorstwa Èdmùnda Kamińszcégò czë ò notce w *Słowniku biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*, chtërnã napisòł Bògùslów Brëza. Ten drédzi je téz àutorã wikszégò dokazu: *Paweł Szeffa w historii i kulturze Kaszub*. To pierszò pùblikacjò, w jaczi Szeffa òstòł pòkòzóny szerzi. To nie je leno jegò biografiò, mòzemë tam jesz nalezc wëjimczy z lëteracczych dokazów. Pò Brëze bëł Macéj Kalińszci i jegò *Paweł Szeffa. Zastùżony folklorysta Kaszub*. Jeżlë jidze ò barzi nòukòwi pòzdrzatk, to mòżna czile słów rzeknac chòcle ò pròcë Anë Kwasniewszci pt. *Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza Wschodniego*. Ò dokazach Szefczy na binã krótcëchno piselë téz Andrzej Bùkòwsczi, Ferdinand Neùreiter, Jón Drzëdzdòn. Pisòł ò nim i Józef Bòrzëszkòwsczi, òsoblëwie czëj w swòjich badérowaniach zajimòł sã sprawama sparlãczonyma z „Klëką”. Jãzëk analizowòł Mark Cëbùlsczi. Le nòpełni ò teatralnym i òbrzãdowim pisanim Szefczy wëpòwiedzëlë sã Daniël Kalinowsczi i Adela Kùjik-Kalinowskò, chtërný jegò tekstë analizowelë jakno lëteraturoznajarze, a téz z antropòlogicznégò pòzdrztku, z jaczégò jem pisòł swój doktorat.

Jaczë bëłë twòje nòwòznieszé zdrzòdła?

Tuwò mùszi rzeknac, że tego, co òstało do dzys pò Szefce, nie je wiele. A wiémë z wëdowiędzów z nim, że miòł ju wnetka gòtowi chòcle òpisënk rokù òbrzãdowégò na Kaszëbach, na chtëren nie ùdało mie sã trafic òb czas mòjégò badérowaniò. Òkróm wëdònëch dokazów, wëzwëskòł jem wszëtkò, co je we wejrowsczim mùzeùm, w chtërnym Szeffa bez wiele lat robił. Do tegò doszlë materialë z Pòlsczégò Czerwònégò Krziza, Centralnégò Wòjskòwégò Archiwùm a Mùzeùm

Wòjnowëch Pòjmańczików [pòl. Centralne Muzeum Jeńców Wojennych]. Do grëpë dosc, le mòglòbë bëc wiący.

Wiém, że drãgò to rzeknac w czile zdaniach, ale spròbuj nama wëklarowac, kim bëł Paweł Szeffa i dlòcze wòrt ò nim pamiãtac.

Pisòrz, teatrolog, mùzyk, etnograf, kaszëbczi dzejòrz. To bë wierã bëła nòkrotszò òdpòwiëdz na twoje pitanié. Jak wiele zawdãcziwómë Paulowi Szefce, widzec je pò tim, że kòzde z nëch òkreslëniów mòzemë baro szerok rozwijac. Jegò nòdgròdzone dokazë na binã bëłë baro chãtno wëstòwiònë bez rozmajité karna, i tak je do dzys. Wòrt nadczidnac leno ò przedstawieniach Jaromira Szroedra czë Adama Hébla. Jakno teatrolog baro mòckò dbòł ò wësokã rówiznã, ò kulturowã wiérnosc, ò jãzëk. To nie bëło dlò wszëtczych klòr. Szeffa jidze szlachã przedwòjnowëch teatrologów, chtërný òpisywelë dzejanié amatorskich karnów. Jakno mùzykòlog wiele swòjégò nòukòwégò czasu pòswiãcył na òpisywanié przedwòjnowëch mùzycznëch karnów w òkòlim Wejrowa. Wëdòł ksążkã *Narzędzia i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia*, pisòł ò wëròbianim instrumentów, zbiéròł kaszëbsczë pieszë, wëdòł jich zbiérczi. Jakno etnograf przeprowòdzòł terenowé badérowania, òpisywòł kaszëbsczë jigrë, zwëczy, òbëczaje, wierzenia... Czëj mészłã ò jegò dzejanim dlò mòli tarczëznë, mészłã przede wszëtczim ò jegò zaangażowanim w pòwstanié Kaszëbsczégò Zrzeszeniégò, ò rozkòscérzanim wiëdzë ò Kaszëbach w Pòlsce, ò robòce przë ùsòdzaniu i rozwiju teatralnëch karnów. A to je wszëtkò le z wiërzchù rzekniãtë ò jegò dzejanim.

Dze sã pòczãtchi zainteresowaniów Szefczy kaszëbiznã, lëdowòscã, dramata? To sã rodzëło ju w jego dzecnëch latach, w midzëwòjnowim czãdze?



Paùl Szeffka na wejrowsczim Rënkù (lata 1945–1956)

Na gwës kaszëbiznã Szeffka wëniósł z rodzynny chëczë. Le tedë jesz wiãkszi swiadë ni miôł. To przëszo razã z nõukã we wejrowsczim seminarium, a òsoblëwie na zajmach ze Zbigniewã Madejszczim. To ò nim Szeffka pisze, że stół sã jegò „òlsnieniem”. Mòzna dodac: kaszëbszczim „òlsnieniem”. Òd te czasu Szeffka zaczął zbierac kaszëbsczë piesznie, mùzykã, infòmacje ò zwëkach, a do te òdjimòł. To wiòlgò strata, że jegò przedwójnowëch òdjimków nie ùdało sã ùretac przed zniszczeniem. Mùszi pòdsztrichnac, że jinszë zebrónë bez Szeffkã materialë rodzëna w krëjamnoce trzymała bez całą wòjnã.

Jeżlë jidze ò zainteresowanië dramata, to wiele bë mòzna gadac. A tak krótkò mògã le rzeknac ò karnie, co sã zwało Kaszubski Zespół Regionalny Kolejowego Przystosobienia Obronnego Ognisko w Wejherowie, jaczëgò Szeffka bëł czerownikã. Bez trzë lata swòjégò dzejaniò, òd 1936 do 1939 r., pòkòzelë na binie 45 przedstòwków, we wikszim dzëlu kaszëbszczich. Òsobnym dzëlã dzejaniò Szeffczy je harcerstwò. Wspòłrobił przë twòrzenië grëpë pn. Wejherowska Ochotnicza Kompania Harcerska. Mëszlã, że wòrt pamiãtac ò nëch knòpach a dzewùsach, z chtërnëch wiele zdżinãło òb czas wòjnë. Paùel miòł wiòlgã starã ò trzimanie pamiãcë ò nich i ò jich òfierce.

Jaczë bëłë kawle Szeffczy òb czas II swiatowi wòjnë i w czãdze PRL-u?

Òb czas wòjnë Paùl Szeffka trzimóny bëł w niemiecckim òflagù. Tam zòrganizowòł mùzyczny kùrs dlò szkòlnëch. Na czas PRL-u przëpòdò jegò teatralnë pisanie dokazów na binã òpiartëch na kaszëbszczich zwëkach. Wnenczas warało jegò warkòwë dzejanië jakno szkòlnégò, òrganizatora rozmajitëch mùzycznëch i teatralnëch karnów, a tész mùzealnò pròca.

W swòji ksążce wiele piszesz ò Szeffce jakò dramaturgù. Jak wësok òceniwòsz jegò ùmiejàtnoscë? Jaczì dokòz na binã nõbarzi cë sã widzy?

Szeffka docë pózno debiutowòł ze swòjima dokazama na binã. Procëm stanãłë wòjna i czas PRL-u. Do te zajimòł sã rozmajitima jinszima rzeczama, pò jegò notatkach je widzec, że chcòł òpisać, zbadërowac z kaszëbiznë jak nõwiãcy. Je tegò wszëtczëgò skòpicã, a to òdcygało òd pisaniò, rozwoju pisarsczëgò warsztatu. Ale to wcale nie òznòczò, że jegò dokazë ni mają artisticzny wòrtnotë. Piszã ò tim w swòji ksążce.

Jeden z rozdzëłów je w caòscë namieniony mùzyczno-słownym mòntażòm...

Prost rzeknac, sã to òpisónë bez Szeffkã kaszëbsczë zwëczy, ale tak ùjãtë, że mòzna je pòkazac na binie. Felëje tu leno dialogów, ale wszëtkò jinszë je ju rozpisónë. Wiëmë np., jaczë karno lëdzy co mò robic òb czas przedstawieniò. Temù nalazlë sã w mòjim doktorsczim dokazu, le nié jakno teatralny przedstòwk.

Mało sã gòdò ò tim, że Szeffka bëł tész kaszëbszczim pòetã. Jak jes òtaksowòł jegò wiërztë?

Na jegò pòeticczë dokazë trafił jem baro chùtkò, przëzërajacë czãdnik „Klëka”. Jakò pòeta Szeffka zadebiutowòł jesz przed II swiatowã wòjnã. Zaskòkło mie za to, że Szeffka pisòł tész prozã. Krótëchny jegò tekst pt. „Stolëmi nad morzem” trafił do antologie *Ma jesma od morza*. Òpisónò w nim òstała gromówka nad mòrzã, le przedstòwionò jakno biòtka kaszëbszczich demónów. Baro plasticzny òpisënk i czekawò zbùdowóny. Mało wiele mòzemë ò nim rzeknac, bò na kùncu je dopisënk, że to dzëlëk wikszì caòscë. Równak nimò wiòldzi starë i dlùdzych badërowaniów ùtwòrstwa Szeffczy, nie ùdało mie sã ti caòscë nalezc. Mëszlã, że mògła z tegò wiñc ùdałò pòwiesc.

Je kãsk zòł, że tak mało materialów a lëteracczich dokazów przedërchało do dzys.

GÒDÒŁ DARK MAJKÒWSCZI



KASZĘBSCZÉ SPIÉWNÉ PÒDJIMĚ. PÒMIÓNĚ ZYMKÙ

Zymk je cządã, czedë karna i òsobny spiéwôcë pòtikają sã òbczas spiéwnëch pòdjimów, dze nôdgrodzywónò je kaszëbskò spiéwa. Wspòmnaç mùszi ò trzech, co mają pòwiatowi a wòjewództzi òbjim. Je téz gminowi kònkùrs pn. Kaszëbsczé Spiéwë w Jelónkù, w gminie Serakòjce, jaczi latos bël ju 15. róz rëchtowóny. Òd ùszlégò rokù Spòdlecznò Szkoła w Bòrzëstowie robi téz swój, gminowi kònkùrs kaszëbskich piesniów. Równak gminowé rozegracje sã tematã na jiny artikkel.

W pòniedzòłk, 21 strumiannika latoségò rokù ju dwadzesti trzeci róz zòrganizowóny bël Pòmòrszci Festiwal „Kaszëbsczé Spiéwë” w Lëzënie. Do Spòdleczny Szkolë miona Lecha Bądkòwsczégò przëjachelë artiscë z pòwiatów: pùcczégò, wejrowszczégò, kartëszczégò a kòscerszczégò. W pòsobnëch kategoriach wëstãpiło: trzë òsobë solo a dwa karna (przedszkolë a młodszi); piãc solo a szesc karnów (I–III klasë); òsmë solo a sztlërë karna (klasë IV–VI); sztlërë solo a jedno karno (kl. VII–VIII); jedna òsoba solo i dwa karna (strzëdné szkolë). Zapisónëch bëlò wicy wëkònowców, równak nie dojachelë z Sëlëczëna, Bòrcza, Gdini i Kãbłowa. Do karna òbsãdzëcelów ròczony bëlë: Mariò Krosnickò, Alicjò Klinkòsz, Pioter Jãdrzejczòk, Tomòsz Fòpka a Tianji Liu, spiéwòk z Chinów, doktorant Mùzyczny Akademii we Gduńskù. Spiéwający sygelë pò dokazë (pòdług alfabëtu): Weròniczi Ceynowë, Janinë Cyskòwsczi, Tadeùsza Dargacza, Tomasza Fòpczi, Mieczëslawa Kilarszczégò, Waclawa Kirkòwsczégò, Weròniczi Kòrthals, Tadeùsza Kòrthalsa, Damroczi Kwidzyńsczi, Jana Piepczi, Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, Mareka Rodzenia, Józefa Roszmana, Mariana Selina, Mareka Serkòwsczégò, Jerzégò Stachùrszczégò, Karolënë Stankòwsczi, Jana Trepczika ë lëdowë.

Widzec bëlò, że wëdòwanië nowëch spiéwników, platków w całoscë z tzw. pòdkładoma – mò cwëk.

Szkólny chãtno téz sygają do internetowëch zdrzòdlów z kaszëbsczima spiéwama: zrzeszeniowi stronë: <http://skarbnicakaszubska.pl/>; Akademii Kaszëbszci Elżbiëtë i Eùgeniusza Prëczkòwsczich: <https://www.akademiacaszubska.com/> czë stronë www.fopke.pl.

Co zaczekawiło òbsãdzëcelów? Na òbsãd sklòdò sã wiele. Jak sobie młodi artista radzy z jãzëkã, z mùzykã? Jak sã czëje na binie? Co z pamiãcã? Nie mili słów, nie zabòcziwò? Co mù grò: je to nagróny pòdkłòd czë na żëwò? Co z nagłosnieniem? Bëlò chùtci przepròbòwóné na mòlu, czë mòże nie bëlò czasu? A rozmiëje artista, co spiéwò? Nie je to za pòwòzny tekst? A mòże dzëwczã jidze w jimë z chłopsczim tekstã? Scwierdzëc mùszi, co jim je młodszi artista – tim lepi, co mù chto graje na żëwò. Colemało grają na róznych klawiszach, rzòdzy na gitarze. To dówò bezpiek pòdegraniò melodie, czëje je nót. Grający òddichò ze spiéwającym, a tegò nie daje gòtowi aranż, nagróny. Starszi mògã sobie sami grac i spiewac. Mòlë dzeckò mò krótczi dech, temù jinaczi mùszi frazowac. To je wskòza i zadanië dlò piszącëch dlò dzòtk, temù pewno ni ma jich za wiele... Jak sobie radzą spiéwający z jãzëkã? Czëc je, co kaszëbizna je w szkòle. Rzòdkò sã trafi „o”, co nie je spiéwóné jak „ò”. Tej-sej milã sã w wëmòwie mitczë „ż” z cwiardim „rz” abò „u” z „ó”. Z pòlska wëmòwiają téz „ą”. Czasã artista nie czëje sã



Dzôtczy òb czas Przejérkù Kaszëbsczégò Ùtwórstwa Dzeczy i Młodzëznë w Bëtowie

pewno na binie. Nie pòmógò w tim bùczącë nagłòsnienië abò taczé, co nick ni ma czëc. Nie pòmògają téż jiny wëkònòwcowie, co sedzą na zdradni a... gòdają... Czile razy jem próbòwòł robic za jaczégò cerbera, co z grozną miną pòzéròł pò szpòkach. To równak nick nie dòwało, bò sami szkòlny nie pòtrafilë sã strzëmac... Na taczim festiwalu nówòznieszé je bëlné zrozmiënié tekstu, tej naùczenië sã wëmòwë, melodie i kãsk binowégò òbëcò. Żelë jesz towarzący na mùzycznym statkù nie przeszkòdzò a wspiérò – je wiòlgò szansa na dobëcë. Ceszi, co wëkònòwcowie i jich dozéròczowie swiãdlëwie dobiérają repertuar. Czãsto są to nowé abò czësto nowé rzeczë. Ò stòrëch przë tim nie zabòcziwają.

Lëżyńskò szkòła miona Bądkòwsczégò mò skrómné warënczi, to nie je artisticznò aùla. To je prosto kãsk wikszì domòwnik/kòrëttòrz zez zaadaptowónyma trapòma i czãscã równégò jakno biną. Ale to prawie tam òd pòczãtkù stolata rozbrzmiewò kaszëbskò spiëwa, chòcò są gminë, co mają ò dzël lepszé sale. Ten festiwal dówò gminie mòżnosc ùziwaniò zëwiszcza: „Lëżëno – stolëca kaszëbsczì spiëwë”, z czegò kòrzëstają! Co wòżné, òrganizatorzë zagwësnilë gòscoma ceplë zjestkù.

Hewò dobiwcowie latoségò Pòmòrsczégò Festiwalu „Kaszëbsczë Spiëwë”. Kategoriò I (solista): 1 mòl – Aniela Bùjòk (pòl. Bujak, Sychòwò), 2 mòl – Aleksandra Elgert (Bòrcz), Krësztòf Müdlaff (Lëżëno). Kategoriò I (karno): 1 mòl – Szkòłowò-Przedszkòłowò Zrzesz Szkòłów w Lëżënie, 2 mòl – Spòdlecznò Szkòła w Mirochòwie. Kategoriò II (solista): 1 mòl – Kòrneliò Pawela (Bòrcz), 2 mòl – Klara Kòtlòwskò (Szlacheckò Kamiénca), 3 mòl – Piotr Strzëżewszci (pòl. Strzyżewski, Wejrowò); wëprzëdniënië – Agata Sykut (Lëżëno). Kategoriò II (karno): 1 mòl – Szkòłowò-Przedszkòłowò Zrzesz Szkòłów w Lëżënie, 2 mòl – Spòdlecznò Szkòła w Tëchòmiu, 3 mòl – Spòdlecznò Szkòła nr 9 we Wejrowie, Spòdlecznò Szkòła w Kãblòwie. Kategoriò III (solista): 1 mòl – Janina Selin (Hél), 2 mòl – Wiktorìò Baclawskò (Lëżëno), 3 mòl – Ana Serkòwskò (Gòrnò Brodnica); wëprzëdniënië: Òliwiò Strzëżewskò (pòl. Strzyżewska, Wejrowò), Werònika Elgert (Bòrcz). Kategoriò III (karno): 1 mòl – Zrzesz Sztòlëniò i Wëchòwaniò w Gòrny Brodnicë, 2 mòl – Spòdlecznò Szkòła nr 2 w Żukòwie, 3 mòl – Spòdlecznò Szkòła nr 9

we Wejrowie; wëprzëdniënië – Zrzesz Ògłowòsztòlczãcëch Szkòłów w Hélu. Kategoriò IV (solista): 1 mòl – Zofiò Bańkò (Lëżëno), 2 mòl – Dariò Sypion (pòl. Sypion, Szlacheckò Kamiénca), 3 mòl – Zofia Dzenisz (pòl. Dzienisz, Réda); wëprzëdniënië – Kòrneliò Markòwskò (Sychòwò). Kategoriò IV (karno): 1 mòl – Zrzesz Sztòlëniò i Wëchòwaniò w Klëkòwi Hëce. Kategoriò V (solista): 2 mòl – Michalina Stenka (I Ògłowòsztòlczãcë Liceùm z dwajãzëcznyma òddzéloma w Kartuzach). Kategoriò V (karno): 2 mòl – Zrzesz Ògłowòsztòlczãcëch Szkòłów w Hélu, 3 mòl – Kaszëbskò-Pòmòrsczë Zrzeszenië w Baninie. Grand Prix – Zofiò Bańkò ze Szkòłowò-Przedszkòłowò Zrzeszë Szkòłów w Lëżënie.

Nòdgròdë wrãcziwelë: Wójt Gminë Lëżëno Jaroslòw Wejer a direktòr szkòlë Dariusz Ròmpca. Òkróm gminë Lëżëno a szkòlë m. L. Bądkòwsczégò, wëspòlòrganizatoroma pòdjimù bëlë: Gminowi Òstrzòdk Kùlturë w Lëżënie a Kaszëbskò-Pòmòrsczë Zrzeszenië w Lëżënie.

Dwie niedzële pòzni, w sobòtã, 5 Ìżëkwia 2025 rokù, w sąsedny gminie Szëmòld, w Czelnie, zòrganizowóny bël XVII Ògłowòpòlsczì Festiwal Wiòlgòpòstny Spiëwë, dze wëkònòwcama bëlë chùrë a jinë spiëwné karna. Zjachało 18 karnów z całi Pòlsczì, z tegò jaz 14 spiëwało pò kaszëbskù. Kaszëbsczë dokazë bëlë brzadã dzewiãc edicjów òrganizowónégò òd 2014 rokù przez Mùzëum Kaszëbskò-Pòmòrsczì Pismieniznë ë Mùzyczì we Wejrowie Kòmpòzytorsczégò Kònkùrsu na chùralny dokòz pasyjny do tekstu w jãzëkù kaszëbsczim. Pòwstało pòlsta piesniów ze słów przëlòżënkù pasje, dokònónégò przez ojca Adama Riszarda Sykòrà z greczì na kaszëbsczì, àutorstwa nòlepszych dzysdniowëch ùsòdców mùzyczì młodégò pòkòlëniò. W Czelnie zabrëmiało ùtwórstwò kòmpòzytorów: Michała Soltësòka, Adama Diësnera, Filëpa Ceszińsczégò, Tomasza Chëlë, Marka Raczińsczégò, Anë Rocławszci-Mùsałczik, Kamila Szafrana, Tadeùsza Fòrmelë.

Są dwa festiwale chùralné, dze kaszëbsczë dokazë są wpisónë w jich regulaminë: prawie nen czelënszci i Midzënòrdny Festiwal Religijny Mùzyczì miona ks. Stanisława Òrmińsczégò w Rëmi. Dzãka temù piesnie te są spiëwónë przez nòlepszé pòlsczë chùrë pò całim swiece. W òbù pòdjimach meritoricznym wëspòmòzçą je Radzëzna Kaszëbsczich Chùrów i Karnów, jakò dzejò òd rokù 2004. Radzëzna pòmògò chùroma we wëbiërze dokazów a zagwësniwò nagrania bëlny wëmòwë. Co rokù téż przëdniëk Radzëznë robi w karnie òbsãdzëcelów a szpandërëje czelëch (pòl. puchar) za nòlepszé wëkònanië kaszëbsczì piesnie. Latos czelëch a dëtkòwò nòdgròda Spòldzëczégò Bankù trafilë do Pòznania, do „Poznań Group Ensemble”. Wëprzëdniënië za bëlné wëkònanië dokazu pò kaszëbskù, zagwësnioné przez szëmãldzchë Kaszëbskò-Pòmòrsczë Zrzeszenië trafilo do chùrù „Remedium” z Gduńska-Òliwë. W karnie òbsãdzëcelów nalezlë sã: prof. dr hab. Anna Fiëbig, prof. dr hab.



Rówizna òb czas Òglowòpòlszczégò Festiwalu Wiòlgòpòstny Spiéwë bëła baro wësok

Mark Rocławsczi, ks. dr hab. Robert Kaczorowsczi, dr hab. Paweł Łuczòk, dr Tomòsz Fòpka a mgr Gaofeng Wu – doktorant Mùzyczny Akademie we Gduńskù.

Jak zgòdno ùznelë jurorzë, niwizna festiwalu bëła baro wësokò, czegò jidze sã doznac, zdrzãcë na nòd-grodë: òkróm tëch dëtkòwëch (wësoczych) tzw. złoté pasma trafiłë do wikszoscë karnów. Bëlno Kaszëbë reprezentowalë: „Schola Albertjana” z parafie sw. Jana Chrzëcëcëla w Gdini-Chiloni, dir. Béata Bławat; Schòla „Padre Pio” z par. sw. òjca Pio we Gduńskù, dir. Agata Lepk (pòl. Lepek); „Harmonic Souls” zez Serakòjc, dir. Mateùsz Pawelczik (pòl. Pawelczyk); Gminowò-Parafialny Chùr „Polifonia” z Przedkòwa, dir. Agnieszka Łabùda-Wiater (pòl. Łabuda-Wiatr); chùr „Cartusia” z Kartuz, dir. Małgòrzata Kùchtik; karno „Aurora Voices” zez Gduńska, dir. Alicjò Weydmann, Filëp Ceziszi (pòl. Cieszyński); Żënszi Chùr Kameralny „Cantate Corde” z par. NSPJ w Gdini; dir. Małgòrzata Bednark (pòl. Bednarek); chùr „Viola” z par. sw. Karola Bòromeùsza w Gdini, dir. Jolanta Karge-Kùs; Miészony Chùr „Cantores Veihervienses” z Wejrowa, dir. Werònika Brakònieckò (pòl. Brakoniecka); Òliwszi Kameralny Chùr „Remedium”, dir. Jerzi Szarafiński (pòl. Szarafiński); chùr „Lutnia” z par. pw. Wszëtcich Swiãtëch w Brusach, dir. Mòrcën Majkòwsczi (pòl. Majkowski).

Przednym òrganizatorã tegò wòznégò dlò rozkòscérzaniò kaszëbiznë w swiece pòdjimù bëło Gminowé Centrum Kùlturë, Spòrtu i Rekreacje w Szëmòldze.

Na jesz jiny òrt rozkòscérziwò kaszëbską muzykã Przëzërk Kaszëbszczégò Ùtwòrstwa Dzeczy i Młodzëznë w Bëtowie, jaczi ju – w sparłãczeniu z II Wiòlgònocnym Jòrmarkã „Jastrowi Mòltëch” – 31. róz przërechtowało Bëtowsczé Centrum Kùlturë, wëcmanim z gminã Bëtowò, Spòdleczną Szkolã nr 2 w Bëtowie a bëtowsczim Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim. Rozegracjò miała swój mòl w sobòtã, 12 Ìzëkwiatu w hali Spòdleczny Szkolë nr 2.

Bédënczi przezërkowé òbòniwało swim kùnsztã karno Piesnie i Tuńca „Bytów” (chòreògrafijò: Joana Jesmòntowicz), òkróm karna „Kaszuby” z Kartuz – nòstarszë wcyg aktywnë fòklornë kaszëbszczë karno. W przezërkù wëstãpiło sëdmë karnów, w tim dwa karna przedszkolowé z Bëtowa: z Przeszkòlò nr 2 (dozërałë

Mònika Jażdżewskò i Barbara Solińskò) a Niepùblicznégò Przeszkòlò „Miedzwiòdk Pùfòtk” (pòl. Miś Puchatek), dze młodëch artistów dozërała Alicjò Żmùda Trzebiatowskò. Pòstrzòd wëkòndòwców z klasów I–IV spòdlecznëch szkòłów pierszi mòl trafił do karna „Sekret” zez Spòdleczny Szkolë we Wiòldzim Pòmëskù, przërechtowónégò przez Renatã Labudã i Krësztòfa Jachirã (pòl. Jachyrę). Midzë karnama z klasów IV–VIII równo wësok òstałë òtaksowónë wëstãpë karnów: „Kacper i Lénka” zez Spòdleczny Szkolë w Niezabszewie (czër. Marta Wiatrowskò, Justina Depka-Prãdzyńskò), „Mòlé Gòchë” zez Zrzeszë Szkòłów w Lëpińcach (rechtowała Alicjò Żmùda Trzebiatowskò) a „Bòmczi” zez Specjalnégò Òstrzòdka Szkòlowò-Wëchòwawczégò w Bëtowie (przegòtowelë Daniël Laska i Danuta Kùczkòwskò). Òbsãdzywelë: Bòżena Płotka-Mruk, Katarzëna Kòzłowski, Ludwik Szréder a Tomòsz Fòpka. Wëkòndòwcowie pòkòzã sã jesz róz 12 lëpińca òbczas Kaszëbszci Sobòtë w Bëtowie. Jak jòrmark, tej ni mògło zafelac wëstòwów z jastrowima fizmatentama a smaczka, w tim kòłów wieszcich gòspòdëniów z Mądzechòwa, Rekòwa i Sërzna.

Kòzdò z wëzi przëwòlónëch rozegracjów promùje kaszëbiznã òprzez spiéwanié. Ròzné to je spiéwanié: dziecné, ùstné, fòklorné (chòcò w Bëtowie nie felalo téz chòcle tuńców do teròczasny muzycki z repertuaru Weròniczi Kòrthals i Damroczi Kwidzyszci), chùrowé (Czelno) a czësto teròczasné, jak w Lëżënie. Jiné sã òbjimë i òdbiërcowie: òd òglowòpòlszczégò Czelnã, przez pòmòrsczé Lëżëno – pò pòwiatowé Bëtowò. Je nót pòchwòlëc òrganizatorów, co òd tëlì lat ju je rechtojã: 31 – Bëtowò, 17 – Czelno a 23 – Lëżëno. To sã leno trzë cyklicznë, zymkòwë, kaszëbszczë pòdjimë mùzycznë z cziledzesãt w całoscë, w całim rokù. Pòkòzywajã, co nasza kùltura mùzycznò je żëwò, a co w całoscë nòbarzi ceszi – skùnczëlë sã czasë, co tegò sã sromelë. Je czësto jinak. Wszãdze chwòlã Kaszëbów, co rozmiejã dozerac swój jãzëk: chùrmëstrowie z Pòlszci, turiscë a ti, co le przed sztòtã kòl nas nalezłë swój mòl do żëcò. To pòdskòcò do dzejaniò i dówò nòdzejã na przedërchanié, równak nie je wiedzec, co më z kòscołów, dodomów kùlturë a bëtnowëch binów warcymë z kaszëbiznã do chëczów...

TOMÒSZ FÓPKA



NOWI STÒRI STAR

PART 1

W mòji wsë strażacë to wiedno bëła takô jnstitucjô. Je wiedzec, że jezdżëlë do ògnia, wëpòdków a jinëch zdarzënków, ale to nie bëło wszëstkò. W remizy bëłë zabawë, wiesola, czasã jaczé pòtkania, jaczi teater, wiészczë zebrania. A dlô nas, jak më bëłë dzecamë, w tëch latach to bëł jeden blôs plac, gdzie më mòglë cos robic. Wszëtcë më bëłë w mlodzëznowym karnie pòżarniczim. Bëlë zbiórczi, zawòdë, biwòczi a wiele, wiele zabawë a smiëchù. Wszëljaczé pòwiòstczi z tégò czasë pamiãtóm. Òsoblëwie më bëłë za naszim wòzã, to bëł stòri star. Pòzni przëszed nowi, ale to ju nie bëło to samò.

Czile strażaków sedzalo w kancelarie w swòji remizy. Mlodò strażaczka, Anka, prawie kùnczëła gòdkã. Przewiozła z gminë wiadło, że jich OSP mò dostac czësto nowé àuto! Wszëtcë sã ceszëlë.

– A czedë to mò bëc? – pitòł stòri naczëlnik.

– Kò jesz w tim roku, wòjt gòdòł, że tak richtich to dopiërze mdã wiedzëlë. A më mómë przërëchtowac garaż a jakã jimprezã na przekòzanié tégò wòzu.

– Në to sã rozmije.

– A jaczi to mò bëc? – pitòł Jónk, jich szofëra.
– Kò jaczi... zòpadny jaczis, strzëdny wóz gagniczi.

– To je taczi jak nasz...

– Ale nowi!

– Ale nowi, nowi, kò je nasz lëchi?

– Dòj pòkù, Jónkù – gòdòł naczëlnik – òd przëbëtkù glowa nie bòli. Jeden wóz zrobimë jakno do ògnia, a drëdżi do wëpòdków!

– Retownictwa technicznégò, jo?

– Kò doch gòdaj! –
 – Dożdżeta sztócěk – Anka przerwa chlopom, co ju zacéralë rãce.
 – Co?
 – To jesz nie je wszëstkò, më dostóniemë czësto nowi, nowòczasny strzédny wóz, ale...
 – Ale co?
 – Stòri mò jic gdzie jindze...
 – Co?! Gdzie, gdzie jindze?! – zdzywil sã naczélnik.
 – Doch nié na złom?! – zacząn ju sã nerwòwac Jónk.
 – Nié! Nié na złom – tlomaczëla Anka – jégò mają dostac w jiny jednostce.
 – Jaczi jednostce? – zbùdzył sã terò prezes, co rëchli blós slëchòl.
 – Òni tam mają leno żuka, a wójt gòdò, że jima trzeba dac wikszé àuto.
 – Żuka?! Nie chcesz mie rzec, że nasz wóz mò jic do Pëlckowa!
 – Në, në prawie jo...
 – Czégò jò dožil?! – prezes pòwzéròl w sufit, doch òni z nikim sã tak nie lubilë jak z pëlckòwionamë.
 – A të nas nic nie brónila? – pitòl naczélnik.
 – Cëż wa terò! – znerwòwała sã Anka – jaczë brónila? Doch mają nama dac czësto nowé àuto, z nowim sprzãtã bënë. Jò sã ceszëla, a nie mësłala, że nas trzeba bronic!
 – Nowé àuto, jooo, je fejn – òni ji klarowalë – ale nasz star mò jic? To bël wiedno nôlepszi wóz! Wszãdze dojachòl! Jónk ò niégò lepi jak ò bialkã dbò, doch jo, Jónkù?!
 – Zycher, że jo!
 – Wiész të, skąd më gò mómë?
 Anka to dobrze wiedza. Wóz miòl jic do ti atomòwi elektrownie do Żarnówca, co ji nie zbùdowalë. Òna wiedzała, że wszëstcë w strażë są z niégò búsny, ale doch téż wiedzała, kùli robòtë brëkùje, żebë wszëstkò w nim dzejalo. Czëla, że mògã bëc zli, ale mësłala równak, że barzi ùceszã sã z tégò nowégò àuta.
 – Doch mómë dwa garaże? Czémù òn ni mòże kòl nas bëc? Pëlckòwò je krótkò, më tak czë tak do nich do ògnia jezdymë – dopitiwòl Jónk.
 – Dwa garaże? Doch w jednym je salka dlò dzecy. Bróma je ju lata zamùrowòno.
 – Na jedną ceglã! To bë szło rôz dwa rozebrac.
 – A co z dzecamë? – Anka chca jakòs to jima tlomaczëc, ale òni mielë pewno w tim czasie na wszëstkò òdpwiédz.
 – Terò je nowò szkòla, tam placë je dosc!
 – A òni tam w Pëlckòwie w ògòle gò zmieszczą? – nie chcòl sã pòddac Jónk.
 – Aleeee jooo – prawil naczélnik – remizã òni mają dosc wiòlgã. Nen jich naczélnik dërch

wspòminò, że òna bëła bùdowòno w czënie spòlëznòwym a, jak òn to gòdò: ti nawet atom nie rëszli!

– Òni nie mdã z nim pòtrafilë – ju terò jiscyl sã Jónk – to z nim mùszì tak... tak... jak ze starëszkã na wieselim tuńcowac!
 – Cooo? – ùsmia sã Anka.
 – To znaczy pòmalinkù a z szacënkã!
 – Chlopi, më doch mómë dostac nowi sprzãt! Cëż wa terò! Niech doch slużi nen stòri kòl nich, jak mają brëkòwnotã!

Anka jima klarowala, ale òni za baro nick na ji slowa nie gòdalë. Szkòda jima bëło tégò àuta, z jaczim tëli mielë wspòminków, a w jaczi tak wiele robòtë włożëlë. Nòlepi bë chcelë miec dwa wòzë. Pò pròwdze prezes nó to përzna rechòwòl, ò czim téż nié rôz gòdòl.

– Në jo, òni tam mają żuka, co òni mògã nim robic? Kò wierã le gniòzda òd pszczolów zdjëmac!
 – Nié! Ni mają strojów.
 – Në widzyta wa, a më bë chcelë dwa àuta! Nié, nié, to tu je przegròno sprawa.

– A jak më bë przërëchtowalë fejn plac, pòkòzalë wójtowi, mòże òn sã zgòdzy?

– Chlopi – rzekla Anka – ale mòże to je do-brze? Nie mdzeta mielë z tim starã ju wicy robòtë przë ùpròwianim...

– Przepszë abò biëj lóz! – rzek Jónk – a co jò bë miòl w tim czasie lepszégò do robòtë?! Kò w Gdinie stoi Łiskawica, co je òkrãt-mùzeùm a nicht sã ji nie czëpiò! Ni mòzëmë miec swòjégò àuta-mùzeùm?

– A co të pleszczesz! – òdrzek Jónkòwi naczélnik.
 – Przëbòczta so prezesa Józefa Prãdzynszcëgò! – zacząn przë jaczims czasie naczélnik.
 – Kò gò doch wszëtczzi pamiãtajã.

Prezes Prãdzynszci czerowòl strażã przez wiele, wiele lat. Bùdowòl wszëstkò òd samégò zaczątkù. Lëdze wspòminalë, że medalów miòl jak ruszci generòl, gòdalë, że jak szed normalno òblokli, to szed prosto, a jak miòl na se mùndur z medalamë, to mùszòl przë palëcë jic.

– Wiëm, że òn do tégò àuta sã doklòdòl ze swòjich priwatnëch piniãdzy!

– Kò òn ju tedë bël ópã – dzywila sã Anka – alaze! Jak to bë mògło bëc, że òn bë ze swòjich dëtków doklòdòl?!

– Ale tedë më, jakno stowòra, bë mielë cos do gòdaniò w sprawie naszégò wòzu!

– Co naczélnik mësli? – zacekawilë sã.

– Pòjta blëzi, jò mësłë, że më zrobimë tak...

Tu zacząn jima cos òpòcuszkù klarowac. A co? Tégò wójt, calò wies a strażacë z Pëlckòwa mielë sã dopiërze doznac.

MATEÛSZ BÛLLMANN

Tekst z niechtërnyma znankama nordowi kaszëbiznë

JAK TO TAK RICHTICH JE Z TIMA ŻENIAŁIMA?

Ni mògã nie rozpòczãc hewòtnëch prawnych rozwòzaniów z „Pòmërianiã” òd krótczégò słowa pòdzãkòwaniò szcerowónégò do Was, lubòtny Czëtińcë. Jem Wama ale wdzãczny za wszëtczé dobré słowa pòd adresã najégò cyklu i baro sã ceszã, że ne prosté doradë tej-sej wëwidniwają Wasze, czasama mòckò zapëzglóné żëcowé stegnë. Jem téż òsoblëwie ròd, że z nëch krótczëch tekstów zwëskiwają sztuderzë prawa – prziińdny prawnicë. Móm nôdzejë, że pò tëch pòspòlnëch miesãcach wiëta ju, że òkróm prawa, jaczé widzime w prawnych aktach, je téż cos wëszszégò, cos, co mòzëmë pòzwac „dëchã prawa”. Sã to wszelejaczé wòrtnotë, dlò jaczich prawò je ùstanòwióne. W pòlsczim prawnym systemie na gwës jednã òd nôwòzniejsich prawnych instytucjów, chro-nionëch tpzw. dëchã prawa (i wëchòdajãcyma z niégò regulacjama) je nômiészò spòlëznotwòrczò kòmòrka – rodzëzna i twòrzãcy jã żeniałi. Temù téż chcëmë le dac bòczenië na żënbã.

Co to je ta żënbã?

Żënbã (pòl. małżeństwo) to pòdług pòlsczégò prawa zwiãzãk chłopa i białci, jaczi jistno jak rodzëna, bëcé matkã i bëcé tatkã, slëchò kònsti-tucyjny òchronie. Òznòczò to, że w Pòlsce mał-żeńszégò zwiãzku ni mògã zawrzec òsobë ti jist-ny płcë. Bòczë równak, że òrzeczniczò praktika wskazëje, że chòc òsobë ti jistny płcë nie sã w na-szim prawnym pòrzãdku ùznóné za żeniałëch, to zlé chòc jedna z nich je pòlsczim òbëwatelã, to majã oni prawò do rozdënkù przed pòlsczim sądã. Takò stojizna je gwësnyim prawnym para-doksã i w prziińdnoscë mdze wëmòga wëprosz-czeniò. Jiné prawne pòrzãdzczi mògã wprowa-dzywãc rozmajité definicje żënbë, statuujãcë jã midzë jinszima jakno zwiãzãk midzë òsobama jistny płcë. Tak tej fakt, że dwie òsobë nie sã bez nas ùznóné za żeniałëch, nie òznòczò, że w jinym państwie żeniałé nie sã.

A w jaczi chwilë mòze ju pòwiedzec, że më jesmë żeniałi?

Zgòdno z przepisama pòlsczégò kòdeksu ro-dzynnégò i òpiekùnczégò żënbã je zawartò, zlé chłop i białka równoczasno òbecny przed cze-rownikã ùrzãdu cywilnégò stanu zložã przed nim òswiòdczenia, z jaczich wëchòdò, że wstãpują oni ze sobã w małżeńszczy zwiãzãk. Niedofùlowanië ti normë spròwiò, że żënbã ni mòze bëc ùznónò za jistniejącã (łac. *matrimonium non existens*).

Kò w kòscele ni ma tegò czerownika, a żeniałi na gwës tam sã!

To pròwda, w Pòlsce żënbã mòze bëc zawartò w trzech fòrmach: cywilny (przed czerownikã

ùrzãdu cywilnégò stanu), wëznaniowi (przed dëchòwnã òsobã abò przedstòwcã kòscoła / wëznaniowégò zwiãzku bez cywilnëch skùtków) i tpzw. kònkòrdatowi (jakò zamikò skùtci cywil-ny żënbë, le je zawiérónò w fòrmie przepisóny bez wëznaniowé prawò). Pamiãtòj równak, że nié wszëtczé kòscołë mògã ùdzeliwãc tpzw. kònkòrdatowëch zdënków (taczé prawò majã blòs kòscołë i wëznaniowé zwiãzczi, jaczich prawò stojizna je w Pòlsce ùregulowónò). W przëtròf-kù kònkòrdatowégò zdënkù baro wòznie je téż to, żebë òstòł spòrzãdzony akt małżeństwa bez cze-rownika ùrzãdu cywilnégò stanu (pò przesłanim mù dokùmentów bez wëznaniowã wëszëznã) – je to kòniecny warënk dlò zawarcò cywilny żënbë.

A mògã jò nie przëjachac na swój zdënk?

Pitanië wierã baro dzywné, chòc mò swòje prawne spòdlë. Pòlsczé prawò dozwołiwò w nadzwëkòwnëch stojiznach na zawiarcé małżeńszégò zwiãzku bez pełnomòcnika, pò zwëskanim zgòdë rodzyn-négò sądu. Dzysdnia je to równak wnetkã niemòz-lëwé. Przòdë, czëj żënbë bëłë aranżowóné i czãsto prziińdny młodi mielë do se baro dalek, sądë dòwałë zgòdã na żënbã bez [pòl. przez] pełnomòcnika, co òznòczało, nié mni, nié wiãcy jak to, że np. pò czi-le miesãcach òd taczégò zdënkù do chëczë białci przëchòdòł (mòze czãsã czësto dlò ni cëzy) czło-wiek i gòdòł do ni: „To jò jem twòjim chłopã”.

Mògã jò sã ju „òpartolëc”?

Pòlsczé rodzynné prawò wprowadzywò grańcã 18 lat jakno grańcã dopùszczalnoscë wstãpieniò w małżeńszczy zwiãzãk (nen sztót zbiégò sã z mò-mentã zwëskaniò fùl zdolnoscë do prawnych



czynności). Na grańca w przetrófkù chłopów je bezwzglądno rzeszácò i nijak ni jidze ji òbéc. W przetrófkù dzéwczátów grańca ta mò suspensywny charakter, co òznóczò, że za zgòdą rodzynnégò sądu w wòzných przetrófkach mòže béc òbnizonò do 16. rokù zécégò. Zwèskanié taczi zgòdè òdbiwò sã w nieprocesowim pòstãpòwanim przed rejonowim sądã, a jegò bëtnikama òkróm prziidných młodých są tatki i nënka dzéwczëca. Bez wstãpienié w zënbã biãłka zdbiwò tej fùł zdolnosc do prawných czynności i mòže m.jin. jic na welacje, równak wcyg ni mòže kùpic produktów, jaczich spòzécé je dozwołoné òd 18 lat.

Në dobra, a chto ni mòže sã zënic?

Z naszich chùtczészich rozwòżaniów wiész ju, że ni mògã sã w Pòlsce zënic lédze ti sami płcë, a téz lédze, chtërny mają mni jak 18 lat (abò w przetrófkù dzéwczátów 16 lat). Procëmnotè w zawiarcym małzënszczégò zwiãzkù mòżemè pòdzelić na dwa zortè – bezwzglądny i wzglądny/suspensywny (jaczci mòže béc kònwolidówny bez zgòdã sądu). I tak ni mają zdolnoscé do zawiarcò zënbë ti, jaczci są ju zëniałi (zakòz bigamie) abò są ùbezwlòsnowòlniony (òsobè, jaczé òstałè ùbezwlòsnowòlnioné w czãscè mògã sã zënic pò zwèskanim zgòdè òpiekùnczégò sądu). Pòlszcé prawò nie dozwołiwò téz na zawiarcò

W pòstãpnym dzélu prawných rozwòżaniów z „Pòmeraniã” pòwiémè ò tim, jak zadóny młodima Lëbiczk òdchòdò i jak przéchòdò do rozdènkù midzè nima. Niezależno òd zaplanowónégò czãdu prawných rozwòżaniów pamiãtòj, że jezlè mòsz prawné pitanié abò tòczel, chtèren miòłbë béc òbgòdóny w rodny mòwie, mòżesz wiedno napisac na adres: klebba2@onet.pl – a jò mdã miòł starã òdpòwiedzec na nadesłóné pitania.

cé zënbë bez psychiczno chòrèch abò dotklèch ùmèslowim niedorozwijã (taczé òsobè mògã sã równak zënic, zlè dò na to zgòdã òpiekùnczi sąd – je to mòzlwé, czej nie zagròzò to jich prziidnym dzòtkóm). Zënbã je téz niedozwołonò midzè krewnyma w prosti linie (np. midzè córkã a òjcã, midzè ómã a òtrokã), midzè bracyname i sostrama, a téz midzè pòwinowatima (chòc w jich przetrófkù z wòzných wzglądów sąd mòže dac zgòdã na zdènk). Nie mdze sã mógl „òpartolèc” téz przèspòsobiony (tj. człowiek, jaczci bëł wzãti za swòje) z tima, chtërny gò przèspòsobilè (procëmnota przèspòsobieniò). Narzësenié nèch procëmnotów mòže prowadzèc do ùniewòznieniò zënbë (co spròwiò, że je òna traktowónò jak nigdè niejistniejącò).

KLEBBÓW MATIS



LEKTURY

POMIĘDZY REALIZMEM A SENTYMENTEM



Wanda Brzeska, *Syn czarownicy*, Wydawnictwo BiT, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Gdańsk–Wejherowo 2022

Już trzy lata mijają od wydania kolejnego tomu utworów Wandy Brzeskiej (1893–1978). Po publikacji *Sprawy gminy Ceynowy* (2020) i *Ławicy ryb* (2021) nadszedł czas, aby pojawiła się jeszcze jedna pozycja tej autorki: zbiór opowiadań *Syn czarownicy*.

Nie ma potrzeby przypominać biografii Brzeskiej, gdyż dokonało się to już w recenzjach poprzednich wydań jej prozy, które pojawiły się w numerach „Pomeranii” w 2020 roku (nr 11) i roku 2022 (nr 2). Poza tym

odsyałam do jednego z kaszuboznawczych roczników „Naszego Pomorza” z 2022 roku, w którym o jej biografii i utworach szeroko pisano. Warto jedynie w tym momencie przypomnieć, że twórczość Brzeskiej to przykład polskojęzycznego „odkrywania” Pomorza i Kaszub, rozgrywającego się od początków XX wieku do czasu I wojny światowej. Brzeska w owym procesie uczestniczyła za sprawą pisania poezji i prozy, będąc wyrazicielką ówczesnych tendencji artystycznych i ideowych. Z dzisiejszej perspektywy niektóre z jej propozycji nie wyglądają pod względem tematycznym oryginalnie. Także i od strony artystycznej widać w nich spore zapożyczenia od polskich artystów pozytywizmu i modernizmu. Byłoby jednak błędem sądzić, że literatura Brzeskiej nie jest godna pamięci i szacunku. Mimo pewnego nadmiaru moralistyki w utworach epickich i sentymentalizmu w liryce, to jednak jest to twórczość pisana z potrzeby serca i z przekonania intelektualnego. To proza pióra kobiety, która wkraczała na grunt opisywany już przez choćby Stefana Żeromskiego. Jej propozycje literackie zostały przygotowane przez kogoś, kto konsekwentnie i właściwie przez całe życie zajmował się etnografią Pomorza i Kaszub, ogłaszając wyniki swoich obserwacji w dziełach akademickich oraz literackich.

Tom Wandy Brzeskiej *Syn czarownicy* składa się z ośmiu nowel: *Smętek w żaku* (pierwodruk: „Morze” 1934, nr 5), *Złodziej sieci* („Tęcza” 1934, nr 7), *Cud świętej Agaty* („Morze” 1935, nr 11), *Kamrat* („Morze” 1936, nr 4),

Lisia dola („Morze” 1936, nr 8), *Martwa fala* („Morze” 1936, nr 12), *Syn czarownicy* („Teka Pomorska” 1937, nr 4) i *Święta Barbara* („Morze” 1937, nr 7). Do nich dołączone zostały wiersze wydane w tomie pt. *U strądu* (Warszawa 1936). Do tomu dodano jeszcze wprowadzenie *Od wydawcy* oraz biograficzny artykuł Dominiki Żemojtel-Dettlaf *O Autorce*, a także *Słowniczek wyrazów kaszubskich*. Okładka autorstwa Ilony Gostyńskiej-Rymkiewicz utrzymuje stylistyczną konwencję wszystkich wydanych w 2020 i 2021 roku prac Brzeskiej. Łącznie trzy książki tworzą interesującą kompozycję graficzną, która ma swój nieco tajemniczy nastrój i wzmacnia wrażenie trylogii morskiej, którą teraz można zobaczyć w całości publikacyjnej.

Opowiadania Brzeskiej z lat trzydziestych, przypomniane w 2022 roku, to formy niewielkie rozmiarem, najbliższe gatunkowo do nowel. Pierwsza z nich, pt. *Smętek w żaku*, to w wymiarze fabularnym historia o starym rybaku Marcinie Budziszu, który pewnej niedzieli, wbrew wielowiekowym zwyczajom ludzi morza, postanawia ruszyć do pracy – w dzień święty. Jego wyprawa kończy się niemal tragicznie. Nowela pokazuje, że chciwość i nierozwaga Marcina zostały pokonane za sprawą wzburzonego Bałtyku i... Smętka, który niemal utopił kaszubskiego rybaka. W takim zakończeniu narrator przekazuje przestrozę i naukę moralną.

Drugi utwór zbioru Brzeskiej to *Złodziej sieci*, nowela jeszcze bardziej nasycona czynnikami metafizycznym

niż poprzednia. Występuje tutaj rybak Jakub Detloeff, szczęśliwy posiadacz nowych sieci na szproty. Ktoś mu jednak w wiosce pozazdrościł owego szczęścia i ukradł sieci. Od tego momentu Jakobowi i jego rodzinie wie dzie się coraz gorzej. Zrozpaczony rybak postanawia dokonać specyficznej zemsty i zakłada na serce wiejskiego dzwonu kawałek sieci, wypowiadając rodzaj klątwy na złodzieja. Na rezultaty nie trzeba czekać długo, jeden z wiejskich rybaków zaczyna poważnie chorować i w końcu umiera. W utworze nie do końca wiadomo, czy śmierć złodzieja sieci wyniknęła z ciężkiej choroby, czy też z działania ludowej magii.

Następny utwór zbioru pt. *Cud świętej Agaty* jest zbliżony do poprzedniego w odmalowanej metafizycznej atmosferze wydarzeń. Ponownie widać tutaj społeczność prostych rybaków, których życie jest bezpośrednio uzależnione od morza i jego kaprysów. Agata Konkolowa niepokoi się o losy swego męża Mikołaja, który ruszył na połów w niepewną pogodę. W ciągu dnia aura na morzu drastycznie się zmieniła, rozszalała się burza i łódź z mężem Agaty jest już nie do uratowania. I wówczas bogobojna kobieta wyciąga poświęconą sól i rozsypuje ją jako środek ochronny przed burzą. Wiara starej Agaty zostaje nagrodzona. Kipiel się uspokaja, a mąż Kaszubki wychodzi poobijany, ale żywy z rozbitej łodzi. Narrator utworu sugeruje, że w takim rozwiązaniu nie wszystko daje się logicznie uzasadnić i być może właśnie patronka żony rybaka – Święta Agata – miała największy udział w ocaleniu.

Najciekawszym artystycznie utworem Brzeskiej z omawianego tutaj tomu jest tytułowy dla zbioru *Syn czarownicy*. Głównym bohaterem jest Bernat – syn Krystyny Ceynowi-

ny, który ze względu na swoją matkę i emocje, jakie wzbudza jej śmierć, nie może w swojej rodzinnej okolicy odnaleźć spokoju i szczęścia. Mężczyzna nie dość, że nie może się osiedlić na północnych Kaszubach, to jeszcze wszędzie, gdzie tylko się pojawi, doznaje nieufności i niechęci innych ludzi, którzy boją się świadka tak strasznych wydarzeń z przeszłości, jak utopienie kobiety. Wygnanie Bernata z Nordy ma swoje uzasadnienie także w jego własnym zachowaniu. Mężczyzna czuje wewnętrzną potrzebę, aby tłumaczyć poznawanym ludziom, że jego matka nie była czarownicą. Mówi o tym z takim żarem i przejęciem, że słuchacze traktują go jak szaleńca i przepędzają z domostw. Brzeska ukazuje swym opowiadaniem okrucieństwo ludzi i losu wobec Bernata, który w swoim żalu i gniewie staje się samotnikiem i szaleńcem. Do takiego stanu bohatera dochodzi jeszcze atmosfera, jaką budują nadmorska przyroda, morska kipiel i kaszubskie surowe lasy oraz pustkowie – wszystko razem majestatyczne, groźne i nieposkromione.

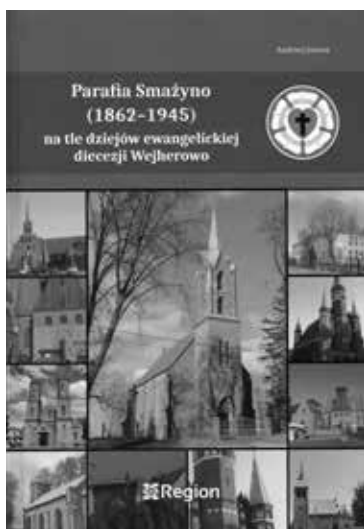
Ostatnią część literacką zbioru *Syn czarownicy* Brzeskiej zajmują wiersze, które pochodzą z drugiego jej tomu poetyckiego *U strądu* (1936). Pojawiają się tutaj wypowiedzi poetyckie z motywami morza, natury pomorskiej i portretami Kaszubów jako ludzi zjednoczonych z żywiołem wody. Wiersze zostały podzielone na siedem części, które obejmują wspólną tematykę. Odnajdziemy więc poetyckie obserwacje nadmorskiej natury (*Poranek, O zachodzie, Krzak jarzębiny*) oraz charakterystyki ludzi morza (*Z połowu, Chlewik rybacki, Pływaki z kory sosnowej, W karczmie lub Maszopy*). Inne części składowe zbioru Brzeskiej opisują piękno pór roku albo są zapisami lirycznego pamiętnika. Całość kończy się wznio-

stymi wyznaniem o sakralnej aurze. W *Modlitwie o północy* ukazane zostały ciągła groźba utraty życia oraz poczucie ogromu żywiołu morza. Z kolei w *Hymnie* morze prezentuje się niczym potężny i niezwykły element natury, czynnik wiecznego powtarzania się i płynności. Tak jak w prozie, także i w wierszach występują wyraźnie nawiązania do kaszubskiego kolorytu lokalnego za pomocą morskiej tematyki (figura połowu, portrety prostych ludzi) i rybackiego słownictwa, które i dzisiaj dla polskiego czytelnika mogą brzmieć oryginalnie i frapująco.

Wanda Brzeska wydawana w naszych czasach drukiem to inicjatywa cenna. Choć jej pozytywistyczno-neoromantyczne wiersze nie są literaturą najwyższych lotów, to jednak opowiadania o kaszubskiej tematyce przetrwały próbę czasu. Właśnie w prozie autorki *Syna czarownicy* ciekawie podany został szczegół obyczajowy, trafnie zastosowane słowo kaszubskie i prawda o twardym życiu rybaków. Do tych cech narracyjnych dodała jeszcze Brzeska klimatyczne opisy natury morskiej, jakie odziedziczyła po obrazowaniu Młodej Polski, i wątki ludowej religijności, zawarte w modernistycznym katolicyzmie czy franciszkanizmie. Wszystkie owe czynniki treściowo-estetyczne, działając łącznie, ocaliły opowiadania od zapomnienia, pokazując jednocześnie przygotowanie autorki do tematu, jej wieloletnie zainteresowanie Kaszubami, które przekroczyło formę zapisków akademickich czy folklorystycznych. Warto zatem o Wandzie Brzeskiej i jej twórczości prozatorskiej pamiętać, gdyż wskazuje ona współcześnie, jakie ważne osiągnięcia artystyczne w zakresie opisu Kaszub dokonały się już przed II wojną światową.

DANIEL KALINOWSKI

„JEŻELI MÓWIMY, ŻE NIE MAMY GRZECHU, TO SAMI SIEBIE OSZUKUJEMY”



Ten fragment biblijnego motta do książki Andrzeja Janusza *Parafia Smażyno (1862–1945) na tle dziejów ewangelickiej diecezji Wejherowo* (Gdynia 2024) dobrze pasuje do jej wielowymiarowej, ciekawej treści. Te słowa można odnieść już do podanych na początku wstępu przyczyn powstania publikacji.

Jak zauważa autor, po 1945 roku na skutek powszechnej nienawiści do Niemców marginalizowano – także w opracowaniach historycznych – rolę ewangelików w przeszłości Kaszub i Pomorza, umacniano stereotyp stawiający znak równości pomiędzy nimi a Niemcami, niszczone ich materialne dziedzictwo. Andrzej Janusz podkreślił, że chociaż w ostatnich latach ukazało się sporo prac poświęconych tej problematyce, *to w dalszym ciągu możemy od-*

czuć pewien niedosyt wiedzy o ewangelikach na Kaszubach i Pomorzu. Często jeszcze ignoruje się fakt, że połowa mieszkańców tej dzielnicy pruskiej w XIX w. należał[a] do kościoła ewangelicko-unijnego, a znaczną część tej wspólnoty stanowili Kaszubi (s. 9–10). W tym kontekście przytacza znamiennej opinii polskiego językoznawcy, który jeszcze w XIX wieku uznał samodzielność języka kaszubskiego, Stefana Ramuła, uznającego, iż utożsamianie protestantów wyłącznie z Niemcami *odtrąca tym sposobem kilkutyśięcną grupę ludzi, wypychając ją gwałtem w objęcia niemieckie, nieraz zapewne wbrew woli i przekonaniu* (s. 10).

W zamiarze autora te sformułowania jakby dodatkowo – obok chęci przywrócenia pamięci o ewangelickiej parafii w Smażynie w obecnym powiecie wejherowskim – posłużyły do uzasadnienia podjęcia się opracowania jej historii. Od razu należy powiedzieć, że podszedł do tematu profesjonalnie, wykorzystując w pierwszej kolejności źródła historyczne wytworzone przez samych smażyńskich protestantów, w tym kronikę ostatniego miejscowego pastora Richarda Petzolda. Ich koniecznym uzupełnieniem były akta niemieckich instytucji z okresu zaboru oraz polskich podmiotów z okresu międzywojennego. Wykorzystał też różnorodne inne materiały, takie jak wydawnictwa statystyczne, polskie i niemieckie informacje prasowe, wspomnienia i relacje osób związanych z tą parafią oraz sporą – niemiecką i polską – li-

teraturę przedmiotu. Szczególnie ciekawy efekt dała konfrontacja niemieckich przekazów z okresu zaboru z ówczesnymi wypowiedziami zawartymi w polskiej prasie, głównie „Gazecie Toruńskiej” i „Pielgrzymie”. Oczywiście dalsze poszukiwania biblioteczne i archiwalne, w tym przede wszystkim w placówkach niemieckich, przyniosłyby kolejne interesujące źródła, nie może to jednak zmienić faktu, że te zgromadzone przez A. Janusza dały mocną podstawę do opracowania interesującej publikacji. Znajdzie w niej przyciągające wątki zarówno zawodowy historyk, jak i pasjonat tej dziedziny wiedzy.

Na marginesie można podpowiedzieć autorowi, że brakująca część akt międzywojennej komendy policji powiatowej w Wejherowie (s. 18), do których dotarł w gdańskim archiwum i ze zdziwieniem przyjął, że nie ma tam dokumentacji z lat 1931–1939, znajduje się w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy.

Głównym przedmiotem narracji omawianej książki są dzieje parafii ewangelickiej w Smażynie. Czytelnik pozna okoliczności jej powstania, założycieli, wieś wchodzące w jej skład, wspólnotę wiernych, dowie się, jakie zaszły w niej przekształcenia, jakie były trudności i sukcesy. Do tych ostatnich należały nie tylko sprawy religijne, ale także mające szersze znaczenie, takie jak budowa i funkcjonowanie szkoły, starania na rzecz poprawy warunków bytowych miejscowej społeczności itp. W przedstawianiu tej problematyki wyraźną cezurę stanowią okresy

sprawowania posługi duszpasterskiej przez kolejnych pastorów, ich nie tylko postawa religijna, osiągnięcia i porażki.

Jedną z najważniejszych, uwypuklonych też publikacji jest opinia o kaszubskim, autochtonicznym rodowodzie stażyńskiej społeczności ewangelickiej. Autor tej kwestii poświęca sporo miejsca i formułuje szereg argumentów na poparcie swojego stanowiska. Przytacza fragmenty korespondencji przedstawicieli Kościoła ewangelickiego, którzy zabiegali, by do Smażyna skierowano pastora znającego język polski, gdyż bez takiej znajomości będzie tutaj utrudniona ewangelicka działalność duszpasterska. Domniema, że w początkowym okresie istnienia parafii protestanckiej w tej wsi odbywały się w niej nabożeństwa w języku polskim (s. 41–43). To przypuszczenie wzmacnia przytoczeniem (przypis 58 na s. 42) fragmentu rozporządzenia z 1734 roku króla pruskiego Fryderyka Wilhelma I: *pastor ma głosić kazania co niedzielę, tak w języku niemieckim jak i kaszubskim albo polskim, katechizacja musi być prowadzona w obu językach*. Szkoda, że autor nie podał przy tym, gdzie odnalazł to rozporządzenie czy zaczerpnął o nim wiedzę. Nie zmienia to faktu, że jest to jedno z szeregu poświadczeń, iż władze pruskie formalnie dopuszczały nauczanie i katechizację także w języku kaszubskim, chociaż zmieniało to się w czasie i przestrzeni. Trudno jednak precyzyjnie określić, jakie to miało praktyczne znaczenie. Te i podobne spostrzeżenia Andrzej

Janusz podsumował następująco: *Możemy zatem wnioskować, że znaczną część, a być może większość ewangelików na tym terenie stanowili rdzenni Kaszubi*” (s. 43).

Nieprzypadkowo w końcu powyższego cytatu znalazło się sformułowanie rdzenni Kaszubi. Dla autora książki byli (i są) oni przedstawicielami jedynej autochtonicznej społeczności na opisywanym obszarze, mającej wyróżniający ją od innych narodów niepowtarzalny kod kulturowy, odrębny także od Polaków i Niemców. Ich tragedią było, że stali się przedmiotem rywalizacji z tymi ostatnimi ze szkoda dla własnej tożsamości. Między innymi tak ocenił sytuację kaszubskich dzieci, zarówno katolickich, jak i ewangelickich, na początku XX wieku: *W żadnym przypadku ani w szkole, ani w kościele nie mogły posługiwać się swoim językiem ojczystym* (s. 104–105).

Wskazanie na to rozróżnienie ułatwia ukazanie co najmniej kilku mitów funkcjonujących w przestrzeni publicznej, których prawdziwość podważa treść omawianej książki. Najbardziej uderza zakwestionowanie wierności, przywiązania Kaszubów do rzymskokatolickiego Kościoła i wiary katolickiej. Powodem przechodzenia smażyńskich Kaszubów na ewangelizm była ich *niska świadomość religijna* (s. 82), *liczni z nich, szczególnie ci z małżeństw mieszanych pod względem religijnym, a takich było bardzo wiele, żyło w specyficznym stanie zawieszenia między Kościołami: katolickim i ewangelickim* (s. 55).

Słusznie autor szukał i podał przyczyny, z których Kaszubi sta-

wali się ewangelikami. Na pewno należałoby dodać do nich politykę państwa pruskiego wspierającego protestantyzm oraz postawę niektórych niemieckich ewangelickich pracodawców, preferujących jako pracowników osoby tej narodowości i wyznania (zob. s. 76). Warto próbować to wyjaśniać także przy opracowywaniu dziejów innych parafii protestanckich na Kaszubach. Rodzi się jednak pytanie, na ile owa obojętność religijna Kaszubów była masowym zjawiskiem, uprawniającym do większych uogólnień. Pytanie tym bardziej zasadne, że w innych partiach książki jest mowa o dużo większym zaangażowaniu Kaszubów w praktyki katolickie w skali niemożliwej do osiągnięcia przez miejscową ludność ewangelicką, deprymującej ją i wywołującej uczucie zazdrości. W szczególności dotyczyło to pielgrzymek na wejherowską Kalwarię (s. 85–86). Autor zacytował bardzo interesujące o niej wypowiedzi ewangelików, potwierdzające ogromne znaczenie Kalwarii dla społeczności kaszubskiej, ale jednocześnie pokazujące negatywne jej przejawy.

Innymi słowy omawiana książka dobrze ukazuje, z jak delikatną materią mamy do czynienia, jeżeli podejmujemy się analizować sferę wiary, (samo)świadomości i tożsamości, zapewne nie tylko Kaszubów. Widać to wyraźnie, gdy autor omawia *stosunki międzywyznaniowe na terenie smażyńskiej parafii*. *W dwóch sąsiadujących ze sobą akapitach znajdują się dwie przeciwstawne oceny: pierwsza – stosunki między ewangelikami a ka-*

tolikami były trudne, ale jednak ich główną cechą była wzajemna tolerancja i koegzystencja, druga – już wówczas istniał antagonizm między katolikami i ewangelikami, który przejawiał się głównie wzajemną pogardą (s. 82). Tylko pozornie w tych opiniach tkwi sprzeczność. Po prostu wzajemne odniesienia pomiędzy wyznawcami obu tych religii były, szczególnie w życiu codziennym, tak wielowymiarowe, różnorodne, że współcześnie wymykają się jednoznacznym poglądom. Można przywoływać bez końca przykłady zachowań, ludzkich losów na poparcie tego bądź odmiennego stanowiska. Także w prezentowanej pracy występują one w znacznej liczbie!

To samo odnosi się do związanych z wyznaniowymi stosunków narodowościowych, międzyetnicznych. Andrzej Janusz sporo wysiłku włożył w uzasadnienie, że były one właściwie bezkonfliktowe, spokojne, a jeżeli występowały jakieś spory, zatargi – to nie przed okresem Kulturkampfu (niemieckiej „walki o kulturę”, która w zaborze pruskim była połączona z restrykcjami uderzającymi w polską społeczność) w latach siedemdziesiątych XIX w. i miały charakter raczej klasowy bądź religijny niż narodowościowy. Uznał przy tym Kaszubów za obojętnych narodo-wo, utożsamiających się z pruskim państwem (s. 87). Takie stanowisko warto jednak też skonfrontować z przeczącą mu wymowną oceną smażyńskiego pruskiego urzędnika z 1794 roku, czyli na długo przed Kulturkampfen: *na zewnątrz panuje tu spo-*

kój, ale wystarczy byle okazja, by rozniecić w sercach [niewątpliwie także smażyńskich Kaszubów], z których część jest jeszcze polska ogień fałszywej wolności (s. 28).

Lektura książki uzmysławia szersze zjawisko uwidaczniane w różnych opracowaniach historycznych, a jeszcze bardziej – we wspomnieniach mieszkańców Pomorza sprzed 1939 roku, szczególnie Niemców, którzy musieli je opuścić po 1945 roku. Z perspektywy czasu wcześniejsze konflikty, spory blakły, wydawały się mniej istotne, niegodne wymienienia. Stąd chociażby ogrom informacji w niemieckich pamiętnikach, że przed dojściem do władzy Adolfa Hitlera współżycie polsko-niemieckie, także na Kaszubach, było spokojne, bezkonfliktowe. Również w świetle prezentowanej pracy okazuje się, że zawsze w tej kwestii można znaleźć przykłady, trendy niepasujące do przyjmowanych schematów.

W konsekwencji przyjęcia narodowej i etnicznej odrębności Kaszubów oraz polsko-niemieckiej o nich rywalizacji autor sporo miejsca poświęcił jej skutkom, drodze do przyjmowania polskiej bądź niemieckiej świadomości narodowej. Nie podał żadnego przykładu osób, które miały wyłącznie kaszubską tożsamość, natomiast przedstawił sporo interesujących ludzkich losów o świadomości niemiecko-kaszubskiej bądź *kaszubsko-polskiej* (np. s. 121 i 125). Jednocześnie doszedł – co znamienne – do wniosku, że Kaszubi protestanci byli *skazani na odosobnienie* i przez to właściwie pewną germanizację (s. 87), co

pośrednio podaje w wątpliwość wcześniejszą tezę o obojętności Kaszubów na kwestie wyznaniowe (i narodowe), skoro wykluczali ze swego grona niekatolickich pobratymców.

Dzieje ewangelickiej parafii w Smażynie były dla Janusza okazją do ukazania przeszłości także większego fragmentu Kaszub, co zaznaczono w drugiej części tytułu książki. Jak z niego wynika, zasięg terytorialny opracowania objął diecezję Wejherowo. Mowa tutaj oczywiście o diecezji ewangelickiej, mniejszej od katolickiej, bez biskupa jako jej zwierzchnika. Mówiąc w pewnym uproszczeniu, jest to mniej więcej obszar dzisiejszego powiatu wejherowskiego i puckiego. Dało to autorowi możliwość poruszenia szeregu związanych z nim historycznych zagadnień z XIX i XX wieku, głównie dotyczących kwestii religijnych i narodowych.

Jednym z nich były strajki szkolne z lat 1906–1907 w obronie nauczania religii w języku polskim. Warto na to zwrócić uwagę, bo ten fragment książki jest jednym z wielu poświadczeń wagi badań lokalnych, znajomości terenu, o którym się pisze. Dzięki jego znajomości Andrzej Janusz przekonująco wykazał niemożliwość, by taki strajk odbył się w Zamośnym, chociaż mowa o nim jest praktycznie w wszystkich bardziej ogólnych pracach o tej tematyce. Po prostu w tej miejscowości nie było szkoły (s. 109). Z drugiej jednak strony nie przywołał jednej z publikacji wprost mówiących o ówczesnych strajkach szkolnych

na omawianym terenie, tj. *Strajki szkolne na Kaszubach w latach 1906–1907* pod redakcją Bogusława Brezy i Kazimierza Kleiny (Pelplin 2022), pomimo iż pośrednio wiadomo, że z niej również korzystał. Pominął też negatywne nastawienie do tych oświatowych protestów ze strony władz diecezji chełmińskiej, a to stawia w innym świetle bierną wobec nich postawę luzińskiego proboszcza ks. Ludwika Machalewskiego, skądinąd znanego z propolskiej postawy (s. 108, por. Lidia Burzyńska-Wentland, *Polskie duchowieństwo diecezji chełmińskiej wobec strajków szkolnych w latach 1906–1907 w Prusach Zachodnich*, „Rocznik Gdański” 1997, t. LVII, z. 2).

Nie można zgodzić się z wszystkimi twierdzeniami, poglądami autora. Najbardziej dotyczy to ostatnich lat pruskiego zaboru i okresu międzywojennego. Trudno przyjąć za właściwe określenie grupy politycznej, skupionej u progu odzyskania przez Polskę niepodległości wokół Józefa Piłsudskiego, mianem *obozu niepodległościowego* i przeciwstawienie jej zwolennikom Romana Dmowskiego (s. 130–131), bo przecież oba te stronnictwa opowiadały się za niepodległością Polski. Podzielając natomiast wyrażony w tym samym miejscu pogląd o braku większego zainteresowania Piłsudskiego i jego ugrupowania Kaszubami i Pomorzem, należy zauważyć, iż nie było to absolutne. Powodowało też rozdzwinki i było przyczyną wyboru innej drogi, krytyki działań tego „ojca niepodległości”. Kilka lat temu pisałem na łamach „Pomeranii” o rozstaniu na

tym tle Piłsudskiego ze Stefanem Żeromskim (*Subiektywne (od)czytanie S. Żeromskiego*, „Pomerania” 2019, nr 12).

W odniesieniu do okresu międzywojennego zbyt jednostronnie przedstawiono działalność polskiego państwa, ewangelików, Niemców i Kaszubów. Według narracji Andrzeja Janusza Polska wyłącznie represjonowała te grupy społeczne. Relacje ich przedstawicieli uznał za prawdziwe, natomiast za całkowicie chybione – oceny polskich urzędników. Widzimy to już przy omawianiu pomorskich ustaleń traktatu wersalskiego. Opierając się na wspomnieniach niemieckiego właściciela ziemskiego z powiatu puckiego Gerharda Behrenda Grassa, uznał je za dyktat zwycięzców nad zwyciężonymi, gdyż chociaż w Prusach Zachodnich większość mieli Niemcy, to bez pytania mieszkańców większość tej prowincji przyznano Polsce (s. 137). Pominął przy tym, że większość ta wynikała między innymi z ogromnej przewagi osób narodowości niemieckiej w największych miastach tego obszaru, w tym w Gdańsku i Sopocie. Dlatego stały się one Wolnym Miastem. Z kolei w powiatach puckim i wejherowskim, a także innych, znaczną przewagę mieli Polacy (potwierdzają to też dane statystyczne zamieszczone na s. 11), stąd ich przyłączenie do Polski. Niemcy określali wersalskie postanowienia dyktatem nie tyle dlatego, że były podjęte przez zwycięzców, ale dlatego, że nie uwzględniały one niemieckich odczuć i opinii. Tragizm tamtych

decyzji polegał na tym, że dotyczyły tak skomplikowanych, niejednoznacznych stosunków, iż niemożliwe było ich bezkonfliktowe unormowanie, a każda ze stron, polska i niemiecka, miała swoje uzasadnione przeciwstawne racje, także poczucie pokrzywdzenia. W omawianej książce zauważono tylko te niemieckie.

Podobnie jednostronnie zaprezentowano stosunek odrodzonego państwa polskiego do Kaszubów, przedstawiając wyłącznie negatywne tego odrodzenia skutki. Niewątpliwie zachowanie polskiego wojska w trakcie wkraczania na Kaszuby w 1920 roku było naganne, w części nawet zbrodnicze (s. 138). Nie można jednak także zapominać, iż wiemy o tym między innymi dzięki, znanemu Andrzejowi Januszowi, sprawozdaniu specjalnej polskiej komisji sejmowej powołanej w celu wykrycia i ukroczenia nadużyć, a Polska podjęła konkretne kroki, by poprawić sytuację. Krzywdzące jest generalizowanie, że wszyscy urzędnicy z Galicji i Kongresówki *swą butą, arogancją i obyczajowością zrażali do siebie Kaszubów* (s. 138). Część z nich nie tylko zachowywała się przyzwoicie, ale swoją postawą zapisała się we wdzięcznej pamięci społeczności kaszubskiej i weszła do miejscowego panteonu. Nieprzypadkowo chociażby Jerzy Trepczyk, którego autor książki zaliczył do najwybitniejszych powojennych osób pochodzących z Smażyna, był absolwentem wejherowskiego przedwojennego gimnazjum. Jego nauczyciele w większości pochodzili z południa

Polski. Ich specyficznym uhonorowaniem było także okolicznościowe wydawnictwo *Gemaja, czyli Alma Mater Wejheroviensis*, do którego powstania przyczynił się również Jerzy Trepczyk (s. 256). Wiadomo też, że jedną z przyczyn napływu urzędników, nauczycieli na Kaszuby z terenu innych zaborów był ich brak w naszym regionie, spowodowany między innymi niechęcią Kaszubów, głównie rolników, do kształcenia swoich dzieci. Wzajemne odniesienie się Kaszubów do Polski międzywojennej było wielowymiarowe, miało różne odcienie, czego zabrakło w prezentowanym wydawnictwie. Jak można domniemać, wpływ na to miało między innymi nieuwzględnienie przez autora podstawowego opracowania o tej tematyce: *Druga Rzeczpospolita i Kaszubi 1920–1939* Janusza Kutty (Bydgoszcz 2003).

Nie do obrony jest stanowisko Andrzeja Janusza, że inwigilacja mniejszości niemieckiej (i w dużej mierze jednocześnie ewangelików) przez polską policję w międzywojniu była zbędna, polskie państwo stosowało wobec nich wyłącznie represje, była to społeczność – co do zasady – lojalna wobec odrodzonej Rzeczypospolitej itp. (s. 153 i inne). Znamienne, że ten pogląd wyraził na podstawie ogólnych rozważań, uwag o wydarzeniach, ludziach na obszarze, który nie był głównym przedmiotem jego badań. W odniesieniu bowiem do ewangelickiej parafii w Smażynie udało mu się ustalić (co w większości nie funkcjonowało w dotychczasowej literaturze), że była ona lokalnym ośrodkiem antypolskiej agitacji

i miejscem szkolenia przyszłych żandarmów i członków *Selbstschutzu*. Jest pewne, że gdyby autor prezentowanej książki poczynił podobne badania w stosunku także do innych kaszubskich miejscowości i ich mieszkańców, znalazłby szereg podobnych przykładów antypolskiej działalności.

Skąd więc taka rozbieżność? Niewątpliwie zadziały tutaj dwa czynniki. Po pierwsze, nieuwzględnienie negatywnych przejawów działalności Niemców na Kaszubach, wymienianych w cytowanych w książce publikacjach, oraz przesadne eksponowanie występujących w nich opisów nagannych działań strony polskiej. Po drugie, brak nawiązań do szeregu prac dotyczących Niemców na Pomorzu, w tym opisujących wykorzystywanie ich przez niemiecki wywiad, ich udział w organizacji i działalności V kolumny, a także do opracowań, które nie mówią o tym wprost, ale w ich treści znajdują się cenne informacje na ten temat. Wyłącznie tytułem przykładu można tutaj wymienić Tomasza Łaszkiwicza *Ziemiaństwo na Pomorzu w okresie dwudziestolecia międzywojennego – w perspektywie codzienności* (Inowrocław–Toruń 2013). Tutaj chociażby o bardziej zniuansowanej polityce władz i polskiego społeczeństwa wobec niemieckich ziemian, o których pisze Janusz, a więc nie tylko wrogiej, jak ujęto to w *Parafii Smażyno...*, a także nieco o ich antypolskim nastawieniu.

Nieprzypadkowo przywołano właśnie pracę Łaszkiwicza o ziemiaństwie, bo na uboczu głównego jej przedmiotu w kilku miejscach

zaprzecza autor kształtowanemu przez byłych niemieckich ziemian wizerunkowi bezkonfliktowego ich współżycia z Kaszubami, często będących ich pracownikami. We wspomnieniach niemieckich ziemian jest wręcz mowa o ścisłej między nimi symbiozie, prawie rodzinnych stosunkach. Podobne spostrzeżenie można odnieść też po lekturze książki Andrzeja Janusza. W kilku jej partiach przytaczana jest informacja o podpalaniu przez miejscowych Kaszubów gospodarstwa jednego z niemieckich ziemian. Zaangażował się on w działalność na rzecz powstania ewangelickiej parafii w Smażynie w nadziei, że przez to zwiększy się w okolicy liczba niemieckich robotników i nimi będzie mógł zastąpić Kaszubów (s. 228 i inne). W ten nurt wpisuje się też kilka cytowanych przez autora zapisów źródłowych o kondycji materialnej społeczności kaszubskiej, np. *Katolicy Kaszubi są cały czas głodni, mieszkają w nędznych barakach* (s. 228). Szczególnie zgłodnieli w czasie epidemii tyfusu plamistego w 1868 roku, próbowali zabierać (kraść) z pól ziemniaki, jednak właściciele ziemscy wysyłali przeciwko nim strażników uzbrojonych w broń palną (s. 63). Te opisy warto konfrontować z występującym przekonaniem o spokojnym życiu Kaszubów w czasie zaboru pruskiego, ich dobrym statusie materialnym.

Opracowanie Andrzeja Janusza jest intrygującą, cenną kopalnią historycznych informacji, stwierdzeń dających podstawę do snucia różnych, pełnych kolorytu refleksji na temat kaszubskiej przeszłości, tematów do wykorzystania w pracach

literackich czy filmowych. Najwięcej z nich znalazło się w kilkunastu aneksach stanowiących zakończenie książki. Oto jeden z przykładów:

Przedstawiciel rodu Zelewskich, który miał już niemiecką świadomość narodową, został przez ewangelickiego superintendenta uznany za pruskiego *dobrego patriotę*, przyjmującego jednocześnie z żalem, że wciąż jest katolikiem (s. 234). To nie tylko poświadczenie, że także w środowisku niemieckim utożsamiano protestantyzm z niemieckością, ale także wymowne świadectwo sytuacji ludzi, którzy przestali już być Kaszubami (Słowianami), a jeszcze w pełni nie byli uznani za swoich przez Niemców. Pozostawali w pewnym kulturowym, rodzinnym i towarzyskim zawieszaniu ze wszystkimi tego konsekwencjami.

W przytaczanych niemieckich źródłach uderza, że przybywający do naszego regionu Niemcy wiedzieli, że to Kaszuby. Musieli więc mieć również świadomość, iż jest to wyodrębniony kulturowo obszar, inny od reszty Rzeszy. Jeszcze w latach sześćdziesiątych XIX wieku co najmniej niektórzy z nich orientowali się też, że jest to teren związany z Polską. Tak przynajmniej można zinterpretować fragment listu pierwszego smażyńskiego pastora Wilhelma Fischera, który napisał, że nie udało się tutaj zorganizować ewangelickiej parafii jego niemieckim braciom, którzy wcześniej wyemigrowali do Polski (s. 234), czyli nasz region uznano za część Rzeczypospolitej. Tenże pastor był wobec Kaszubów życzliwy, paternalistyczny i protekcyjny,

siebie postrzegał zaś jako *krzewiciela cywilizacji Zachodu pełniącego misję na prawie Dzikim Wschodzie* (s. 88).

Tak rzeczywiście swoją działalność w naszym regionie odbierało sporo, być może większość, Niemców (nie tylko ewangelików), tworząc mit o swej misji kulturowej na tym terenie i wrodzonym zacofaniu Słowian. Wydaje się, że uległ mu trochę także autor książki, pisząc, iż ewangelicy na Pomorzu niewątpliwie przyczynili się do kształtowania *pracowitości, rzetelności, zamiłowania do porządku, poszanowania prawa – legalizmu, chęci samodoskonalenia się i zdobywania wiedzy czy też umiejętności wspólnotowego działania* (s. 12). Oczywiście jest, że zachodnie osiągnięcia cywilizacyjne docierały na Kaszuby głównie poprzez Niemcy, jednak czy takie wyliczenie nie jest – mówiąc oględnie – za daleko idące? Przecież są w nim także przymioty po prostu właściwe naturze ludzkiej, obecne też w innych, odległych kulturach, na które ewangelicy, Niemcy praktycznie nie mieli żadnego wpływu.

Co trzeba podkreślić, swoistą klamrą spinającą narrację książki – nawiązującą do ujętego we wstępie poglądu o wadze obecności ewangelików na Kaszubach – są krótkie opisy przyłączenia się pojedynczych ich przedstawicieli do polskiego ruchu oporu, zastosowanych wobec nich represji okupanta oraz pozostania części z nich (bądź ich potomków) na Kaszubach (np. s. 183, 196 i 203). Autor przez to daje do zrozumienia, że są oni nadal wśród nas, a przypadki ich przeciwstawienia się hitlerowcom zasługują na

szczególne uznanie i szacunek. Są to informacje cenne także dlatego, że znacznej części z nich nie znajdziemy w źródłach pisanych, a ich poznanie zawdzięczamy wyłącznie pasji i pracy Andrzeja Janusza w terenie.

Książka jest na pewno opracowaniem nietuzinkowym, chociaż niewolnym od wad. Ze względu na główny jej przedmiot, dzieje parafii ewangelickiej w Smażynie, stanowi niewątpliwie publikację pionierską. Należy zgodzić się z autorem, że zbyt często zapominamy nie tylko o znaczeniu ewangelików na Kaszubach, ale też o tym, iż byli częścią (i w minimalnym stopniu nadal są) także społeczności kaszubskiej. Przez to może stanowić swoisty wyrzut sumienia dla wszystkich, którzy opracowując różne elementy kaszubskich dziejów, pomijali ten temat, pozbawiając naszą historię swoistego kolorytu. Tym bardziej że Andrzej Janusz pokazał, iż aby dowiedzieć się czegoś o kaszubskich ewangelikach, nie trzeba koniecznie zaglądać do niemieckojęzycznych źródeł, często współcześnie trudno czytelnych. Sporo o nich informacji znajduje się także w łatwiej dostępnych, bardziej zrozumiałych przekazach. Przetarł więc szlak kolejnym popularyzatorom regionalnych dziejów. Jednocześnie zaprezentowane przez niego poglądy, przywołane cytaty pobudzają do snucia własnych przemyśleń, niekiedy wywołują sprzeciw i chęć poszukiwania innych źródeł wiedzy, co jest również jednym z walorów jego pracy. Warto więc ją polecić każdemu zainteresowanemu dziejami Kaszub!

BOGUSŁAW BREZA

Warto dotrzeć do Ciafrotowa



W rocznicowym czasie Liceum Ogólnokształcące im. dra Floriana Ceynowy w Świeciu zaprosiło mnie na swoje święto. Estetycznie przygotowana wystawa fotogramów, witająca szkolną społeczność i gości, była dobrym wstępem do spotkania poświęconego temu wybitnemu pomorskiemu regionaliście.

Tu, w Świeciu nad Wisłą, drukował niektóre prace, w powiecie świeckim przez wiele lat mieszkał i działał. W Bukowcu Pomorskim leczył, w Przysiersku spoczął na zawsze i czuwa nad duchem Pomorza, co nie tylko okazjonalnie widać w miejscowej szkole. Miało i ma Kociewie szczęście, że kiedyś Florian Ceynowa, a później inny Kaszub, ks. Bernard Sychta, też tu ożywił regionalne idee.

W drugiej części spotkania miałam okazję przedstawić licealistom najciekawsze przykłady słownictwa kociewskiego, ocalające dziedzictwo kulturowe. We wspomnianej auli zdawałam kiedyś maturę, by potem filologiczną *stecką* wspinać się w życiu... Trochę bałam się, czy historyczno-językowy temat będzie w stanie zatrzymać współczesnych licealistów kuszonych wirtualnym światem. A tu poważne skupienie, cisza, właściwe reakcje. Ogólnie było to dla mnie wspaniałe przeżycie. Myślę, że współpraca ze wspomnianym liceum będzie trwać. Jak dobrze, że raz rzucone na północy skry ormuzdowe kolejny raz na południe Kociewia docierają i nie gasną, a rozpalają prawdziwe ogniska.

Niedawno Skrą Ormuzdową wyróżniona została Magda Potulska, którą już nieraz chwaliłam w felietonach, a zaczęło się od wydarzeń kulturalnych – „Jo, Kociewie je w Jeżewie”. Wcześniej aktywną regionalistką była jej matka. Takie dziedzictwo zawsze cieszy. Z przy-



**Gdyby nie
Zrzeszenie
Kaszubsko-
Pomorskie...
Ile barw Pomorza
ocalonych...**

jemnością słuchałam, jak życzliwy Kociewiu Bogdan Wiśniewski prezentuje zasługi absolwentki kulturoznawstwa. Duże święto w Ratuszu Staromiejskim w Gdańsku. Same snują się refleksje na temat: „Gdyby nie Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie... Ile barw Pomorza ocalonych...”.

Bogaty kwiecień. Nawet trochę lata wiosną! Jeszcze przed Wielkanocą w Starogardzie Gdańskim odbył się już 42. Konkurs „Recytujemy Prozę i Poezję Kociewską” im. Antoniego Górskiego. Radośnie rozbrzmiewała kociewska gwara w wersji mówionej i nawet śpiewa-

nej. Uroczę przedszkolaki w strojach kociewskich, warkoczyki z *czwónnymi szlajfkami*. Można by powiedzieć: *take kochane, ładne pupki*. W gwarze tylko dobrze się to kojarzy. Różne grupy wiekowe, jak zawsze odświeżny nastrój.

Na pograniczu Borów Tucholskich i Kociewia, a może lepiej mówić: w kociewskiej części Borów Tucholskich – skoro i na Kaszubach, i na Krajnie bory zielenieją od lat – jest Średnia Huta należąca do gminy Warlubie. Wymyślono tam i ciekawie urządzone Kociewski Firtel, swojsko nazywany Ciafrotowem. Co znaczy *ciafrotać* – wszyscy wiedzą. Dzieją się tam przeróżne imprezy i formy kultury, wpisujące dziedzictwo kulturowe Kociewia w nowoczesne realizacje. Wielkanoc na Kociewiu omówiła Mirosława Gołyska, przypomniała nawet wielkopiątkowy zwyczaj „boże rany”... Nie chciałam wierzyć, że samorządowcy (starosta, wiceburmistrz, wójt...) i regionaliści dadzą się wciągnąć w pieczenie świątecznych babek, wykonywanie stroików z bazi i bukszpanu. Inni zagrali w grę terenową. Smaczny poczęstunek też był oczywiście. Koniecznie trzeba zajrzeć do Ciafrotowa na Kociewiu. Lato przed nami.



MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK



Ódj. K. Rolbieczi

PILA, PILA... TO JE SZTĚCZK Ò DZĚWĚCH A DOMÔCĚCH

Przez Pòmòrzé prowadzy migracyjnò stegna, jaką lôtają dzëwé gäsë. Dzel ptóchowò òstówò ù nas całą zëmã. A jeden gatënk – gägawa *Anser anser* – nawet wëchòwiwò ù nas swòje pizglàta. Òn téz bëł przòdkã baro pòpùlarnégò dlò Kaszëbów ptócha.

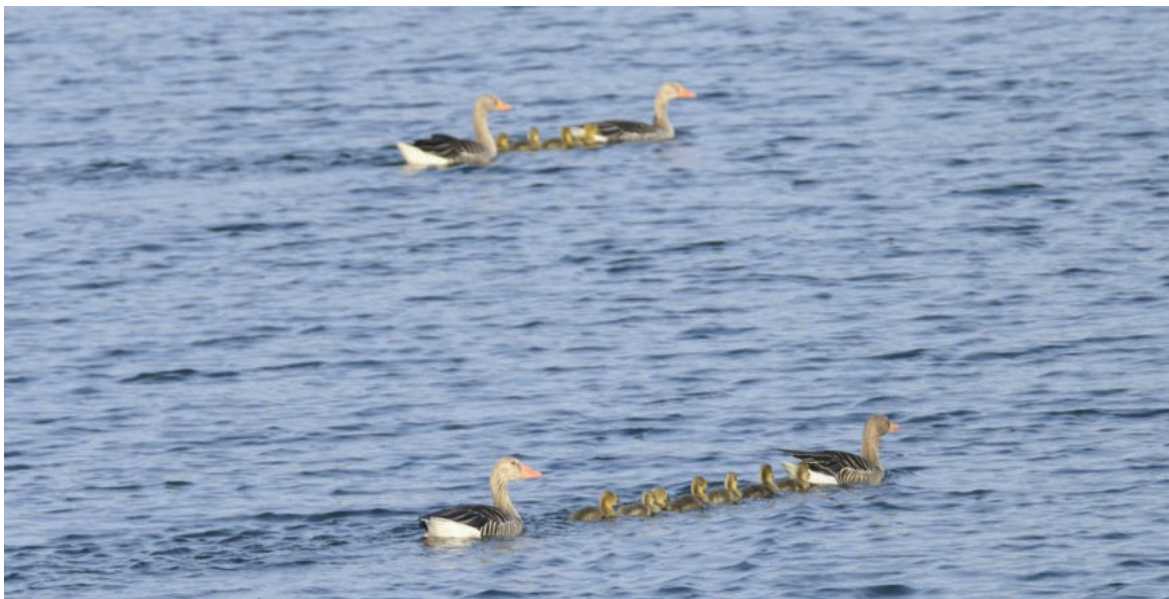
Dzëwé gäsë mieszkają na Pòmòrzim òd wiedna. Mòzemë domerkiwac, że nòwiacy jich bëło, zarò czej skandinavsczi ładólód ùcekl za mòrze na nordã. Tej wastowa ù nas tundra. Dlò gäsów to òb lato nòlepsze strzodowiskò – bezkrajny rum pòrosli trówã, a tec prawie ta je jedną òd glównëch jòdów nëch ptóchow. Pòtim zrobiło sã cepli i tundra sã skuńczëła. W ji plac przecygnãłë bòrë a lasë. Mòzemë sã docëgac, że w taczì lasny kròjnie łączì kòscërzëlë sã le z trudna gdzie. Gäsé imperium rozjãło sã w trón. Ptóchë równak nie zdżinãłë z pòmòrszczégò nieba. Rozmajité gatënczi, jistno jak dzysò, wcyg migrowãłë we wiòldżich karnach przez Pòmòrzé z nordowëch tundrów a tajgów na pòlnié i zòpòd. Kò wiòldżégò gniòzdowaniò jak za tundrë ju nie bëło. Mòze prawie tej jedurnym òrtã gäsë, co wëchòwiwò ù nas mlòdé, òsta gägawa?

Dlò ptóchowò pòprawa w nasze stronë przëszła razã z pierszima gbùrama, to je na zòczãtkù IV tësãclecò p.n.e. Nowi spùszczalë a pòlëlë lasë, pòselë w nich chòwã, chtërna wëzëra mlòdé drzewa a krze. Wszëtkò to spròwiało, że trówë zacząłò rosc wiacy. Selë téz zbòzë, równo dlò gäsów smakòwnë. Lëdze téz na gäsë jachtowelë, pòdbiërelë jima jaja, a mòze i pizglàta. Z czasã z gägawë pòwsta nasza domówò gäs. Czej kònkretno, tegò nie wiëmë (ge-

neticzno to ten sòm gatënk). W Èuropie na gwës ju w stòrozëtnoscë chòwelë te ptóchë Rzimianowie – chto nie znò òpòwiescë ò òbùdzenim mieszkãnców Rzimù, czej mielë jich napadnãc Galowie! Słowianowie téz je znelë.

Na Kaszëbach gäsë dówãłë miãso a pierzawã, òbadwa bëłë zdrzòdłã dëtków abò szlë do wëkòrzistãniò doma. Nie je dzywno, że w òczach Kaszëbów ptóchë stojãłë wësok, wierã nòwëzi wëstrzòd domówégò ptòsz-twa. Brzòd tegò pòzdrãtkù dozdrzimë w kaszëbsczi mòwie. Lëdze gòdelë m.jin.: *bëlnò gäs wszãdze gäsora nalëze* abò to je *lëchò gäs, co so gäsora ni mòze zradzëc*. To nié przëpòdk, że w przërównaniach tikajãcëch sã sprawów biãlczëno-chłòpsczych Kaszëbi wëzwëskiwelë te ptóchë. Pòra dzëwëch gäsów parłãczy sã do smiercë, a pizglàta przed zagròzbã równo bròniã sòmnicã i sòm (zdrzë na òdjimk). Wiele wëstwòrzëlë wedle pierzawë, kledlë do pierzënów a pòdëszków. Na przikłòd ò padãnim sniegù wiòldżima szwatołama: *Szwëdzë zòs skùbiã gäsë*, a ò spanim i nicnierobienim: *jic w gäsé górë* (jic spac), *łazëc pò gäsëch górach* (zgnilëc sã). Z jinëch np.: *òn mie gäsë z wòdë nie zajmie* (nic mi nie zrobi). Taczì słowiznë je wiele wiacy.

Òkróm jãzëka wësztolcëlë sã rozmajité zwëczi. Òsoblëwim jawi sã darcé piór. Czëszczenië pierzawë

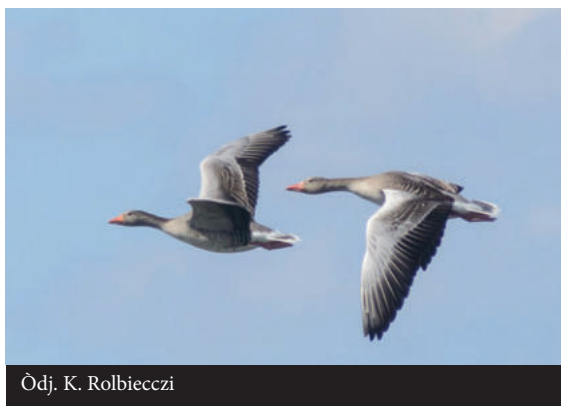


Gągawë z młodima na jezorze (latos, drëgò pòłowa lżëkwiata, na Gòchach). Bòczëta na szëk plënieniò. Pierszò je mëma (je zdebłò wiãkszò òd sòmca), tej za rëgą, krótkò se plëną pizglãta. Kùńca pilëje òjc. I tak to wëzdrzi ù wszëtczich pòr. Instinkt brónieniò młodëch je ù nich barò mòcny. Chto miòł do ùczinkù z domòcym gąsorã, jaczi doch mò w se krew gągawë, ten znajë, że mòże kąsnãc, czëj za krótkò pòdëndzemë do jegò karna.

bëło leżnosã do spòtkaniò, wespółkòw a pludrów. Niejednym żòł tegò zwëkù. Na Nordze nawet gò wròcëlë...

Gãs trafiła téż do kaszëbszczëgò kùcharzeniò. Pròwdac piérwi lëdze gòdelë: *mało czëj jòdò gãs ten, chto ją ùkòrmi* [lub] *òskùbie*, kò czasã ptòch trófiòł na stół. Wierã nòbarzi pòpùlarnym jestkù bëła òbòna (òkrasa). To pòseklë gasé miãso ze solã a rozmajitima przëprawama, czasã z gnòtama, czasã bez. Dzysò tej-sej jidze ją kùpic w krómach, kò ten, chto jòdł pròwdzëwã, domòcã òbònã, niekòniecno ze szmakã weznie w gãbã ten kùpich (jò wcyg móm w pamiãcë òkrasã òd jedny białczy zez Brus!)

Chcemë równak wrócëc do dzëwëch ptòchów. Szëk gãsów na niebie, czasã dò doczëc cëché gãganié, wiedno zapòwiòdò ù nas zëmã. W drëgã stronã téż, tj. zymk, kò wròcanié bawi wiele dlëzi i temù ten znak òd rodë nie je tak wërazny. Niebã nòbarzi cygnã gatënczi, co sã lãgnã w tundrze a tajdze. To zbòżowò gãs *Anser fabalis* (zwònò téż dzëwùlkã), biòłoblësò gãs *Anser albifrons*, małò gãs *Anser erythropus* – wszëtczë szlachùją za gągawã. Lzi, wedle czësto jinégò òbleczeniò, jidze pòznac bernikle: biòłogãbã *Branta leucopsis*, òbrãcznã *Branta bernicla*, dërdzawòszëją *Branta ruficollis* i kanadijskã *Branta canadensis*. Z nã slëdnã je jiwier. Òsta ùznónò za inwazyjny gatënk. To dlòte, że w swòji òjczëznie zëje w taczim samim strzodowiskù jak gągawa w Eùropie. We Wiòldzi Britanie a w Szwecje ju roscã miéstné karna kanadijczy. Ù nas mómë je w gduńszczich parkach, chòc ptòchë negò gatënkù tlëkã sã ju pò kaszëbszczich jezorach nié leno òb czas migracjów. W 2008 r. na jednym òstrowie Somińszczëgò Jezora pòd Bëtowã, òrnitolog Adóm Mòhr scwierdził miészóny (tj. gągawë a kanadijczy berniklë) lãg. Na



Òdj. K. Rolbieczi

szczescë pòra nie wëchòwa młodëch, kò nie wiémë, czë dze jindze to sã nie ùdało. Bernikla je zagròżbã dlò naszi rodny gãsë, nié leno wedle miészaniò genów. Jak bëło rzekłë, òna zajimò to samò strzodowiskò co gągawa. To òznòczò, że mòże wëpëchac ją, nie dawac mòżlëwòtë gniòzdowaniò.

Dlò pòcechë nòlégò nadcziđnac, że z naszã gągawã nie je lëchò. Òd lat ji wielëna w Pòmòrsce, w tim na Kaszëbach, rosce. Je ji tëlì, że w czãdze ùsòdzaniò gniòzdów òstòwają całë karna nëch, co sã jima nie ùdało nalezc pasownégò mòła, chòc ptòchóm wiele nie je pòtrzebne. Sygnã jaczës strzënë, a tam gdzie jich ni ma, òstrów, na jaczim sã ùtacã pòd krzã.

– Piérwi jachtarze mòglë strzelac gągawã do zòczãtkù zymkù. Kò w latach 90. skrócëlë łówczi czãd do czasu òd 1 sëwnika do 21 gòdnika – klarëje Adóm Mòhr.

To sprawiło, że ptòchë prawie przëleconë z migracje na gòdë (gromicznik – strëmiannik) nie sã strzelónë. W naddòwkù dzël pòpùlacje òstówò ù nas na zëmã, temù mni je wëstòwiony na smierc òd strzëlbë.

P.D.

Klëka

WÓLÓ BÒSKÓ W INTERNECE



Kaszëbskòjżęcny przedstòwk „Wóló Bòskó” w reżiserie Jarosława Kiliana, jaczi miôł premiérã łoni (13 gòdnika) we Wióldzim Teatrze – Nòrodny Ôperze we Warszawie, mòże òbzerac terò online na karnòlu Youtube OperaVision. Widzawiszczë mdze dostãpné (bezpłatno) do 17 rujana.

Mùzycznò òpòwiesc je historijã Jasza i Hanuszczi. Młodi przëtròfkã spòtikają sã nad strémieniã i dorazu sã w se zakòchujã. Równak na jich stegnie stówó Wóló Bòskó, chtërna zmùsziwò dzëwczã do zdënkù z jinym. Bãdã mùlkòwie w sztãdze bez siebie žëc? Më bë nie pòznelë historie ti pòrë, czejbë nië zestòwk pieszniów „Wóló Bòskó” na baritón i klawir ùtwòrstwa Łukasza Gòdilë. Melodie i tekstë tradycyjnëch kaszëbszczich pieszni, na spòdlim jaczych pòwstòł nen dokòz, wëbrół Damión Wilma. Głównã rolã w nym dokazu graje kaszëbskò aktòrka rodã z Gòwidlëna – Danuta Stenka.

ÒDJ. / FOT. KRZYSZTOF BIELIŃSKI / TEATR WIELKI OPERA NARODOWA

KÒNFERENCJÓ DLÓ SZKÓLNËCH W SŁËPSKÙ

Tradycyjno na kùnc Ìżëkwiata do Pòmòrszczégò Ùniwersytetu w Słëpskù zjachelë szkólny kaszëbszczégò jãzëka na kònferencjã, jakò tikała sã Jerzégò Sampa – patrona 2025 roku w Kaszëbskò-Pòmòrszczim Zrzeszeniu. Òbczas wëdarzeniò bëtnicë i bëtniczci mielë leżnosc pòznac lëteracczë dokazë a akademiczczë pròcë badërë kaszëbszczégò, pòmòrszczégò a gduńszczégò fòlkloru (referatë Daniela Kalinow-szczégò a Adelë Kùjik-Kalinowsczi).



To, jak wëzwëskac legendë Sampa w òbrëmim zajmów, bédowała Ana Swistun. Òkróm referatów ùczãstnicë wżalë ùdzël w prakticznëch dzejaniach. Projektowelë didakticznë jigrë (sparlãczoné z ùtwòrstwã i žëczym heroje tegò zëndzeniò) fùl rozmajitëch wëzgòdków – w fòrmace escape room (przërëchtowała Justina Mikòłajczyk), a téż bez zòbawã, rëch a zmëslë – na spòdlim metodologie Smart Teacher Play More, STPM (przëszëkòwała Lucyna Sorn). Kònferencjã zòrganizowelë: Kaszëbskò-Pòmòrszczë Zrzeszenië i Doktorskò Szkòła Pòmòrszczégò Ùniwersytetu w Słëpskù w partnerstwie z Pòmòrszczim Centrum Edukacje Szkòlnëch we Gduńskù.

WËSTAWA LËDOWÉGO MALARSTWA WE WEJROWIE



W sobòtã 5 Ìżëkwiata w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie bëło ùroczësté òtemkniãcë wëstòwkù pòd titlã „Kaszubskie sacrum – ludowe malarstwo Alicji Serkowskiej”. Wëdarzenië przëcygò wióldzë karno lubòtników kaszëbszczi kùlturë, regionalnëch ùtwòrców a miłowników lëdowi malowinë. Wëstawa prezentëje

dëchòwã stronã kaszëbszczégò kùnsztu, ùkòzòną bez sakralnë mòtiwë w malarstwie na skle.

Herojka wëstawë, Alicjò Serkòwskò, mieszkò w Kartuzach, zajmò sã kaszëbszczim wëziwkã a malarstwã na skle, co je kòntinuacjã ji rodzëznòwëch artisticznëch tradicjów. Je dobiwczkã wiele wòznëch nòdgradów, taczich jak Brãzowy Krzyż Zasługi (2003), „Perła Kaszub” i „Skra Ormuzdowa”. W latach 2013–2019 bëła przëdniczkã gduńszczégò partu Stowòrë Lëdowëch Ùtwòrców, a dzysdnia je wiceprëdniczkã tegò partu.

Wëstòwk mòże òbzerac do 6 maja latoségò rokù.

ZDRZÓDŁO:

FACEBOOK.COM/MUZEUMWWEJHEROWIE

WNËTKA 200 ÙCZãSTNIKÓW MARSZU Z FLAGã

XIV edicjò ti rozegracje, przërëchtòwónò bez Stowòrã Szkòlnëch Kaszëbszczégò Jãzëka „Remùsowi Drëszë”, przëdnie do historie jakno rekòrdowò. Latos w Marszu z Flagã (kasz. Fanã) wżalò ùdzël jaż 197 lëdzy – w wiãkszoscë dzecë a młòdzëzò z Kartuz, Lësëch Jamów, Òsowi, Szopë, Kamińcë Szlachecczci, Brodnicë, Rocznik, Gòwidlëna, Stãżecë, Wiela, Bòrzestowa i Serakòjc.



Tëmã latoségò Marszu bëła promòcjò ùtwòrstwa Jerzégò Sampa – patrona rokù 2025 w Kaszëbskò-Pòmòrszczim Zrzeszeniu. Wëdarzenië, jak wiadno, mò za cël dac bòczenië na symbolikã a znacznë fanë, nawlëkò zòs do państwówégò swiãta, jaczë sã zwie Dzień Flagi Rzeczypospolitej Polskiej, a òbchòdò sã gò – 2 maja – òd 2004 rokù. Patronat nad

latosą rozegracją objął Wójt Gminę Stążeca Ireneusz Sztencel.

Trasa Marszu z Faną prowadziła brzegową linią jezora Wdzydze – z Wdzydz Téchòlskich do Wiela (kòl 10 km), a jegò prowadnikã bëł Artur Zagòzdón (pòl. Zagozdon). Cobë kàsk òdpòcząc, wanożnicë zatrzymelë sã pòd widokòwą wieżã w Przetarnie. Tam latosy dobiwca „Òrmùzdowi Skrë”, Zbigniew Studzyńszci, razã z Karnã Piesnie i Tuńca „Kaszuby” z Wiela a Kòrsëna zaròczëlë wszëtcich do pòspòlnégò spiéwaniò, w tim piesnie „Barka” – na wdór niedòwno ùmarlégò papieża Frãcëszka, jaczi prawie tegò dnia w Watikanie miòł ùroczëstã pòchòwã. Ùczãstnicë wëdãrzeniò mielë téż leżność pòszmakac miòdnégò jestkù przërëchtowónégò bez Karno Wieszczich Gòspòdëniów „Pozytywnie Zakrëcone” z Wiela. Pò tim òdpòczinkù ùczãstnicë Marszu z Fanã szlë dali w czerënkù Wiela, gdze bëło zwiedzanië zabëtkòwégò kòscoła a wielewsczi kalwarie. Na kùnc wszëtcë pòtkelë sã kòl ògniszczã, jaczé mielë przëszëkòwónë robòtnicë Wielewsczégò Dodomù Kùlturë miona Hieronima Derdowsczégò.

Òkróm samégò maszerowaniò ùczãstnicë mielë téż jiné zadanië, jaczim bëło wëfùlowanië kartów robòtë. Ti, co zrobili to nòbëlñi, dostelë òd òrganizatorów nòdgròdë. Snòzé darënczi żdalë téż na bëtników a bëtniczczci, jaczi przeszlë całã 10-kilomëtròwą trasã. Jesz nie znómë datë przinidny edicje, le jak wiedno na gwës żdaje na naju pësznò atmòsfera a bëlnë swiòdectwò naji kaszëbsczci juwernotë.

KASZËBSKÒ KRZIZEWÒ DRÒGA NA WEJROWSCZI KALWARIE

Jeden raz w czasie Wielkiego Postu na malowniczej Kalwarii Wejherowskiej daje się słyszeć język kaszubski, język rdzennych mieszkańców tej ziemi. Dzieje się tak w trakcie Kaszubskiej Drogi Krzyżowej, która w tym roku, prowadzona przez franciszkanina o. Iwo oraz księdza kanonika Mariana Dettlaffa, szła po kalwaryjskich ścieżkach w piątek 4 kwietnia.

Jak to jest w zwyczaju, rozważania przy poszczególnych stacjach Męki Pańskiej czytają Kaszubki i Kaszubi. Tym razem byli to: Lucyna Pranschke (Wejherowo), Kazimierz Maszk (Ko-



Fot. Renata Gleinert

ścierzyna), Andrzej Kass (Reda), Gabriela Iwan (Sopot), Mateusz Schmidt (Wejherowo), Teresa Bulczak (Sierakowice), Eugenia Konkol (Wejherowo), Kazimierz Herman (Szemud), Kazimierz Klawiter (Rumia), Kazimierz Kleina (Łeba), Teofil Sirocki (Luzino), Dawid Zmarzły (Władysławowo), Zbigniew Byczkowski (Łęczycze) oraz Jan Wyrowiński (Toruń). Teksty, związane z nauczaniem Jana Pawła II (w tym roku przypada 20. rocznica jego śmierci), przygotowali słuchacze kursu języka kaszubskiego w Kaszubskim Forum Kultury w Gdyni: Sylwia Amielińczyk, Danuta Bujanowska, Maria Czaplicka, Urszula Gurska, Brunon Król, Ryszard Lesiak, Andrzej Lichański, Maria Łobacz i Małgorzata Wojewoda. Wyjście na kalwarię poprzedziła Msza Święta z liturgią w języku kaszubskim, którą przygotowali członkowie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Oddział w Wejherowie.

Organizację tego wyjątkowego wydarzenia wzięli na swe barki wspomniany wejherowski oddział ZKP w Wejherowie. Całość koordynował niezmordowany Tomasz Fopke. Wielkie im za to dzięki. Nie bacząc na stromość kalwaryjnych wzgórz, od pierwszej do ostatniej stacji szły poczty sztandarowe reprezentujące oddziały ZKP z Rumi, Kosakowa-Dębogórze, Gdyni i Wejherowa.

Tradycyjnie prezes Zrzeszenia czyta rozważania przy ostatniej stacji: Kaplicy Grobu Chrystusa. Ufundowała ją Anna Konstancja Wejherówna – córka Mikołaja Wejhera, pomysłodawcy i głównego fundatora kalwarii. [...]

Grób Pański jest jedyną na Pomorzu Gdańskim budowlą z wapienia ciosanego. Wykonaną w Krakowie, przetransportowano w częściach Wisłą do Gdańska. Wnętrze kaplicy zawiera pusty przedsionek i komorę grobową. Nad dachem wznosi się oryginalna wieża-latarnia z figurą Chrystusa Zmartwychwstałego.

Oto rozważanie odczytane 4 kwietnia przez prezesa Jana Wyrowińskiego: *Józefie z Arimatei, jes ùzëcił swòjégò grobu, cobë złożëc tam całò Ùkrzizowónégò. To prawie w tim grobie, mdq-cym brómã do jinszi wiòlgòscë żëcégò – smierc òsta dobëtò. Tuwò sã pòtkómë i pòzdómë jaż do pòrënkù Zmartwëchwstaniò. Nama je téż nót wcyg ùmierac a zmartwëchpòwstòwac. To, co je złë, nieczësté, mùszi ùmrzëc, cobë wstac mògło to, co je czësté a swiãtë.*

TEKST: KASZUBI.PL

NOWI DOBIWCË RINGRAFÓW WITOSŁAWA



No wëapartnienië je przëznòwónë bez Stowòrà Szkòlnëch Kaszëbsczégò Jãzëka „Remùsowi Drëszë” òd 2012 roku lëdzóm, jaczi mają òsoblëwé zasłëdżi na niwie twòrzeniò, rozwijù, òchronë a rozszerzwianiò kaszëbsczégò jãzëka w szkòlowim, academicczim a wszãdnym jegò wëdanim. Nòdgròda nawlëkò do strzédnowiecznégò ricerza Witosława, jaczi je przedstòwiony w kaszëbsczci epòpeje Aleksãdra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Wëapartniony sã pasowóny na Ricerza Witosława i stòwają sã Hònorowima Nòleżnikama Stowòrë.

„Remùsowi Drëszë” latos do karna Ricerzów Witosława zaròczëlë Bòżenã Ùgòwską, Rómãna Drzëzdżona i pòdjimiznã BAT: Andrzeja i Tadeùsza Bigùsów. Ùroczësté pasowanië bådze 23 maja w Zrzeszë Sztòłceniò a Wëchòwaniò w Kamińcë Szlacheczci. W czãdze wëdãrzeniò żdaje na

gòscy wiele atrakcyj: warkòwnie dlò szkòlòkòw z lèdowégò kùnsztu, kòncert karna „Bùten szèkù”, a na kùnc zèndzeniò – kaszèbskò biesada.

SWIĄTO KASZÈBSCZÉGO JĄZÈKA W STRZELNIE



Gala „Biélawa”, z finałã Òglowòpòlsczégò Kònkùrsu Kaszèbszczi Mòwè „Bè nie zabèc mòwè starków” miona Jana Drzèdzdżona, zgromadziła ùrmè lèdzy. 2 lżèkwiata we Wieszcim Dodomù Kùlturè w Strzelnie òstałè rozdònè nòdgròdè w tim kònkùrsu. Òkróm tegò na gòsców zdòł artystyczny dzèl – kòncert karna „Demore” (ùczniowie I Òglowòsztòlczégò Liceùm miona Jòzefa Wèbiczégò w Kòscèrznie).

Òficjalną galã òtemkła direktòrka Mùzeùm Pùcczi Zemie miona Floriana Cenòwè, Barbara Kòs-Dąbrowskò, a wèdarzeniè prowadził robòtnik ti instytucje, Róman Drzèdzdżòn. W rozegracie wzalè ùdzèl m.jin. Ùrszula Drzèdzdżòn (białka Jana Drzèdzdżona), pùcczi wicestarosta Tomòsz Herrmann, nòlèznicè juri: Kamila Lademann (pùcczè mùzeùm), Pioter Lessnawa (Bałtycka TV), Dariusz Majkòwsczi (przedstòwca Mùzeùm Kaszèbskò-Pòmòrszczi Pismieniznè i Mùzyczi we Wejrowie i pòrtalu mojestrone.com), wieleletny ùczèstnik kònkùrsu, radny Gminè Pùck Krèsztof Radtke, a téz Tadeùsz Kòrthals – fùdatòr jedny z nòdgròdów. Wèdarzeniè przèrèchtowalè robòtnice Centrum Kùlturè Gminè Pùck – Wiktorió Gaffke a Katarzèna Renusz.

Cèlã kònkùrsu je zachàceniè do ùziwaniò kaszèbszczégò jãzèka, òsoblèwie bez dzecè a młòdzèznã, pòznaniè kaszèbszczi lèteraturè a pòdskòcianiè twòrczégò a kreatiwnégò

wèrażaniò swòjich mèsłòw w rodny mòwie Kaszèbów. Przèbòczmè, że òbrzèskã bètników kònkùrsu bëło napisaniè kròtczégò tekstu pò kaszèbskù, nagraniè gò a pòtemù òdesłaniè w cyfrowi fòrmie.

ÒDJ. KRZYSZTOF GUZIK

PREMIÈRA KSAŻCZI ALICJI BALCERZAK PT. WOJENNE HERSTORIE



W Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni 25 kwietnia odbyła się premiera książki *Wojenne herstorie. Wspomnienia kobiet z lat 1939–1945* autorstwa Alicji Balcerzak. Kaszubskie Forum Kultury jest głównym wydawcą publikacji, którą wstępem opatrzył prezes KFK, Andrzej Busler.

Promocję publikacji prowadził wicedyrektor Muzeum, Aleksander Gosk, a niezwykle przejmujące fragmenty książki zostały zaprezentowane przez trzy kobiety: Oktawię Gorzeńską – wiceprezydentkę miasta Gdynia, Beatę Koniarską – radną województwa pomorskiego oraz Maję Wagner – naczelniczkę Wydziału Kultury UM Gdynia.

Wojenne herstorie. Wspomnienia kobiet z lat 1939–1945 to szeroka próba ukazania tragicznego czasu II wojny światowej. Autorka odnosi się do wybranych przykładów kobiet, które odważyły się spisywać swe wojenne przeżycia lub wróciły do nich po latach, przepracowując traumę – swoją i bliskich. Alicja Balcerzak przybliży wiele niezwykle ciekawych wspomnień bohaterki różnych narodowości, stanów, wykształcenia itd.

związanych z regionami dawnej II RP, a w czasie II wojny światowej rozdanych pomiędzy okupantów – niemieckiego i sowieckiego.

Alicja Balcerzak to polonistka, absolwentka Uniwersytetu Wrocławskiego i Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku, pedagogka, reżyserka teatralna, twórczyni kultury – organizatorka spotkań autorskich i konferencji naukowych, dwukrotna beneficjentka programu Narodowego Centrum Kultury „Bardzo Młoda Kultura”, autorka artykułów naukowych i popularnonaukowych. Jej poprzednia publikacja pt. *Niewymazane z pamięci* otrzymała II nagrodę w kategorii najlepszej książki historycznej w konkursie „Ocalić znaczenia wczoraj, uratować dzisiaj” – Funduszu Patriotycznego Instytutu Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego w 2022 roku.

Wydawcami książki promowanej w MMW w Gdyni są: Kaszubskie Forum Kultury oraz Wydawnictwo Region.

ŹRÓDŁO:

[HTTPS://KASZUBSKIEFORUMKULTURY.PL/](https://kaszubskieforumkultury.pl/)

WDZYDZCZÈ MÙZEUM W „DZIÈN DOBRY TVN”!



Mùzeùm – Kaszèbszczi Etnograficzny Park miona Tèdorè i Izydora Gùlgòwsczich kròtkò przed Jastrama òdwièdziła gazètniczka Agata Zjawińskò razã z ekipã frisztèkòwi programè stacje TVN. W czasie swòjégò pòbètu we Wdzydzach dowiedziła sã ò zwèkach i wierzeniach sparłaczonèch z jastrowima swiàtama. Wièdzã ò kaszèbszczi tradicje przekòzèlè ji rzecznik mùzeùm Bartosz Stachòwiak i robòtniczka mùzeùm a sztudérka III rokù etno-

filologie kaszëbsczi, Mònika Kapiszka. W programie, jaczi bël nadówóny z rena 15 lżëkwiata (a dali je dostãpny w archiwum na starnie dziendobry.tvn.pl), rozpòwiôdelë ò przesòdzanim kwiatów we Wiòldzi Czwiòrtk, strojenim palemków òbwiãzónëch czerwiònã blewiãzkã, zdrowòtnëch znankach jedzeniò kòtków z taczì palemczì, technikach farwieniò jòj, dëgòwanim a jòdach na jastrowim stole. W rekòstrukcje zwëków brelë ùdzël téz drësze mùzeùm: Éwelina Karczewskò-Luhm, Gréta Kònkòl, Róman Hinc a Adóm Szmaglik.

ÒDJ. ÉWELINA KARCEWSKÒ-LUHM

BÈŁO ZA CO DZãKÒWAC!



17 lżëkwiata òdbëlò sã pòtkanié przedstòwców Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò a Ùrzãdu Gminë Wejrowò, jaczi bëlë latos gòspòdarzama przednëch òbchòdów Dnia Jednotë Kaszëbów, przërëchtowónëch 23 strëmianika w Bòlszewie. To na remionach wójta Przemëslawa Czedrowszczégò, sekretarczì Małgòrzatë Niemirszci-Thiel a jich wspòlrobòtników spòdziwãła òdpòwiedzalnòta za przeprowadzenié rozegracje, jakò dërowãła bez całi dzëń a zgromadzëła tësãce lëdzy. Wszëtczim robòtnikóm gminë w òsyganim tegò òrganizacyjnegò dobëcò, ò jaczim bëlò czëc na całim Pòmòrziem, rëszo pòmògelë dzejarze partów KPZ z Wejrowa, Gòscëcëna a Gòrë a téz pròcownicë bióra Ògłowégò Zarãdu KPZ ze Gduńska. Zéńdzenié bëlò czasã na pòdrechòwanié, wspòminczi a téz sertné gratulacje. Na kùnc pòtkaniò przednik KPZ, Jón Wërowiñszci, razã z Łukasza Richertã, direktorã bióra, wrãczëlë diplomë z pòdzãkòwaniami a téz ksãżkòwë darënczi ze zrzeszeniowi wëdòwiznë.

SZTÈRDZESCÈ PIãC LAT „KRÈBANÓW”



Fot. www.brusy.pl

W niedzielã 28 lżëkwiata wew Brusach fejrowelë 45. roczëznã pòwstaniò Kaszëbszczégò Fòlkloristicznégò Karnã „Krëbane”, nòwikszégò fòlkloristicznégò karna na Kaszëbach. Zòrganizowelë kòncert, w jaczim wëstãpilë tuñcownicë i mùzykanccë ze wszëtczich wiekówëch grëpów slëchajãcëch karnu, a je w nim przez dwasta nòlëzników. Na ùroczenié òkróm mùzycznëch wëstãpów czerowniczkã karna, Katarzëna Kamrowskò, dostała òdznaczenié „Zasłużony dla Kultury Polskiej” przëznòwónë przez Ministra Kùlturë i Nòrodowi Spòdkòwiznë (a stało sã to na wniosk bürmëstra Brus Witolda Òssowszczégò). Ògłoszonë téz bëlò przëznanié titlu Honorowégò Òbëwatëla Gminë Brusë Władisławowi Czarnowszczëmù, załózcë i pierszëmù czerownikòwi karna, ò czim ùchwòlënkã na nadzwëczajny sesje Mieszczi Radzëznë wew Brusach zadecydowelë w ùszli piãtk brusczi radny.

ZDRZÓDŁO: HÜBERT SYLWESTER SZYRK / MOJESTRONE.COM

BÜRSZTINOWI WÈSTÓWK W CHÒCZEWIE

Gminny Òstrzòdk Kùlturë i Biblioteka miona Sztëfana Żeromsczégò w Chòczewie w strzodã 23 lżëkwiata òdemkl wëstòwk bizuterie z jantaru, zrobiony w òbrëmim projektu „Złoto Bałtyku”. Òbjimòł òn warkòwnie, na jaczim kùnsztmësterczi z karna „Amber Miraculum” razã z mieszkònkama gminë Chòczewò stwòrzëlë òriginalné òzdobë z żòltégò kamienia, òpòwiòdajãcë przë tim ò historie jantaru i lokalny spòdkòwiznie. Brzòd jich robòte mòże òbezdrzec prawie w chòczewszim òstrzòdkù kùlturë. Projekt dofinansowãła gmina Chòczewò, a w jegò òrganizacje pòmògła Krajowò Gòspòdarczò Jizba Jantaru (pòl. Krajowa Izba



Òdj. Gminowi Òstrzòdk Kùlturë i Biblioteczi m. Sztëfana Żeromsczégò w Chòczewie

Gospòdarca Bursztynu), jakò zrzeszó firmë produkujãcë wërobiznë z bòltëczégò jantaru.

ZDRZÓDŁO: HÜBERT SYLWESTER SZYRK / MOJESTRONE.COM

KONKURS GWARY KOCIEWSKIEJ



Fot. Radio Głos

W Miejskim Òsrodku Kultury w Pelplinie 8 kwietnia odbył się Rejonowy Konkurs Gwary Kociewskiej. Łãcznie 71 uczestników z piëciu kategoriï wiekowych wykonało utwory w gwarze regionu obejmujãcego powiaty starogardzki, świecki i tczewski. Oceñiało ich 3-osobowe jury (w składzie: Mirosława Möller, Katarzyna Oller i Aleksandra Miczek), które w swojej ocenie zwracało szczególnã uwagã na poprawnośc gwary kociewskiej, interpretacje utworów, kulturë słowa, dobór repertuaru do wieku recytatora, ogólny wyraz artystyczny prezentacji oraz pamieciowe opanowanie tekstu. Najlepsi z każej kategoriï otrzymali nagrody rzeczowe, a každy z uczestników pamiatkòwy dyplom.

Celem konkursu było podtrzymywanie i popularyzacja gwary kociewskiej oraz promocja twòrczości, tradycji i dziedzictwa kulturowego Kociewia.

A oto zwycięzcy w poszczególnych kategoriach: kat. 1 (przedszkola i zerówki) – Lena Tarnosch (Zespół Kształcenia i Wychowania w Rudnie); kat. 2 (uczniowie kl. I–III szkoły podstawowej) – Sara Krajnik (Zespół Kształcenia i Wychowania nr 1 w Pelplinie); kat. 3 (uczniowie kl. IV–VI szkoły podstawowej) – Julia Woźniak (Zespół Kształcenia i Wychowania w Rajkowach); kat. 4 (uczniowie kl. VII–VIII szkoły podstawowej) – Joanna Zalewska (Szkoła Podstawowa nr 2 w Pelplinie); kat. 5 (uczniowie szkół ponadpodstawowych i dorośli) – Kazimierz Adamski (Gniew).

PREMIER I 11 KILOGRAMÓW KASZĘBSZCZI HISTORIE



W spółznowych mediach premiera Rzeczëpòspòliti Pòlszczi, Donalda Tuska, pòjawił sã jegò òdjimk, na jaczim trzimò w rãkach wędoną bez Kaszëbszczi Institut 5-tomową seriã Historia Kaszubów w Dziejach Pomorza. *Wielka jest historia Kaszubów! Taki wspomniały prezent czekał na mnie w domu w niedzielny poranek* – napisòł Kaszëba z Sopòtu, jacji wiedno pòdczorchiwò swòjã kaszëbską juwernotã. Żeczimë bëłny lekturë w czãdze majowégò òd-pòczinku!

Wieloletny (2014–2019) projekt Kaszëbszczégò Institutu òbjimò dzieje Kaszëbów òd strzédnych wieków jaż pò dzysdniowé czasë. Ùdbòdówcą całégò projektu i autòrã pierszégò tomu Historie Kaszëbów (*Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Tom I Czasy średniowieczne*, 2006) bëł bëł-

ny Kaszëba a mediewista – prof. Gerat Labùda. W czasu ùroczeniã z leżnosć swòjégò 90. gebùrstachù w aùli Ùnwersytetu miona Adama Mickewicza w Pòznaniu profesor rzekł, że je to ùkòronowanié jegò badérowaniò nad dziejama Wiòldżégò Pòmòrzò, a równoczasno jegò nòwòznieszi dokòz w nòukòwym ùròbkù. Dozdrzeniałi wiek nie pòzwòlił profesorowi na dokùnczenié dzela, le jegò swòjny testament, a téz jedno z przédnych célów pòwstaniò Kaszëbszczégò Institutu, wëfùlowelë jinszi badérowie-nòleżnicë KI: prof. Józef Bòrżëszkòwsczi, prof. Cezari Òbracht-Prondzyńsczi i prof. Zygmunnt Szultka.

„NAZWISKO ZOBOWIĄDUJE” – SPOTKANIE O KASZUBACH Z DARIĄ KASZUBOWSKĄ



W przemiłej atmosferze, która zapanowała w srodowy wieczór (2 kwietnia br.) w Chęczy Nordowëch Kaszëbów, rozpoczęliśmy spotkanie z pochodzącą z kaszubskiej rodziny Darią Kaszubowską, pisarką, dziennikarką, pedagogiem i działaczką społeczną, głąboko związaną z kulturą kaszubską.

Autorka nie tylko zapoznała zgromadzonych miłośników jej twórczości z własnym dorobkiem literackim, obejmującym m.in. *Sagę kaszubską* czy powieści *Smak tabaki* oraz *Serce na Kaszubach*, ale wyjawiała również, skąd czerpie inspirację do swoich powieści. Jak sama stwierdziła (ze śmiechem) – nazwisko, które w ślubnym darze otrzymała od męża, zobowiązuje. Jej miłość do Kaszub czuć było w czasie całego wystąpienia.

Srodowe spotkanie autorskie było jednym z licznych przedsięwzięć realizowanych przez kosakowską bibliotekę wspólnie ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim Oddział Dębogórze/Kosakowo. Biorąc pod uwagę frekwen-

cję, mamy prawo sądzić, że efekty tej współpracy są wymienne. Już nie możemy się doczekać kolejnego takiego spotkania.

ŹRÓDŁO: BIBLIOTEKA.KOSAKOWO.EU

PROMOCJA KSIĄŻKI ALFONSA KLONOWSKIEGO



W sali portretowej Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie 3 kwietnia odbyła się promocja książki Alfonsa Klonowskiego *Budownictwo tradycyjne w powiatach bytowskim i chojnickim*. O postaci autora mówiła Angelika Rejs, kierowniczka Muzeum Prus Górnych w Morągu, o samej zaś książce – prof. Cezary Obracht-Prondzyński, prezes Instytutu Kaszubskiego, który wraz z Muzeum Zachodniokaszubskim wydał tę publikację.

Jest to pierwsza powojenna praca magisterska dotycząca powiatu bytowskiego. Obroniona została na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w 1949 roku. W książce znajdują się skany oryginału pracy wraz z zachowanymi rysunkami autora. Tekst został również przepisany, poddany korekcie i naukowemu opracowaniu. W publikacji znajduje się także szkic biograficzny o autorze oraz artykuł przedstawiający okoliczności i kontekst powstania tej pracy. Książka ukazała się w ramach serii Studia i Materiały z Dziejów Bytowa oraz Ziemi Bytowskiej (tom III).

ŹRÓDŁO: FACEBOOK.COM/MUZEUMZACHODNIOKASZUBSKIEBYTOW

PROMOCJA KSIĄŻKI ŚLADAMI KARTUSKICH DOMÓW

W Muzeum Kaszubskim im. Franciszka Tredera w Kartuzach 15 kwietnia odbyła się promocja książki pt. *Śladami kartuskich domów* pod redakcją Barbary Kąkol. W spotkaniu uczestniczyli m.in.: burmistrz Kartuz Mieczysław Gołuński, jego zastępczyni



Sylwia Biankowska, Dariusz Las, kierownik Wydziału Promocji i Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi, a także wiceprzewodnicząca Sejmiku Województwa Pomorskiego, Danuta Rek, oraz Beata Jankowska, radna województwa pomorskiego. Na promocję przybyło bardzo dużo gości.

Publikacja zawiera nagrodzone historie nadesłane w 2023 roku na konkurs „Śladem kartuskich kamienic”: opowieść Roberta Wesołka o historii kamienicy przy ul. Kościuszki 18, wspomnienie Darii Kaszubowskiej o miesz-

kańcach kamienic przy ul. Jeziornej i Kościuszki, historię autorstwa Urszuli Wydrowskiej o właścicielach kamienicy przy ul. 3 Maja oraz artykuły i opowieści przygotowane przez Barbarę Kąkol, dyrektorkę kartuskiego muzeum. Nie brak również pięknych fotografii, które wykonali m.in.: Michał Czacharowski, Barbara Kąkol, Faustyna Kąkol, Piotr Kuchta, Ryszard Mielewczyk, Andrzej Róg, Piotr Smoliński, Anna Świątkowska, Jacek Żukowski, w publikacji znalazły się także zdjęcia archiwalne ze zbiorów muzeum oraz pochodzące z kolekcji Darii Kaszubowskiej, Urszuli Wydrowskiej oraz Roberta Wesołka.

ŹRÓDŁO: MUZEUM-KASZUBSKIE.PL

FELIX CASSUBIA JAKNO INAUGURACJÓ ROZCZĚNÉ ŬSŎDZENIŎ LĚZĚNA

W Gminowi Bibliotece miona Léona Roppla w LĚzĚnie 4 lĚzĚkwiata miało plac ōtemkniácĚ wĚstōwkĚ „Felix Cassubia – Őd Gduńska tu, jaż do Roztoczi brōm”, bĚło to tĚż zōcząt-kā ōbchōdōw 780-lecō gminĚ LĚzĚno. Rozmōwā z ũtwōrcama projektu prowadzył dr Dariusz Majkōwsczi. Westrzōd gōscōw bĚłĚ: ũdbōdōwca wĚstawĚ, senator KadzmiĚrz Kleina, di-



rektōrka KaszĚbszczĚgō Mŭzeum miona FrācĚszka TrĚdra w Kartuzach, Barbara Kākol, direktōrka Mŭzeum KaszĚbskō-Pōmōrsczi PismieniznĚ i Mŭzyczi we Wejrowie, Aleksādra Selickō, i tĚż przĚdnik KaszĚbszczĚgō Fōrum KŭlturĚ, AndrĚj Bŭsler. Za mŭzyczny dzĚł rozegracje ōdpōwiedzalny bĚł bĚlny akōrdionista a dobiwca wiele prestiżōwĚch kōnkŭrsōw, Paŭel Nowak, a za pōeticzci – wieloletny aktōr RegionalnĚgō DramaticznĚgō Teatru z LĚzĚna, Marek Zalewsczi.

WĚstawa „Felix Cassubia – Őd Gduńska tu, jaż do Roztoczi brōm” nawlĚkō do ōdrodĚ kaszĚbsczi rĚsnotĚ i pōkazywō rozmajitĚ rĚmĚ KaszĚb – historicznĚ a dzysdniōwĚ.



Őd 17 lĚzĚkwiata 2025 rokŭ mōmĚ w pōlsczim paŃstwie zakōz robieniō ōdjimkōw i filmōwaniō wĚbrōnĚch ōbĚdōw i ōbiĚktōw krytyczni infrastrukturĚ. Westrzōd taczich mōlōw sā m.jin. mōrscĚ portĚ, latawisczca, banowisczca, elektrownie, a nawetka bŭdinczi pŭbliczni administracje. Ődj. Sławōmir Lewandōwsczi



Kaszubski w szkole oczyma uczniów



Przy okazji promocji audiobooka z opowiadania Karoliny Serkowskiej-Sieciechowskiej na początku kwietnia miała miejsce debata z młodzieżą ze szkół średnich. Moderowałem tam pracę grupy, która pochylała się nad problemem obecności języka kaszubskiego w szkołach średnich.

Głosy osób uczących się kaszubskiego w szkole są niezwykle ciekawe. Podkreślano nierówny poziom nauczania. Mowa nie tylko o różnicach między szkołami, ale też o tym, że często młodzież w kolejnych latach uczona była przez co rusz to inne osoby. Były też zastrzeżenia co do jakości owego nauczania. Czasami nauczyciel koncentruje się na aktywności konkursowej, więc uczniowie uczą się jedynie recytować czy śpiewać, a czasami po prostu są to „fajne” zajęcia, gdzie miło spędza się czas. A czasem sami uczniowie nie mają wielkiej chęci do systematycznego uczenia się języka kaszubskiego i nie czują większego nacisku, by to zmienić.

Maturzyści podkreślali też, że kryteria egzaminu z języka kaszubskiego są dla nich niezbyt jasne, najgorsze zaś, że nie mieli matur próbnych z tego języka. Uczniowie, poza nielicznymi wyjątkami, niezwykle nisko oceniają swoje umiejętności językowe i mają bardzo ograniczoną możliwość ich weryfikacji. Dlatego proponowali, by pomyśleć o egzaminie końcowym sprawdzającym znajomość tego języka. Mógłby łączyć się z możliwością zdobycia certyfikatu językowego. Padło tu kilka mocnych argumentów: motywować to będzie tak uczniów, jak i nauczycieli do realnej i systematycznej nauki samego języka. Certyfikat, na wzór tych dotyczących języków obcych, mógłby być wartościowym dowodem umiejętności, dającym różne możliwości na rynku pracy, gdzie wymagano by języka kaszubskiego. No i po trzecie, zmuszałoby to do poprawy jakości nauczania wszędzie tam, gdzie ona kuleje.

Rozmawialiśmy także na temat ich motywacji. Jedni chcieli się po prostu dalej uczyć języka, którzy znają już na niezłym poziomie. Inni liczyli na „fajne zajęcia” z dużą ilością ciekawych wycieczek. Byli też tacy, którzy deklarowali, że w kaszubskim widzieli zajęcia, gdzie nie będzie trzeba się za bardzo wysilać, a paru uczniów stwierdziło, że za-



Takie stypendia powinny być narzędziem uświadamiania wartości kaszubskiego.

chęciła ich do zapisania się na kaszubski osoba nauczyciela. Trójka uczniów z kaszubskim wiąże swoje plany życiowo-zawodowe.

Co natomiast mogłoby zachęcić innych do uczenia się w szkołach średnich kaszubskiego? Dość zgodnie uznano, że kluczowe będzie poczucie praktycznej przydatności umiejętności mówienia po kaszubsku. Istotna tu jest szeroko pojęta kultura, która ciągle jest mało kaszubskojęzyczna. Podkreślano, że mimo obecności różnorodnych kaszubskojęzycznych form artystycznych, są one ciągle zbyt nieliczne, a czasem wręcz niszowe. Często nie

ma takiej twórczości w sferach, które są najbardziej popularne wśród młodzieży. Nie ma też zbyt wielu osób tworzących treści w Internecie, które promują czy wykorzystują przy tym język kaszubski.

Zastanawialiśmy się nad tym, czy zachętą mogłyby być tu jakieś systemy stypendialne. Młodzież gremialnie stwierdziła, że jest to niezły pomysł, ale padły też zastrzeżenia: nie może być tak, że płaci się pięciu najlepszym uczniom. Promowałyby to mówiących po kaszubsku w domu i raczej by nie pomogło w przełamywaniu wspomnianych problemów. Ważne, by nie stworzyć wrażenia, że na kaszubski chodzi się dla pieniędzy. Takie stypendia powinny być narzędziem uświadamiania wartości kaszubskiego, tego, że jest potrzebny, że jakieś instytucje chcą za jego uczenie się ekstra płacić. By stypendium odgrywało swoją rolę, musiałyby spełnić dwa warunki: nie nagradzać jedynie wybranych uczniów na podstawie wyników oraz być odpowiednio wysokie.

Ta kwestia przeplatała się z pomysłami młodzieży, która domagała się większej liczby zajęć warsztatowych prowadzonych w języku kaszubskim, powiązanych z szeroko rozumianą aktywnością kaszubską we własnych szkołach. Brakuje im możliwości szlifowania swoich umiejętności językowych w praktyce. Powinno być też więcej inicjatyw, gdzie można by ćwiczyć swój kaszubski w jakichś „życiowych” sytuacjach z rówieśnikami. Powinno temu też towarzyszyć odpowiednie wsparcie techniczne: pomoce naukowe, wyposażenie sal itd. A nawet z tym bywa różnie...

MICHAŁ KARGUL

Wszãdze dobrze...



Põrã wõlnëch dniów w grëpie i w niechtërnëch bũdzy sã fest mòcnò chãc wanożeniõ.

W kalãdarzu drãgò nie dozdrzec taczì bëlly ležnoscë do krótczich i dłëgszich wanogów. Pò òkòlim abò w czësto cëzé stronë. Nie zrozumieyta mie lëchò, kòchóm wanodzi. Kòchóm je równo mòcno, jak nie lëdóm rëchtowaniõ sã do nich. Wanodzi sztõtã – to pròwda, na przëmiar pò slédny, kãsk barzi egzotyczny, wiém, że nié wszëtkò, co wëzdzi piãkno i farwno na talerzu, mùsi téż tak szmakac. Jinszim razã z wanodzi wróca jem z przekònanim, że przez tidzërn mòżna jesc leno chléb z sërã i pic arbatã z termòsu, jeżlë na kùnc wanodzi dëtków nama ju nie sygło, i téż mòżna wrócëc szczëstlëwim. Chtos spitò: za czim jachac, czëj ni mò sã dëtków na all-inclusive? Żebë jesc leno chléb? I to jesz z kaszëbsczim sërã

z dodomù... Në jo, wanożëc mòżna rozmajice: luk-susowò i, jak to sã dzysò gòdò, barzi budzetowò czë ekònomiczno. Nòlepi spròbòwac tegò i tegò, żebë sã doznac, co nama sã barzi widzy. Wëgòdné i miãtczë łóžka w czëstim i drodżim hotelu czë równak spanié na jaczim kempingù z rozmajitima sąsadama kòl se.

Wanożenié to cos piãknégò, słuńce, nowé szmaczi, jinszi lëdze, kùltura, cos, czegò nama doma czasã felëje. Równak kùnc kùnców przëchòdzy taczì sztót, że teskno nama za swòjim nòrcëkã, zògłówkã, kawã ze swòji tasczi. Mòże bëc téż tak, że pò pier-szi z taczich wësnionëch wanogów scwierdzymë, że jizba w hotelu z piãc gwiozdkama nie je dlò nas, a mòdernity szituz (tj. „toaleta”) bũdzy w nas wiãkszi strach nigle ùrząd skarbòwi. Tedë lepi òstac doma. Cëż to je za òdpòczink, czedë wszëtkò wëdòwò sã nama zagroženim. Wierã, że jesmë lubòtnikama taczich mòcnëch wsczëcòw, bò czim je nurkòwanié z delfinama przë szifrowanim sejfù na dokùmentë w jaczim cëzym placu. Wspòminczi, òdjim-czi, pamiãtczi – to wszëtkò dówò nama redosc jesz przez wiele miesãców, le pierszò minuta w swòjich chëczach pò dłudzi wanodze – dówò nòwiãcy szczëscò. Në i ta swòja zwëczajnò kawa w ùlubio-ny tasce i zwãczy stòrëch dëlów w jizbie. Kùreszce nicht nie pitò w cëzym jãzëkù, czë w czims pòmòc, cos pòdac, przëniesc, wëniesc, zaspiewac, zatańco-wac, a jesz wiele wiãcy. Bezpiek, le taczì swòjszci, bëlno znóny – téż je wòrt piãc gwiozdków.

Wanożenié nie je dlò lëdzy ò słabëch nerwach. Ju przë rëchtowanim wanodzi wòrt je bëc mòcno



Wanożenié nie je dlò lëdzy ò słabëch nerwach. Ju przë rëchtowanim wanodzi wòrt je bëc mòcno skòncentrowónym.

skòncentrowónym. Lotë, bilietë, rezerwacje i na kùnc to slédne klikniãcë, chtërnò dówò nòdzejã, że wszëtkò bãdze dobrze. Z takã nòdzejã jedzem abò lecymë, a nawetka pñeniëmë. Jak chto lubi. Dzysò mòżna rozmajice. Zòs zanòlëgò to òd naszich stròszkòw – przed lòtanim, pñiwanim, itd. Pòzni jesz sygnie przëczëc pakòwanié i wnetkã jesmë pòd wësnionyma pal-mama. Czëj tasza je fùl, mòżna lecec, leno wòrt jesz sã ùgwësnic, że miescy sã òna we wszëtczich fligrowëch tabelkach/òczenkach i nicht nama jej nie mdze kòzòł òstavic. Pòzni, czëj lot-jazda-rejs- minã nama chùtkò i bez niespòdzònków, sygnie ju leno dozdac sã spòkójno na wszëtczë naje paczëtë i ju wnet jesmë w rajù. Pò drodze cos mòże sã nama wëmknãc spòd kòntrole, le wiele jesmë w sztãdze tedë strzëmac, bëlë w kùncu wësmarowac sã nòwiãksza filtra i legnãc na

biòtim, czëstim i bòjkòwim sztrãdze. Jesmë! Ùda-ło sã! Nicht nie zmilił numrów rezerwacje, gòdzënë przëjazdu czë lotu, paczëtë doszłë – brawò! Mòżna sã zameldowac na jaczim facebòkù czë jinszim pòrtalu, cobë lëdze wiedzelë, kùli nas to zdrowiò i nerwów kòsztowãło. Ò dëtkach nie wspomnã. Jesta wa na to wszëtkò przërëchtowóny? Lubita taczë wsczëca? Gwëсно są taczì, chtërnym to sã widzy, le jò bë nòbarzi chca tak prosto sã te-lepòrtowac w wëbróny plac, bez kòniecncoscë przëziwaniõ tëch wszëtczich mòcnëch dozna-niów. Strach przed wanożenim, abò barzi przed tim, co sã z nim parłãczy, mòże nama kãsk z ti re-dotë z wanodzi zabrac, dlò ti cafi resztë równak je wòrt. Në i nòwiãkszą nòdgradã je pòwrót. Wiele móm ùwòzaniõ dlò nëch wszëtczich wanożników, a òsoblëwié wanożniców, chtërne lubiã dawac jinszim rozmajitë pòradë i òpisowac czekawinczi ze swòjich wanogów. Jednã z taczich białków je Dominika Knitter, chtërnã prosto nalezc w In-ternece. Zdòwò mie sã, że bëła òna wszãdze, mòtòrà, autã, fligrã, bòtã, z Brus jaz do Meksykù a dali. Kãsk blëzi, bò pò Kaszëbach, wanozi Mirka Siergiej. Wòrt je przed swòjima wëprawama za-drzec na jich stronë, cobë sã lepi przërëchtowac na jaczë niespòdzònczi i przigòdë, tej i strach mdze kãsk mniësi – jò tak prawie robiã.

Jak jem pisa wëzi, wanożenié dówò redosc, ùczi swiata, le bëcë kùreszce doma przëbòcziwò, jaczë mómë w žëcym szczëscë, że jesmë ju nazòd.



ÒLGA KÙKLIŃSKÒ

Polska Filharmonia Bałtycka w Gdańsku zaprasza

1/06, 12:00

Koncert rodzinny

Dźwiękogród

– gdzie wszystko gra!

Dzień Dziecka w Filharmonii

Marcin Wyrostek / akordeon
Zespół Corazon

W programie: muzyka z bajek,
m.in. Disneya

**2/06, 11:00, 3/06,
9:00 i 11:00**

Koncert edukacyjny

Skąd ja to znam?

– klasyki w bajkach i filmach

Bogdan Smagacki / śpiew
Natalia Walewska / skrzypce,
kierownictwo artystyczne

Anna Bona / skrzypce, scenarzysta
koncertu

Sławomir Iwaniak / altówka
Anna Śmiszek-Wesołowska
/ wiolonczela

Sebastian Wyszyński / kontrabas
Rafał Lewandowski / fortepian

W programie: muzyka z bajek
i filmów

6/06, 19:00

Zakończenie sezonu artystycznego 2024/2025

Orkiestra PFB

George Tchitchinadze / dyrygent
Luis Fernando Pérez / fortepian

W programie: W. A. Mozart,
G. Fauré, M. Ravel

8/06, 10:00 i 11:30

Warsztaty rodzinnego muzykowania

Bajka o muzycznych
dinozaurach

Tatsushi Fujioka / trąbka
Adam Wiśniewski / puzon

10/06, 9:00 i 11:00

Lekcje z Mistrzami

– Louis Armstrong

Jakub Semeniuk / trąbka
Monika Pionk / scenarzysta

W programie: jazz

13/06, 19:00

Koncert symfoniczny – WIND@SYMPHONIC

Orkiestra Koncertowa
Reprezentacyjnego Zespołu
Artystycznego Wojska Polskiego
ppłk Marcin Ślęzak / dyrygent, cz. I
mjr Dariusz Kaczmarski
/ dyrygent, cz. II

Anna Potyrała-Listwon / sopran

Maciej Groniek / tenor

Jan Kierdelewicz / bas

Judyta Nowak-Labuń / wokal

Roman Kogut / wokal

Patrycja Korniluk / obój

Kamila Dmytrykiw / klarnet

W programie: S. Moniuszko,
H. Wieniawski, G. Chopin, H. Czyż,
W. Lustosławski, jazz, muzyka
filmowa

20/06, 19:00

Koncert symfoniczny

Orkiestra PFB
Miroslaw Jacek Błaszczyk
/ dyrygent

Łukasz Długosz / flet

Agata Kielar-Długosz / flet

Roman Perucki / organy

W programie:

G. Pstrokońska-Nawratil,

F. Mendelssohn-Bartholdy

27/06, 20:00

Archikatedra Oliwska

68. Międzynarodowy Festiwal
Muzyki Organowej w Oliwie
– Inauguracja

Orkiestra PFB

Łukasz Borowicz / dyrygent
Jürgen Geiger / organy

W programie: E. Schneider,
J.S. Bach, A. Dvořák



Polska Filharmonia Bałtycka
im. Fryderyka Chopina w Gdańsku



Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Pomorskiego

SPONSOR
STRATEGICZNY
PFB

Energa
GRUPA ORLEN

GŁÓWNY SPONSOR
PFB
MECENAS KULTURY

PGE
Polska Grupa Energetyczna

Międzynarodowa wystawa ilustracji

Magiczny las



Kadi Kurema



24.05 –
29.06.25

NCK - Ratusz Staromiejski
ul. Korzenna 33/35
Gdańsk

9.00–18.00

Rebeka Luciani (Argentyna)
Natalia Mirzoian (Armenia)
Hanna Karaleva (Austria)
Regina Lukk-Toompere, Anne Linnamägi,
Catherine Zarip, Ulla Saar, Jüri Mildeberg,
Piret Niinepuu-Kiik, Katrin Ehrlich,
Kadi Kurema, Urmas Viik, Piret Mildeberg,
Kadri Ilves, Anne Pikkov, Kertu Sillaste,
Tuulike Kivestu-Rotella, Kristi Kangilaski,
Viive Noor i Marja-Liisa Plats (Estonia)
Virpi Talvitie (Finlandia)
Martin Jarrie (Francja)
Ana Juan, Ignasi Blanch, Josep Antoni
Tàssies i Laura Pérez Granel (Hiszpania)

Lena Revenko i Natalie Pudalov (Izrael)
Alefes Silva (Kolumbia)
Marius Jonutis (Litwa)
Gundega Muzikante, Anita Paegle,
Aleksejs Naumovs, Arta Ozola-Jaunaraja,
Gita Treice, Anda Strautniece (Łotwa)
Judith Clay, Olaf Hajek i
Stefanie Harjes (Niemcy)
Joanna Concejo (Polska)
João Vaz de Carvalho (Portugalia)
Anna Forlati, Sergio Olivotti, Andrea Calisi,
Daniela Iride Murgia, Matteo Gubellini,
Glenda Sburelin, Daniela Costa (Włochy)
kuratorka: Viive Noor

Wstęp wolny
program towarzyszący: www.nck.org.pl